

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİK
ÖZGÜRLÜK ALGISI: KONYA ÖRNEĞİ**

SABİRE İÇLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. MEHMET BİREKUL**

KONYA-2020

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	--

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	SABİRE İÇLİ		
	Numarası	17810301040		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI/SOSYOLOJİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ALGISI: KONYA ÖRNEĞİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

Sabire İçli

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	SABİRE İÇLİ		
	Numarası	17810301040		
	Ana Bilim / Bilim	SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI/SOSYOLOJİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ.DR.MEHMET BİREKUL		
	Tezin Adı	KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATI VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ALGISI: KONYA ÖRNEĞİ		

İnsanlık tarihi boyunca vazgeçilmez bir öneme sahip olan özgürlük olgusu, çok boyutlu ve çok anlamlı yapısıyla tanımlanması oldukça güç bir kavrama işaret etmektedir. Özgürlüğün önemli boyutlarından biri olan ve araştırmamızın temel sorunsalı olarak belirlenen ekonomik özgürlük ise, bireyin istediği gibi çalışması, üretmesi ve yatırım yapması olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik anlamda özgür olabilmenin yollarından biri olan çalışma kavramına sanayi öncesi ve sonrası farklı anlamlar yüklendiği görülmekte, sanayi öncesi bireyin yaşamını devam ettirmede bir aracı olan çalışma hayatının sanayi sonrasında para kazandırma unsuru olarak değer kazandığı görülmektedir.

Kadının çalışma hayatına girmesi süreci sanayileşme sonrası gerçekleşse de gerçek anlamda kadın, toplumun varolmasından itibaren çalışmaktadır. Modern dönemde bireye toplumsal hayatta statü ve saygınlık kazandırmada aracı olan çalışma hayatı, kadınlar içinde cazibesini gün be gün arttırmaktadır. Ancak kadınların çalışma hayatında daha fazla yer edinmesi, kadına her zaman ekonomik anlamda özgürlük getirmemektedir. Bu noktada çalışma hayatının kadının sosyal, kültürel ve ekonomik özgürlük algısı üzerine olan etkisi çalışan ve çalışmayan ev kadını olmak üzere iki kadın profili üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırma Konya İli ile sınırlandırılmış olup, bu bağlamda Konya’da yaşayan 20 çalışan kadına ve 21 ev kadına ulaşılmıştır. Bu araştırma kapsamında kadınların ekonomik özgürlük algısı, çalışma hayatı, ev hayatı ve sosyal hayat üzerine verdikleri cevaplar, hem çalışan hem de çalışmayan kadınların bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Alan araştırması bulgularına göre, kadınların çalışma hayatına bakış açısında, kadının eğitim seviyesi ve mesleki statüsünün etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca sosyo-kültürel faktörlerin etkisi ve cinsiyetçi bir bakış açısının varlığı kadının ekonomik özgürlük algısının şekillenmesine etki eden unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, kadınların çalışma hayatına dahil olmasını tetikleyen duygunun, ekonomik anlamda özgür olmaktan ziyade kendini değerli hissetme ve bir kimlik edinme isteği olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, Ekonomik özgürlük, Sanayileşme, Kimlik, Cinsiyetçi bakış açısı.

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	SABİRE İÇLİ		
	Student Number	17810301040		
	Department	SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI/SOSYOLOJİ BİLİM DALI		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DOÇ.DR.MEHMET BİREKUL		
	Title of the Thesis/Dissertation	WOMEN'S WORKING LIFE AND THE PERCEPTION OF ECONOMIC FREEDOM: KONYA EXAMPLE		

The fact of freedom which has a essential importance throughout human history, designates a notion that is very difficult to define with its multidimensional and very meaningful structure. Economic freedom, which is one of the important sizes and which is the the main problematic of our research is defined as the individual to work, produce and invest as individual's wish. It is seen that the concept of study, which is one of the ways to be free in the economic field, has different meanings before and after the industrial revolution and it is seen that working life which it was a tool for the individual to continue life before the industrial revolution, gained value as an factor of earning money after the industrial revolution.

Although the of the women entering to working life occurred after the industrial revolution, women in the real terms have been working since the existence of society. Working life which is a tool for individuals to gain status and respectability in social life in the modern era increases their attraction day by day. However, women's more participation to working life doesn't always bring freedom to women in economic terms. At this point, the effect of working life on women's perception of social, cultural and economic freedom is evaluated over two profiles of women as working and non working housewife. The study was limited to the province of Konya and in this context, 20 working women and 21 housewives living in Konya were reached. Within the extent of this research, women's responses on economic freedom perception, working life, home life and social life were evaluated in the framework of the viewpoint of both working and non working women.

According to findings of the field study, it is seen that the education level and professional status of women are effective in women's perspectives to working life. In addition, the effect of social cultural factors, the existence of a sexist perspective and the values of the city where we live appear as factors which effect the perception of women's economic freedom. As a result, the feeling that triggers the participation of women to working life is the desire to feeling valuable and to acquire an identity rather than being free economically.

Keywords: Freedom, economic freedom, industrialization, identity, the perspective of sexist

KISALTMALAR

TDK	: Türk Dil Kurumu
TİSK	: Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UÇÖ	: Uluslararası Çalışma Örgütü
DDA	: Dünya Değerler Araştırması
KADEM	: Kadın ve Demokrasi Derneği
MEMURSEN	: Memur Sendikaları Konfederasyonu
TEAD	: Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

ÖNSÖZ

Bu araştırmada, çalışan kadınların ekonomik özgürlük algısı irdelenmiş, kadınların ekonomik özgürlük algısı sosyo-kültürel bağlamda değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kadınların çalışma hayatına yükledikleri anlama ve çalışma hayatının kadının özgürlük algısını şekillendirmesi konusuna odaklanılmıştır. Araştırma, çalışan ve çalışmayan ev kadını olmak üzere iki kadın profili ile yapılan mülakatlarla desteklenmiştir.

Araştırmanın her aşamasında değerli katkıları ve yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Birekul'a sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca desteklerini esirgemeyen diğer hocalarıma, alan araştırması boyunca bazı katılımcılara ulaşmamda yardımcı olan ve beni eşsiz fikirleri ile her zaman destekleyen canım ablam Zahide Uysal'a ve kardeşim Edibe Okur'a, her zora düştüğümde maddi ve manevi desteği ile yanımda olan canım kardeşim Aişe İçli'ye sonsuz teşekkürlerimi iletirim. Ayrıca araştırma sırasında yardımlarını esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Aynur, Melek ve Dilek'e, araştırmanın yürütülmesine samimi cevapları ile yön veren katılımcılara da çok teşekkür ederim.

Son olarak, hem lisans hem de yüksek lisans dönemimde maddi ve manevi anlamda beni her zaman destekleyen, sonsuz sabrı ve sevgisi ile daima yanımda olan sevgili eşim Abdullah İçli'ye, sevgileri ile gücüme güç katan canım evlatlarım Sudenur, Zahid Emre ve Ahmet Bilgehan' a sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ.....	1

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ÖZGÜRLÜK KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	4
1.1.ÖZGÜRLÜK TÜRLERİ	11
1.1.1.Temel Özgürlükler.....	11
1.1.2.Siyasal Özgürlükler.....	13
1.1.3.Ekonomik Özgürlükler.....	16
1.2.GELENEKSEL VE MODERN TOPLUMLARDA ÖZGÜRLÜK ALGISI	19

İKİNCİ BÖLÜM

2.ÇALIŞMA OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ.....	24
2.1.KADININ ÇALIŞMA HAYATINA GİRMESİ.....	30
2.1.1.Dünya’da Kadının Çalışma Hayatına Girmesinin Tarihsel Gelişimi ...	30
2.1.2.Türkiye’de Kadının Çalışma Hayatına Girmesinin Tarihsel Gelişimi .	33
2.2.ÇALIŞMA HAYATI VE KADIN	38
2.2.1.Kadının Çalışma Şartları	42
2.2.1.1.Toplumsal Cinsiyet Algısı	46
2.2.1.1.1.Toplumsal Cinsiyet Algısına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar..	49
2.2.1.1.1.1. İşlevselci Yaklaşımlar	50
2.2.1.1.1.2. Çatışmacı Yaklaşımlar	52
2.2.1.1.1.3. Feminist Yaklaşımlar	54
2.2.1.1.1.4. İktisatçı Yaklaşımlar.....	56
2.3.ÇALIŞMA HAYATININ TOPLUMSAL YANSIMALARI	58

2.3.1.Kadının Çalışmasının Aile İlişkileri Üzerine Yansımaları	60
2.3.2.Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri Üzerine Yansımaları	65
2.4. DUYGUSAL EMEK VE TÜRK TOPLUMUNDA EV KADINI KAVRAMI.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1.ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ	71
3.2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	73
3.3.VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ	76
3.4.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1.KÜLTÜREL ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI	79
4.1.1. Mesaisi Bitmeyen Bir Meslek: Ev Hayatında Kadın	79
4.1.1.1.Kocanın Eline Bakma: Altın Bileziğini Tak.....	87
4.1.1.2.Gün Bir Öğün Üç	91
4.1.1.3.Çalışan Kadın Daha Değerli	96
4.1.2. Evin Dışında Olmak: Çalışma Hayatında Kadın.....	101
4.1.2.1.Ekonomik Özgürlüğe Açılan Kapı.....	105
4.1.2.2.İki İşgücü İki Ayrı Sorumluluk.....	109
4.1.2.3.Kadın Çalışırsa Gözü Açılır.....	111
4.2.SOSYAL ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI.....	114
4.2.1.Kısır Döngüden Kurtulma Aracı Olarak Sosyal Hayat.....	114
4.2.1.1.Kadının İşi Evidir	119
4.2.1.2.En Büyük Nimet: Çocuklarını Kendin Büyütmek.....	122
4.2.2.Kendini Gerçekleştirme Aracı Olarak Sosyal Hayat	126
4.2.2.1.Konya’da Erkeğe İş Yaptırılmaz	131
4.2.2.2. Çalışmayan Annelerin Çocukları Daha Mutlu	133
4.2.2.3.Zor Başladım Kolay Vazgeçmem.....	136
4.3.EKONOMİK ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI.....	139

4.3.1.Ekonomik Özgürlük ve Çalışma Hayatı	139
4.3.2.Ev Kadını İçin Ekonomik Özgürlük	140
4.3.2.1. İki Ayrı Maaş İki Ayrı Harcama	143
4.3.2.2.Rızkın Peşinde Koşmak Erkeğin Görevi	147
4.3.2.3.En Kutsal Görev: Annelik	150
4.3.3.Çalışan Kadın İçin Ekonomik Özgürlük.....	158
4.3.3.1.Para Herşeyi Değiştirir	162
4.3.3.2.Yuvaya Hizmet İbadettir	167
4.3.3.3.Mesleğime Aşığım	169
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	173
KAYNAKÇA	180
EK1	195
EK2	198
EK3	200

GİRİŞ

Özgürlük oldukça soyut ve göreceli bir kavrama işaret etmektedir ve bu kavram sadece toplumdan topluma değil, bir toplumun farklı zaman dilimlerinde bile farklı anlamlar çağırıştırabilmektedir. Kimileri için bağımsızlık anlamına gelen özgürlük, kimileri için hiçbir baskı altında kalmadan dilediğini yapabilmek, kimileri için ise fırsat eşitliği veya ayrıcalık anlamlarına gelebilmektedir. Bauman'ın ifadesi ile özgürlük; *''Bir bakıma soluduğumuz hava gibidir. Bu havanın ne olduğunu sormaz, onun hakkında düşünüp tartışmaya zaman harcamayız. Şayet kalabalık ve havasız bir odada nefes darlığı çekmiyorsak''* (Bauman, 2018, 7).

Ahmet Cevizci'nin Felsefe sözlüğünde özgürlük; *“Genel olarak, kişinin kendi kendisini belirlemesi; bireyin kendisini dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak, kendi arzu edilir ideallerine, motiflerine ve isteklerine göre yönlendirmesi”* (Cevizci, 2005, 1305) olarak tanımlanırken, Sartre'e göre özgürlük sorumlu olmak ile eşdeğerdir. Yani özgür olan kişi aslında sorumlu olan kişidir. Özgürlüğün önemli bir parçasını oluşturan ekonomik özgürlük ise, bireyin devlet ve diğer örgütlü gruplarla ilişkisindeki maddi özerkliğini ifade etmekte, emek ve mülkiyetinin sahip olduğu şeyleri tümüyle kontrol edebilen birey ekonomik açıdan hür sayılmaktadır (Beach 2008, 39-41). Yani ekonomik özgürlük söz konusu olduğunda, bireylerin istedikleri şekilde çalışma, üretme, tüketme ve yatırım yapmakta serbest olmaları kastedilmektedir (Akın, 2010, 23).

Fransız devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkan eşitlik ve özgürlük kavramları, liberalizmin temel ilkeleri olarak belirlenmiş, modern dönemde insanların doğuştan bir takım haklara sahip oldukları dünya genelinde kabul edilmeye başlanmıştır. Modernitenin temel hedeflerinden biri olan özgürlük olgusu da hem toplumsal hem de bireysel anlamda vazgeçilmez bir önem kazanmıştır. Yeni dönemde durağan bir kimlik anlayışı yerini dinamik bir kimlik arayışına bırakmış, bireyin ekonomik anlamda özgür olabilmesi hedeflenmiştir.

Ekonomik anlamda özgür olabilmenin gereklerinden biri olan çalışma kavramı da kapitalizm ile birlikte yeniden anlamlandırılmış, geleneksel dönemde para ile

ilişkilendirilmeyen çalışma olgusu, modernite ile birlikte adeta yeniden inşa edilmiştir. Geleneksel dönemde bireylerin hayatlarını idame ettirebilmek adına yaptıkları gündelik faaliyetleri, yeni dönemde bireye statü, saygınlık ve kimlik kazandıran bir aracı konumuna evrilmiştir.

Sanayileşme ile birlikte özel ve kamusal alanın ayrılması sonucu daha önce üretimin merkezi olan ev, sadece tüketimin yapıldığı yer haline gelmiş, evde hem ekonomiye hem de aileye katkı sağlayan kadın bu yeni dönemde sadece "ev" kavramı ile özdeşleşmiştir. Bu yeni dönemde aile yapısında erkeğin temel rolü ailesine bakmak ve çalışmak olurken, kadına evinin ve çocuklarının sorumluluğu yüklenmiştir. Ancak zaman içerisinde kadının çalışma hayatına dahil olması hem toplum hem de birey nezdinde "kadının yeri evidir" bakış açısını değiştirmeye başlamıştır. Çalışma hayatı ile ekonomik anlamda özgürlüğünü kazanan kadın için bu kez hem toplumsal hem de ailesel anlamda farklı sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kadının kazandığı gelirini kullanma özgürlüğü, geleneksel anlamda erkeğin belirleyicilik rolünü etkilemiş, çalışma şartlarının getirdiği sıkıntılar ve kadının üstlendiği yeni sorumluluklar da zaman zaman kadının iş ve aile arasında ikileme düşmesine sebep olmaya başlamıştır.

Çalışan kadınların ekonomik özgürlük algılarını analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmanın ilk bölümünde özgürlük kavramı ele alınmış olup, özgürlük kavramının kökenleri, tarihsel süreç içerisinde özgürlük kavramına yüklenen anlamlar farklı görüşler ekseninde değerlendirilmiştir. Ayrıca geleneksel ve modern toplumlarda ki özgürlük algısı ve özgürlük türlerine yine bu başlık altında yer verilmiştir. İkinci bölümde çalışma kavramına yüklenen anlamlar, çalışma kavramının modern dönemde değişen ve dönüşen yapısı ele alınmış olup, kadınların çalışma hayatına dahil olma serüveni Dünya ve Türkiye ekseninde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümde kadınların çalışma şartları toplumsal cinsiyet algısı ekseninde ele alınmış, toplumsal cinsiyete dair kuramsal yaklaşımlardan, İşlevselci, Çatışmacı, Feminist ve İktisatçı yaklaşımlar ekseninde çalışmamız temellendirilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde araştırmamızın amacı ve önemi, sınırlılıkları ve veri toplama teknikleri detaylandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın

dördüncü bölümünde ise, araştırmada elde ettiğimiz araştırma bulguları konu bağlamında değerlendirilmiş olup, bu doğrultuda Konya’da, farklı konum ve statülerde bulunan 21 çalışan kadın ve 20 ev kadını ile gerçekleştirilen mülakatın bulgularının da bu bölümde değerlendirmesi yapılmış, yine konuyla ilgili sonuç ve değerlendirmelere bu bölümde yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ÖZGÜRLÜK KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Özgürlük kavramı soyut olduğu kadar muğlak bir anlamı da çağrıştırmaktadır. Montesquieu'n da vurguladığı gibi, *“Hiçbir kelime yoktur ki, özgürlük kelimesi kadar kendisine değişik anlamlar verilmiş ve düşüncelere çeşitli şekillerde yansımış olsun”* (akt: Çelik, 2015, 26). O, özgürlüğü yasaların izin verdiği her şeyi yapabilmek olarak tanımlar ve özgürlük ona göre her bireyin hakkıdır ve evrenseldir (Memiş, 2017, 15). Butler'e göre özgürlük, bireyin önüne hiçbir engelin konmadan hareket edebilmesidir. Ona göre gerçek anlamda özgürlük, bir şeye zorlanmamak, bir şey için baskılanmamak, işinize başkaları tarafından müdahalele edilememek ve manipüle edilmemek demektir (Butler, 2016, 22).

Bauman'a göre ise özgürlük bir ayrıcalıktır ve toplumsal bütünleşme ve sistemik yeniden üretim için vazgeçilmez bir koşuldur. Ona göre özgürlük, tek başına bireye ait bir özellik değil, sadece geçmiş ya da gelecekteki bir başka durumla karşıtlık oluşturduğunda anlamlı bir toplumsal ilişki halini alan, bireyler arasındaki belirli bir ayrıma dayanan bir tür niteliktir (Bauman, 2018, 14-15). Platon ise özgürlük kavramını, sorumluluk kavramı ile açıklar. O, özgürlüğün ne olduğundan ziyade nasıl özgür olunacağı üzerine yoğunlaşır ve özgür bir bireyin yaptığı seçimler karşısında aldığı sorumlulukları olduğunu söyler. Ona göre insan seçimlerinde özgürdür ve yaptığı seçimler ise kişinin erdemli olup olmadığını ortaya koyar.

Görüldüğü üzere özgürlük, birçok farklı tarafı olan, çok yönlü ele alınabilen bir kavrama işaret etmektedir. Son noktada özgürlüğü toplumsal boyutuyla ele alanlar için özgürlük, toplumsal bütünleşme de bir araç iken, bireysel boyutuyla değerlendirenler için özgürlük, bireyin istediği her şeyi hiçbir engel konmadan yapabilmesi olarak görülmektedir. Yine bazıları için özgürlük, fırsat eşitliği bağlamında değerlendirilirken bazıları için aslında bireyin aldığı sorumlulukları ifade etmektedir.

Bilindiği üzere özgürlük insanların uğruna yüzyıllardır savaştığı bir olgudur. Özgürlüğün bireylerin kendi doğasından gelen içgüdüsel bir talep mi yoksa içinde

yaşadığı toplum tarafından öğretilen bir kavram mı olduğu, kavramın kendisi kadar üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Bireylerin özgürlük taleplerinin boyutları kadar özgürlük sınırının da kişiden kişiye değişebilecek bir tarafı vardır. Mesela, bireylerin bazıları için özgürlük olmazsa olmaz bir şey ifade ederken, bazıları için anlamsız veya boş bir kavramı ifade edebilmektedir (Saltık, 2006, 11).

Özgürlük, toplumların gelişmişlik ve demokratikleşme seviyeleri ile olduğu kadar, toplumların kültürel ve yerel değerleri de ilişkili olan bir kavramdır. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde değişen toplumsal şartlara göre farklı yorumlanagelmıştır. Özgürlük kavramı kendi muğlak ve soyut anlamı dışında aslında pek çok sorunsalı da beraberinde getirmektedir. İnsanın gerçek anlamda özgür olup olamayacağı, özgürlüğün doğuştan mı yoksa sonradan mı elde edileceği veya özgürlüğün sınırları daha genel anlamda özgürlüğün bir ütopya olup olmadığı ile ilgili tartışmalar felsefe alanında olduğu kadar sosyoloji, psikoloji, edebiyat alanlarında da temel tartışma konularından biri olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

Özgürlük, bireyi olduğu kadar toplumları, devletleri yani insanın var olduğu her alanı ilgilendirmektedir. Özgürlük kavramı çok boyutludur ve tarihsel gelişim içerisinde hep varola gelmiştir. Özgürlük olgusu ussal olduğu kadar ekonomik, ekonomik olduğu kadar politik ve politik olduğu kadar da kültürel ve ekolojik bir anlama ve öneme sahiptir (Tekin, 2010, 13). Özgürlük kavramının farklı tanımlarını yapmak mümkündür. İnsan bir eylemde bulunmak istediğinde veya kendini eyleme zorlamayla karşılaştığında bu kavram ile muhatap olmaktadır. İnsan eylemde bulunurken acaba iç güdüsel mi, kendi akıl ve iradesi ile mi yoksa başka bir güç tarafından mı harekete geçirilir? İnsanın özgürlük sorunu da bir parça bu sorunun cevabında saklıdır (Temiz, 2018, 23).

Genel olarak; herhangi bir kısıtlamaya ve zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu (TDK, 2019), gibi anlamlar içerse de aslında özgürlük tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Ayrıca özgürlük sadece aklın değil, eyleminde özgürleşmesi

sonucu gerçekleşmektedir. Yani özgürlük kavramı, sadece düşünsel alanı değil, söylemsel ve eylemsel alanı da kapsamaktadır. Buna göre, bireyin gerçek anlamda özgür olması için sadece kendi düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilmesi yetmez, eylemlerini de özgür bir ortamda gerçekleştirebilmesi gerekmektedir.

Hannah Arendt'e göre de, insanlar eylemde bulundukları müddetçe özgürdür. Çünkü özgür olmak ve eylemde bulunmak aynı şeydir (akt: Berktaş, 2015, 187). Ona göre, eylem ile özgürlük arasında karmaşık bir ilişki vardır. Gerçek anlamda özgürlük ancak bir eylemin gerçekleşmesi ile ortaya çıkar. Bu eylemin ortaya çıkması ise insanlar arasındaki özgür ilişkilere bağlıdır.

Özgürlük kavramı ile ilişkilendirilen hak kavramı da aslında özgürlüklerin kullanımı ile alakalıdır. Özgürlük kavramı daha soyutken, hak kavramı daha somut bir şeye işaret eder. Hakların kullanımı özgür olmayı, özgür olmaksa belirli haklara sahip olmayı gerektirmektedir (Avan, 2013, 113). Nitekim İbrahim Kaboğlu'na göre de, özgürlük fiili durumu ifade ederken, hukukça yasaklanmamış olan yasal ve serbest fiiller, hakkı oluşturur. Ona göre özgürlük, herkese tanınmış bir insan hakkına, özgür olmak ise, başkasına karşı öne sürülebilen haklara sahip olmaktır. Hak ise daha çok özgürlüğün, usul güvencesi ve gerçekleşme aracı olarak nitelenebilir (akt: Kaya, 2009, 13). Yani aslında birbirine çokça karıştırılan özgürlük ve hak kavramında, özgürlük daha kapsamlı olup hak kavramını da içinde barındırırken, hak belli bir hukuk düzeni içerisinde anlam kazanmaktadır. Özgürlük daha sivil bir ifade iken, hak kavramı denilince bir devletin varlığı akla gelmektedir.

Hakları doğal haklar ve kazanılmış haklar olarak iki kısma ayıran Adam Smith'e göre de insan hayatında özgürlük açısından başka bireylerin etkisi sonucu kısıtlanabilir, kişiliğine ve mülküne zarar verilebilir. O, özgürlük hakkına çok önem verir ve bütün insanların genelde özgürlük haklarına, özelde ise ekonomik haklara sahip olduklarını ifade eder ve bu sistemi doğal "özgürlük sistemi" veya "doğal süreç" olarak adlandırır (akt: Yıldırım, 2019, 17).

Mutlak anlamda özgürlük, bireyin dilediği her şeyi dışarıdan herhangi bir baskı ve zorlama olmadan yapması ve diğer bireylerin keyfi isteklerinden bağımsız hareket

edebilmesi anlamına gelmektedir. Sartori'ye göre; bağımsızlık, mahremiyet, kapasite, fırsat ve iktidar mutlak özgürlüğün beş temel şartını oluşturur. Sartori, bağımsızlık kavramından siyasal anlamda insanın seçme özgürlüğünü, mahremiyet kavramından bireyin baskıya uğramadan kendi kendine karar vermesini, kapasiteden seçenekleri genişletmeyi, fırsat kelimesinden seçilecekler arasında alternatifleri çoğaltmayı, iktidar kavramından ise eşit seçme özgürlüğünü ifade etmektedir (Yalçın, 2006, 7).

Özgürlük, dünyadaki bütün büyük din ve kültürler ile kusursuz bir şekilde uyumludur. Özgürlüğün İslam'dan Budizm'e, Asya'dan Avrupa'ya hemen her din ve kültürde çok büyük önemi vardır. Yani özgürlük, ne Batı'ya ait bir değer, ne materyalist bir değer, ne de güçlü ahlaki değerlere dayanan bir topluma ters düşen bir değerdir. Gerçek anlamda özgürlük, bireyin yaşadığı toplum içerisinde kendi kültürünü, değerlerini, dinini yaşayıp yaşatabilmesine ve kendi sınırlarını çizebilmesine bağlı olarak varlık kazanmaktadır (Butler, 2016, 26-27).

Ontolojik olarak özgürlük kavramı ilk kez Antik Yunan'da ortaya çıkmış ve daha çok demokratik toplum temelinde filizlendirilmiştir. Antik Yunan filozoflarından Platon'a göre özgürlük, bireyin edimlerini kendisinin seçebilmesinde yatar. Ona göre, hayat farklı seçeneklerle doludur ve her seçim başka alternatifleri de beraberinde getirir. Bireyin seçebilme özgürlüğü sonucunda tercih ettiği yaşam tarzı onun erdemli birisi olup olmadığını belirler. Aristo'ya göre de özgürlük, insanın yapıp etmelerinde tercihte bulunabilme imkanına sahip olmasıdır. Ona göre, insanın yegane amacı; mutluluğa ulaşmaktır ve bunun için eylemlerinde daima iyiyi tercih etmelidir. Özgürlükle etik arasında bir bağ kuran Aristo'ya göre, insan eylemlerinin kaynağı sadece arzular ya da sadece akıl olamaz. O, özgürlüğü bilginin eşlik ettiği tercihte bulunma gücü olarak özetler (Uzun, 2019, 4-5).

Antik Yunan'da hakim olan kölelik anlayışına rağmen, özgürlük kavramı demokratik toplum temelinde şekillenmiştir. Bu dönemde yurttaşlar toprak sahibi olan kesimi oluşturur ve bu kesim her türlü siyasal ve sosyal hakka sahiptir. Köleler ise her zaman efendilerine hizmet etmekle yükümlü, bu hizmetleri oranında özgürleşebilen ama hiçbir sosyal ve siyasal hakka sahip olmayan kesimi

oluşturmaktadır. Kadınlar ve çocuklar da köleler gibi hiçbir zaman tam anlamıyla özgür değildir ve yurttaş sayılmazlar. Dolayısıyla da bu dönem eşit olmayan ve sınırlı bir özgürlük anlayışından bahsedilebilir (Uzun, 2019, 3-4).

Bireyin aklına ve iradesine vurgu yapan Antik Çağ düşünürlerinin aksine Ortaçağ düşünürleri özgürlük idesine dinsel bir boyut kazandırmıştır. Dönemin önemli düşünürlerinden olan Augustinus, bireyin ancak Tanrı'nın buyruklarını yerine getirerek özgür olabileceğini iddia eder. Ona göre, birey kendi aklı ile gerçek anlamda özgürlüğe kavuşamaz (Uzun, 2019, 5). Ortaçağ toplumunu en belirgin özelliği kişisel özgürlüklerin olmayışıdır. Bu dönemde kişiler toplumsal rollerine sıkı bir şekilde bağlıydı ve bireylerin bir sosyal sınıftan ötekine geçme şansları olmadığı gibi bir şehirden başka bir şehire geçmek imkanları bile çok kısıtlıydı. İstedikleri gibi giyinmek, istediği yemeği yemek bile olanaksızdı dolayısıyla da günümüzdeki gibi bir özgürlük anlayışından söz etmek imkansızdı (Saltık, 2006, 20).

Ortaçağ'ın kapalı toplum yapısı Rönesans ile birlikte değişime uğramış, insan zihninin önündeki engeller bu dönemde yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Birey kendini, içinde yaşadığı toplumu sorgulamaya başlamıştır ve birey olduğu bilincine ulaşmıştır. Ancak yine de düşünce özgürlüğü bu dönemde tam olarak sağlanamamıştır (Er, 2009, 35-36). Ortaçağ'ın önemli filozoflarından Aquinalı Thomas'da özgürlüğü din ekseninde ele alır. Ona göre, insan aklı Tanrı'yı tam olarak kavrayamaz. Ancak bir takım sezgilerle ve akıl yürütmelerle Tanrı'nın varolduğu inancına ulaşır. İnsanın iradesine vurgu yapan Thomas özgürlüğü ise, kişinin Tanrı inancına bağlar ve insan inanıp inanmamayı seçmekte özgür olduğunu iddia eder (akt: Kurt, 2009, 23).

Felsefe ve düşünce tarihinde özgürlük sorusuna cevap arayan ve neredeyse bütün eserlerinde özgürlük konusunu ele alan filozoflardan JJ. Rousseau'ya göre, insan özgür doğar fakat her yerde zincirler içindedir. O, özgürlük kavramını ilkel ve uygar dönem olmak üzere iki ayrı dönemde ele alır. Ona göre, ilkel dönemde bireyler mülkiyetsiz bir toplumda özgürce yaşamaktadır. Kimsenin bir diğerine kin, nefret beslemediği bu dönemde bireylerin doğuştan getirdikleri yetenekleri dışında birbirlerine herhangi bir üstünlükleri de yoktur. Bundan dolayı ona göre, bu dönemde

doğal bir özgürlükten bahsedilebilir. Uygar dönemde ise, birey daha çok kazanma arzusu ve hırsla aklını da kullanarak doğaya hakim olmaya başlar. İşte bu noktada psikolojik bağımlılık, iktisadi eşitsizlikler ve meşru olmayan devletler sayesinde insan ilkel özgürlüğünü kaybeder (akt: Şavluk, 2018, 139).

Özgür insanın toplumsal bir varlık olduğunu iddia eden Kant ise, insanın düşünsel yönünün nedensellikle bağlantılı olmadığını ve bu yönüyle bireyin özgür olduğunu iddia etmiştir (Temiz, 2018, 25). Özgürlüğü bireyselden ziyade daha toplumsal boyutta ele alan Kant'a göre, her toplumun kendine ait yasaları vardır ve birey de bunu düşünerek hareket etmelidir. Bireyin gerçek anlamda özgür olup olmamasını, irade kavramı ile özdeşleştiren Kant'a göre birey, toplumsal hayatta kendi seçimlerini yapabiliyorsa gerçek anlamda özgürdür.

Özgürlük savunucuları arasında en uç noktayı Varoluşçu felsefenin temsilcileri oluşturmaktadır. Bu anlayış, insanın yazgısını yine insanın kendinde görür ve umudun ancak eylemde olduğunu ve bireyi yaşatacak tek şeyin de onun edimleri olduğunu ifade eder. Bu anlayışa göre, kendi varlık durumumuzun başkalarının varlık durumuyla, başkalarının varlık durumunun da bizim varlık durumumuzla belirlendiğinin bilincinde olan birey, özgürlüğünü de bu bağlam içerisinde temellendirir. Yani varoluşu özden önce görerek özgürlüğe öncelik tanır (Gül, 2014, 30). Sartre'in özgürlük kavramı onun felsefesinde çok önemli bir yer tutar. Ona göre özgürlük varlığın temelidir (Tansel, 2006, 7). Jean Paul Sartre Varoluşçuluk felsefesini kurarken özgürlük konusunu çıkış noktası olarak alsa da aslında ona göre insan hayatında çok farklı şeylerin baskısı altındadır. Hayatında birçok şey toplum tarafından belirlenir ve birey özgür olamama durumunu hisseder (Çakıroğlu, 2008, 198).

Özgürlük kavramı ile özdeşleşen liberalizm' de ise temel hedef; bireylerin birbirlerinin özgürlüklerine müdahalede bulunmadan yaşayabilmesi ve herkesin bağımsız bir şekilde hareket edebilmesidir. Yani Aydınlanmanın siyasi bir yansıması olarak ortaya çıkan liberalizm' e göre, birey davranışlarına müdahale edilmediği müddetçe özgürdür. İnsanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan ne kadar geniş olursa, özgürlüğü de o kadar geniştir. Burada

bahsedilen özgürlük, ”bir şeyden özgürlüktür”, ”bir şeyi yapabilme özgürlüğü” değildir (Yiğit, 2014, 10).

Liberalizm’in babası olarak kabul edilen John Locke’a göre de özgürlük, bireyin diğerlerinin zorlamasına ve sınırlamasına maruz kalmaması durumudur. Ona göre insan hakları üç kategoriye ayrılır. Bunlar ; yaşam, hürriyet ve mülkiyettir. Bu temel haklar toplum için değil, toplumu oluşturan bireyler içindir. Devletin otoritesi de bu temel haklarla sınırlandırılmıştır (Ekmekçi, 2013, 207).

Marksist kuramda ise, tarihin ilk çağlarında insan doğanın kölesidir ve insan doğaya hakim olan yasaları öğrendikçe bu kölelikten kurtulmayı başarmıştır. Ancak özel mülkiyetin gelişip sınıfsal, toplumsal yapıların ortaya çıkışı ile insanlık bu kez kendi toplumsal koşullarının kölesi olmuş, bu kölelik kapitalist düzenle son noktasına ulaşmıştır. Bu nedenle özgürlük ancak sınıfsız bir toplumda gerçek bir değer taşıyacaktır. Yani Marksist görüşe göre, özgürlük doğuştan ya da dinsel değil, sonradan kazanılması gereken bir özgürlüktür. İnsan özgürlüğü doğuştan bulmaz, ancak büyük mücadeleler sonrasında elde edebilir. İnsan doğa karşısında ve toplum içerisinde mutlak ve tartışmasız bir güce sahip olduğu zaman özgür olacaktır (Bülbül, 37-38).

20. yüzyılın önemli liberal düşünürlerinden biri olan Friedrich August von Hayek’e göre özgürlük, bir insanın başkalarının zorlaması altında kalmaksızın davranabilmesi, hareket edebilmesidir. Ona göre birey ancak kendi seçtiği yolu izlediği zaman gerçek anlamda özgürdür. Hayek, kanunların özgürlükleri koruma amacı ile var olduğunu savunur ve ”bireyin devlet için değil, devletin birey için var olduğu” ifadesi ile de aslında 20. yüzyıldaki özgürlük taleplerinin temel sloganını ortaya atmış olur (akt: Yalçın, 2006, 10).

Son kertede özgürlük kavramı, üç farklı türde karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle bireyin bir eylemi gerçekleştirmesi için izne sahip olması bir özgürlüktür ancak bir eylemi gerçekleştirebilmesi de bir özgürlüktür. Buna göre birinci durumda özgürlük, izin anlamında bir özgürlük iken, ikinci durumda yetenek anlamında bir özgürlük söz konusudur. Eğer her ikisi de bir arada değilse o zaman tam özgürlükten bahsetmek

mümkün olmayacaktır. Özgürlüğün en iyi ve en son şekillenmiş hali olarak üçüncü özgürlük türü ise, bir eylemin gerçekleştirilmesi için bir güce sahip olunması durumunun varlığıdır. Özgürlüğün izin verici türü siyasal özgürlüğü, hukuksal özgürlüğü ve çoğu zaman da ekonomik özgürlükleri kapsamaktadır. Kendini geliştirme, irade ve özerklik iç özgürlük iken, bağımsızlık eylem gibi özgürlükler ise dışsal özgürlükleri ifade etmektedir (Bahtiyar, 2019, 64).

1.1.ÖZGÜRLÜK TÜRLERİ

1.1.1. Temel Özgürlükler

Temel özgürlüklerin gelişmesinde ilk kez Avrupa ve Amerika'da gerçekleştirilen devrimler etkili olmuş, bu köklü değişimlerin neticesinde özgür olma düşüncesi dalga dalga bütün dünyaya yayılmıştır. İlk olarak 1776'da kabul edilen Amerikan İnsan Hakları Bildirgesi'nde ve 1948'de Fransız Devrimi sonrasında yayınlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde, insanların doğuştan bir takım hakları olduğu savunulmuştur. Bildirgelerde yer alan temel özgürlükler, temelde burjuva ve aristokrasi arasındaki çatışmaya dayanmaktadır. Ayrıcalıklar üzerinde kurulan feodal rejime karşı burjuvazinin verdiği mücadele, temel özgürlüklerin doğumuna ve hukuksal bir güvence altına alınmasına kaynaklık etmiştir (Kaya, 2009, 21). Ayrıca Fransız Devrimi sonucu ortaya konan bildirge ile eşitlik, adalet, özgürlük kavramları, liberalizmin temel ilkeleri olarak belirlenmiş, bireyin önemi vurgulanmış, devletin varlık nedeni de bireyin sahip olduğu hak ve özgürlükleri korumak ile sınırlandırılmıştır. Yine İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde; düşünce ve ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, basın ve medya özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü ve mülk edinme gibi özgürlük türleri, temel özgürlükler olarak kabul edilmiştir. Bu bildirgeye göre, bireyin doğumundan itibaren en temel hakkı olan bu özgürlüklerin önünde hiçbir engel teşkil edemez.

Fransız Devrimi ile hukuksal bir zemine oturtulan düşünce ve ifade özgürlüğü, bireyin her tür bilgiye serbestçe ulaşabilmesini, edindiği bilgileri istediği mecrada istediği yolla başkalarına aktarabilmesini ifade etmektedir. Bireyin kendini özgür hissetmesinin temel göstergelerinden biri olan ifade özgürlüğü ile birey düşüncelerini

korkmadan özgür bir şekilde ifade edebilmelidir ve bu düşünceleri her türlü geleneksel baskıdan uzak olmalıdır. Düşünce özgürlüğü, demokrasinin temelidir ve insanı insan yapan en temel etkinliktir ve belki de bu yüzden diğer özgürlük türlerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Çünkü birey bütün eylemlerini bir "düşünme" faaliyeti sonucu ortaya koyar ve özgür seçimleri sonucunda gerçek anlamda mutluluğa ve başarıya ulaşır.

Düşünce özgürlüğü ilk olarak, Eski Yunan site devletlerinde görülen felsefe, bilim ve demokrasi anlayışı ile birleşerek önemli bir anlam kazanmış, Yeniçağ'da Rönesans, Reform, Aydınlanma hareketleri ise düşünce özgürlüğünün alanının genişlemesinin önünü açmıştır. Düşünce özgürlüğünün bireyselliğin ötesinde toplumsal ilişkilerle olan yakın bağı, kavramın sonraki dönemlerdeki gelişimine kaynaklık etmiştir (Kaya, 2009, 16).

İnanç özgürlüğü, bireyin inandığı dinin gereklerini hiçbir baskı ve zorlama olmadan gerçekleştirebilmesi demektir ve özgür bir toplumun olmazsa olmazıdır. İnanç özgürlüğü düşünce özgürlüğünün devamı niteliğindedir, çünkü kutsal bir varlığa inanma isteği, düşünme gibi insanın en temel gereksinimidir. İnanç özgürlüğü kavramı sadece toplumun geneli tarafından kabul gören bir dini değil, farklı olan dinlerinde aynı toplum içerisinde özgürce yaşayabilmesini ifade etmektedir. İnanç özgürlüğünün amacı, bireyin bilincinin tamamen özgür olmasını sağlamaktır. İç dünyasında hiçbir etki altında kalmadan din ve inanç konularına karar veren bireylerin üzerinde devlet baskısı olmaması gerektiği gibi, hiçbir dini kurum ya da sınıf birey üzerinde baskı kurmamalıdır (Sambur, 2009, 43).

Basın ve medya özgürlüğü, ifade özgürlüğünün bir türü olarak değerlendirilir ve fikirlerin düşüncelerin veya bilgilerin, kitle iletişim araçları ile herhangi bir sınırlandırma olmadan halka duyurulması, ilan edilmesi olarak tanımlanır ve modern demokratik toplumların olmazsa olmaz şartlarından biridir. Farklı fikir ve düşüncelerin serbestçe ifade edilebilmesi bakımından basın ve medya özgürlüğü önem taşımaktadır.

Toplanma ve dernek kurma özgürlüğü ise genel olarak, bireylerin kendi fikirlerini başka bireylerle paylaşmak adına bir araya gelmeleri ve örgütlenmelerini ifade eder. Özellikle son yüzyılda teknolojik aletlerin gelişmesi ile birlikte bireyler daha da kolay bir şekilde örgütlenmekte, herhangi bir çatı altında toplanmaya ihtiyaç duymadan sadece bilgisayarlar ve internet aracılığıyla ortak projeler üretebilmektedir.

Mülkiyet hakkı da, Batı'da ki toplumsal dönüşümlerde öncü rol oynayan burjuvazinin ürünü olan temel özgürlüklerdendir. Buna göre, birey üretim mallarına sahip olma ve onları kullanma hakkına sahiptir. Mülkiyet hakkı, bireyselliğe ve sınıflı bir toplum yapısına da işaret etmektedir (Kaya, 2009, 20).

1.1.2.Siyasal Özgürlükler

Dünya genelinde 18. ve 19. yüzyılda hem toplumsal hem de siyasi anlamda çok önemli değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu değişim ve dönüşüm süreçlerinden biri Sanayi İnkılabı, bir diğeri de Fransız Devrimidir. Fransız Devrimi siyasi özgürlük kavramının ortaya çıkmasında etkili olan en önemli olay olarak kabul edilir. Devrimin temel sloganları arasında yer alan eşitlik ve özgürlük kavramları, İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi ile hukuksal bir boyut kazanmış, bu süreçten sonra her bireyin doğuştan bir takım haklara sahip olduğu kabul edilmiştir.

Siyasal özgürlükler, bireyin kamusal yaşama katılmasının hukuksal meşruiyetini sağlama rolüne sahiptirler ve temel özgürlükler gibi ekonomik liberalizm üzerinde yükselen siyasi liberalizme ilişkin özgürlüklerdir. Seçme ve seçilme, oy verme ve parti kurma özgürlükleri, siyasi özgürlükler arasında sayılabilir ve bu özgürlük türü birçok noktada temel özgürlükleri de tamamlamaktadır (Kaya, 2009, 21).

Tarihte özgürlük felsefi bir mesele olarak değil, günlük yaşamın bir parçası olarak siyasette her zaman yer almıştır. Günümüz modern toplumunda bile özgürlükten bahsedildiğinde akla ilk gelen şey, siyaset soruları olmaktadır. Bunun temel sebebi ise, özgürlüğün var olduğunu varsaymadan eylem ve siyasetten

bahsedilemeyeceği gerçeğidir. Bundan dolayıdır ki siyaset teorilerinin (totalitarizm ve tiranlıkta bile) tamamı özgürlüğü siyaset içinde varlığı doğal olarak kabul edilen bir kavram olarak karşımıza çıkarır (Erdem, 2019, 69).

Özgürlük kavramı siyaset dışında, felsefi, psikolojik, ahlaksal, hukuksal birçok farklı alanda da konu edilmektedir. Oysa siyasal özgürlükler ve diğer felsefi özgürlükler birbirlerinin yerine kullanılacak derecede aynı şeyler değildir. Birçok filozofun felsefi ve siyasal özgürlüğü birlikte ele alma hatasına karşın, Aristo, Kant ve Locke gibi düşünürler bu iki alanı ustalıkla birbirinden ayırmıştır. Örneğin Locke, "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde özgürlüğü, felsefi yönden vurgularken, "Hükümet Üzerine İki İnceleme" adlı yapıtında özgürlüğü, başkasının keyfi iradesinden bağımsız olmak anlamında kullanmış, bununla da özgürlüğün siyasal bir tanımını yapmıştır (Bahtiyar, 2019, 68).

20. yüzyıl siyaset bilimcilerinden Isaiah Berlin 1958 yılında kaleme aldığı *İki Özgürlük Kavramı*'nda, siyasetin temel kavramlarından biri olan özgürlük konusunu ele almış, özgürlüğü pozitif ve negatif olarak iki farklı anlamda açıklamıştır. Bu iki farklı özgürlük anlayışı aslında iki farklı soruya verilen cevaplar üzerinde yükselir. Bu sorulardan ilki: Başkalarının müdahalesi olmadan, bir kişinin yapmaya gücünün yettiklerini yapabilmesinin sınırı ve alanı nedir? Bir diğer soru ise: bir kişinin eylemlerinin belirlenmesine neden olan kontrolün kaynağı nedir? Sorulardan ilki negatif özgürlük, ikincisi ise pozitif özgürlük kavramını açıklamaktadır (Karababa, 2015, 21).

Ona göre negatif özgürlük, hiç kimsenin eylemlerinde bir diğerine müdahale etmemesi ve engel olmamasıdır. Berlin'in negatif özgürlük kavramını tanımlarken başvurduğu çıkış noktası Hobbes'un özgürlük tanımıdır. Berlin bu tanıma açıkça adını vermese de Bentham'ın özgürlük anlayışını da dahil eder. "Özgür bir insan yapmak istediklerinin önünde hiçbir engel olmayan insandır." Bu anlayışa göre yasalar, hükümdarların keyfiyetine ya da bir kaos ortamına göre daha kabul edilebilir olsalar da yine de bireyi zincirleyen düzenlemelerdir. Şüphesiz Berlin'in negatif özgürlük tanımı bu noktada kalmamakta, özgürlük, "bireylerin eylemlerine hiçbir müdahalenin olmadığı alan" olarak ifade edilmektedir (akt: Çapan, 2011, 117).

Siyasal özgürlük denilince akla ilk demokrasi kavramı gelmektedir. Genel anlamda halkın kendi kendini yönetmesi veya yönetimde söz sahibi olması anlamlarına gelen demokrasinin temel argümanı ise; eşitlik ve özgürlüktür. Oysa negatif özgürlük tanımının ortaya çıkardığı temel tartışma konularında biri, demokrasi ile özgürlük arasındaki ilişkiye yöneliktir. Berlin'in bu konuda görüşü açıktır. Ona göre, negatif özgürlük kavramı ile demokrasi ya da öz yönetim kavramları arasında en azından kuramsal olarak bir bağlantı olduğunu savunmak mümkün değildir (Çapan, 2011, 119).

Berlin'e göre, bir kişi başkaları tarafından harekete geçirilmekten, yani başkaları için bir araç olarak kullanılmaktan korunarak, sadece kendi istekleri ve arzuları doğrultusunda eylemde bulunduğu özgür olur. Yani onun felsefesinde pozitif özgürlük, insanların özgür olmaları için bir takım niteliklere sahip olmaları gerektiği düşüncesini içinde barındıran bir özgürlük anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır (Karababa, 2015, 21).

Kişinin kendi kendisinin efendisi olması anlamındaki özgürlük ile yaptığı seçimin başka bireyler tarafından engellenmemesi durumundaki özgürlük ilk bakışta pek de birbirinden farklı değilmiş gibi görünebilir. Ancak Berlin özgürlüğün, bu pozitif ve negatif anlamlarının, tarihsel olarak farklı yönlerde geliştiğini ve her zaman da bu iki anlayışın birbirine uygun gelişimler göstermedikleri gibi tarihsel sürecin sonucunda birbirleriyle doğrudan çatışma içine girdiklerini de ileri sürmüştür (Çapan, 2011, 124).

Negatif özgürlük, insan olmak vasfıyla tüm bireylerin cinsiyet, ırk, dil ve din farkı gözetmeksizin sahip oldukları özgürlükleri kapsamaktadır. Bu tanıma göre, sosyal özgürlükler, ekonomik özgürlükler, siyasal özgürlükler; negatif özgürlükler olarak kabul edilmektedir. Negatif özgürlük anlayışında bireysel özgürlüğün temin edilebilmesi için, siyasal iktidarın sınırlandırılması gerekmektedir. Pozitif özgürlükler ise, devlete bir takım görevler yükler ve bu görevlerin yapılmasını zorunlu kılar. Buna göre de düşünce ve ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, parti kurma hakkı gibi özgürlükler pozitif özgürlük kapsamına girmektedir (Yalçın, 2006, 16). Pozitif özgürlük söz konusu olduğunda, yaşama

biçimleri mevcut kanunlarla sınırlı hale getirilmiş olan insanlar, negatif açıdan bakıldığında yeterince özgür görünmedikleri halde pozitif açıdan daha özgür konumda görünebilirler; çünkü pozitif özgürlük, insanların kendilerini hem kendileri hem de devlet eliyle geliştirmeleri ve mükemmelleştirmeleri anlamına gelmektedir (Urhan, 2016, 115).

Temel özgürlükleri tamamlayan siyasal özgürlükler; seçme ve seçilme, oy verme ve parti kurma gibi eylemleri içerir. Seçme seçilme hakkı, siyasal haklar içerisinde değerlendirilen temel hak ve özgürlüklerin en önemlilerinden biridir. Bireylerin kamusal alanda aktif yer alma talepleri ile ilişkili olan seçme ve seçilme hakkı, bireylerin yönetime katılmasını işaret eden demokrasi düşüncesi ve onun uygulaması ile doğrudan ilgilidir. Modernitenin bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasal parti kurma hakkı ise, aynı görüşü paylaşan bireylerin bir araya gelerek örgütlenmeleri ve serbestçe siyasal bir parti kurma hakkına sahip olduklarını ifade etmektedir.

1.1.3.Ekonomik Özgürlükler

Ekonomik özgürlük, bireyin dilediği gibi üretmesi, serbestçe ekonomik faaliyette bulunabilmesi ve elde ettiği gelirini hiçbir baskı altında kalmadan kendi istekleri doğrultusunda kullanabilmesini ifade etmektedir.

Ekonomik özgürlük kavramı, 1980’li yıllardan sonra dünya genelinde yükselen bir değer olarak liberal politikaların temel argümanlarından biri haline gelmiştir. Buna göre, bir ülkenin diğer ülkelere kıyasla daha fazla özgür olması, o ülkenin serbest piyasa, özel girişim, sınırlı devlet, kapitalizm, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı gibi liberal şartları taşımasına bağlanmaktadır (Akıncı ve Yüce ve Yılmaz, 2014, 82).

Geçmişten günümüze iktisat alanında yapılan araştırmalarda, bir ülkenin refahını belirleyen en önemli unsurun ”ekonomik özgürlük” olduğu belirtilmektedir. Ekonomik anlamda özgürlük, bir ülkenin ekonomik yönden gelişebilmesi, toplumsal adaleti sağlayabilmesi ve piyasa ekonomisini geliştirilebilmesi bakımından önemlidir ve bu önem küreselleşme olgusu ile birlikte daha da artmaktadır (Gemrik, 2014, 26).

Ulusların Zenginliği adlı eserinde de Adam Smith, ekonomik özgürlüğün bir toplumun refah düzeyini belirleyen en önemli etkenlerden biri olduğunu ifade eder. Ona göre, ulusları zenginliğe götürecek yol, ekonomik özgürlüktür. Buna göre ekonomik yönden zengin olan ülkeler, diğer ülkelere göre daha zengin durumdadırlar.

Bernard H. Siegen'e göre bireylerin tek başlarına ticaret yapabilme, mal ve değerlerin üretim süreçlerine ortaklık edebilme olarak tanımlanan ekonomik özgürlükler (akt: Akıncı ve Yüce ve Yılmaz, 2014, 82), Gorga'ya göre ise, kaynağını ekonomik haklardan almaktadır. O, ekonomik özgürlüklerin anlaşılabilmesini üç şarta bağlar. İlk olarak bir ülkede ekonomik özgürlüğün olabilmesi, bireylerin iktisadi alanda faaliyette bulunabilmeleri için temel ekonomik ihtiyaçlara dair bilgilerinin tam olması; ikincisi, haklara ilişkin yasal mevzuatın bilinmesi ve üçüncüsü de ekonomik hakların adalet kavramı içinde tam olarak yer almasıdır (akt: Akıncı ve Yüce ve Yılmaz, 2014, 82).

Ekonomik literatürde serbest piyasa ekonomisini ifade eden liberalizm kavramı, daha genel anlamı ile bireyin her türlü müdahaleden uzak olmasını, devletin bireyin üzerindeki baskısını ise en asgari düzeye indirgemeyi hedeflemektedir. Bu durumda liberalizmin, siyasi liberalizm ve ekonomik liberalizm olarak iki eksenle varlık kazanmaktadır. Siyasi liberalizm de, bireyin siyasal kimliğini korumak temel amaç olurken, ekonomik liberalizm'de temel hedef, bireyin ekonomik faaliyetlerine devletin müdahalesinin en az düzeyde olması ve bireyin ekonomik anlamda özgür olmasıdır (Yalçın, 2006, 26). Özetle liberalizm; siyasal yönüyle iktidar karşısında ki bireyin özgürlük alanlarını, demokratik hak ve özgürlüklerini, ekonomik yönüyle de bireyin serbest ticaret yapma ve özel mülkiyet hakkını desteklemektedir.

Klasik liberal anlayışın içerisinde, negatif ve pozitif özgürlük ayrımı çok sık kullanılır. Buna göre negatif özgürlük, hiçbir sınırlamanın ve müdahalenin olmadığı bir durumu ifade ederken, pozitif özgürlük, bireyi pozitif müdahalelerle güçlendirmeyi amaçlamakta ve insanları hayatlarının olumsuz yönde etkileyen felaketlerden kurtarmayı ifade etmektedir. Pozitif özgürlük anlayışının

savunucularından Thomas Hill Green'e göre, *''sınırsız bir kapitalizm her birey için kendini gerçekleştirme imkanı sunmamaktadır''* (akt: Yenipazarlı, 2009, 30-36).

Klasik liberaller için ise özgürlük esasında negatiftir. Bu anlayışa göre özgürlük mutlak değildir. Çünkü bir kişinin özgürlüğünün başladığı yerde bir diğerrinin özgürlüğü bitebilir. Bu noktada Klasik liberaller, özgürlüğün her alanda en az seviyeye indirilmesi gerektiğini iddia ederler ve bu iddiayı temellendirirken de farklı argümanları öne sürerler. Klasik liberallerden doğal haklar savunucusu olanlar, özgürlüğün Tanrı veya doğa tarafından verildiğine inanırken, bazıları özgürlüğün toplumsal sözleşmeye bağlı olduğunu iddia ederler (Yıldırım, 2019, 79). Bunun en önemli savunucularından biri olarak da John Locke örnek gösterilebilir. Ona göre, insanların bir arada yaşayabilmelerinin yolu *''Toplum Sözleşmesi''*nden geçmektedir. Locke, bireyin haklarıyla sınırlandırılmış devleti savunur. İktidarın meşruluğunun yasalara dayanması gerektiğini ve sınırlı bir özgürlük anlayışının savunmasıyla liberalizmin öncülüğünü üstlenmiş bir düşünür olarak kabul edilir (Yenipazarlı, 2009, 18). Görüldüğü üzere Liberal ekonomik anlayış *''bireysel özgürlük''* kavramını çok önemser. *''Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler''* söylemleri de konuya yaklaşımlarını göstermek için önemlidir.

Son kertede küresel dünyada özgürlük denilince akla ilk gelen iki kavramdan biri siyasal özgürlükse bir diğeri de ekonomik özgürlüktür. Siyasal özgürlükler bireyin temel siyasi hak ve özgürlüklerini ifade eder ve demokrasi, bu hak ve özgürlüklerin sağlandığı düzenin adıdır. Ekonomik özgürlükler ise, bireyin ekonomik hak ve özgürlüklerini tanımlamaktadır ve bu özgürlüklerin var olacağı ekonomik sistemin adı serbest piyasaya ekonomisidir (Aktan, 2002, 1).

Dünya genelinde özgürlük mücadeleleri siyasal alanda yapılmış gibi görünse de aslında bu mücadelenin ekonomik özgürlüğün kazanılmasıyla doğrudan ilgisi vardır. Ekonomik açıdan güçsüz bir birey, siyasal alanda da özgürlüklerini talep edemeyecektir (Yalçın, 2006, 117). Ludwig von Mises'e göre de, ekonomik özgürlüklerle diğerr özgürlük türleri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Ona göre, ekonomik özgürlüğün olması demek, piyasa ekonomisinin olması demektir. O, piyasa ekonomisinin olmadığı yerde ekonomik özgürlüğün olmadığını, piyasa

ekonomisinin kaldırılması halinde ise bütün siyasi özgürlükler ve hakların ortadan kalkacağını savunmaktadır. Bu durumda, o özgürlüğün varlığını sağlayan unsurların kanunlar ve anayasalar değil, piyasa ekonomisi olduğunu iddia etmektedir (akt: Yalçın, 2006, 27). Gemrik'e göre de bireyler, yaşadıkları ülkede hak ve özgürlüklerine devlet tarafından müdahalede bulunulmuyorsa ve hem siyasal hem de ekonomik anlamda özgür iseler, o ülkeler gerçek anlamda ekonomik yönden de özgür ülkelerdir (Gemrik, 2014, 27).

Milton Friedman, ekonomi ve siyasetin birbirinden bağımsız olduğuna dair genel bir yargı olduğunu iddia eder ve ona göre bazıları kişisel özgürlüğü siyasi; zenginliği ise maddi bir mesele olarak görmektedir. Bu sebepten ötürü, siyasi alanda yapılacak bir düzenlemenin ekonomi alanda da etkisinin olacağı kabul edilir. Halbuki, ekonomik düzenlemelerdeki özgürlük, diğer özgürlük türlerinin de tamamlayıcısı durumundadır. Bu yüzden ekonomik özgürlük, siyasi özgürlüğe giden yolda vazgeçilemeyecek bir vasıta (akt: Bahtiyar, 2019, 77).

Ekonomik özgürlüğün temel unsurları; mülkiyet ve miras özgürlüğü, teşebbüs özgürlüğü, mübadele özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü, uluslararası ticaret özgürlüğü, gelirini istediği şekilde kullanma özgürlüğüdür (Yalçın, 2006, 25).

1.2.GELENEKSEL VE MODERN TOPLUMLARDA ÖZGÜRLÜK ALGISI

Sosyal bilimlerde toplumların geçirdiği değişim ve dönüşümleri ifade edebilmek için birçok kavram kullanılmıştır. Bu anlamda Tönnies'in Cemaat-Cemiyet ayrımı veya Durkheim'in Mekanik-Organik Dayanışması, geleneksel ve modern toplumları birbirinden ayırmak ve daha çok toplumların gelişmişlik seviyelerini ifade etmek için kullandıkları önemli dikotomiler arasındadır.

Bu ayrıma göre, geleneksel toplumlar; daha yüz yüze ve duygusal ilişkilerin geliştiği, aile ve dinin toplumun temel kontrol mekanizması olduğu, toplumsal hareketliliğin sınırlı olduğu ve bireyden çok toplumun öncelendiği bir dönemi ifade ederken, modern toplumlar; daha ikincil ve resmi ilişkilerin yaşandığı, toplumdaki ilişkilerin sözleşmelere dayalı olduğu, bireysel çıkarların ön planda olduğu bir

döneme işaret etmektedir. Özgürlük kavramı da bu ayrımda modern olana denk gelse de aslında kavramın ortaya çıkışı oldukça eskilere dayanmaktadır.

Eski Yunan'da özgürlük konusunda iki ayrı yaklaşım bulunmaktadır. Buna göre bazı düşünürler, özgürlüğü bir ideal ve değer olarak kabul ederken, bazı düşünürler özgürlüğe bir olgu olarak yaklaşmıştır. Özgürlüğe bir ideal ve değer olarak yaklaşanlar ve bu konuda ilk fikirleri ortaya atanlar Sofistler olmuştur. Bir Sofist olarak Protogoras, her şeyin ölçüsü olarak insanı görmüş, değerleri ve özgürlüğü öznel bir temelde ele almıştır. Özgürlüğe bir olgu olarak yaklaşan ilk Yunanlı düşünür ise, Aristo'dur. Aristo özgürlüğü, demokrasi ve yönetime katılma ile ilişkilendirmiş, özgürlüğün ideler alemine ait bir gerçeklik olmayıp, bu aleme ait bir özellik olduğunu özellikle vurgulamıştır. Ona göre, adalet ve özgürlük kavramları soyut değil, sosyal ve politik yaşamla ilgili somut kavramlardır (Kaya, 2009, 29).

Ortaçağ toplumunun en belirgin özelliği, kişisel özgürlüklerin olmayışıdır. Bu dönemde insanlar, uzun süre feodal beyler, soylular ve din adamlarının baskısı altında, özgürlükten yoksun bir biçimde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde birey, sosyal rolleri dışında birey olarak algılanmıyor, daha çok dini bir temellendirmeye Tanrı ile olan benzerlikleri doğrultusunda toplumda eşit sayılıyordu (Saltık, 2006, 20). Dolayısıyla bu çağ, özgürlük açısından katı sınırlamaların, yasaklamaların ve baskıların olduğu bir döneme işaret etmektedir.

Yeniçağın özgürlük anlayışının ortaya çıkmasında ise çeşitli faktörlerin etkisi olmuştur. Bu faktörlerden biri, yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkması, diğeri ise ortaçağın sosyal tabakalaşmasında meydana gelen değişimlerdir. Ortaçağdaki kapalı ve toprağa bağımlı toplum yapısı yerine, ticaretin canlandığı kent merkezleri ortaya çıkmış, bu doğrultuda güçlenen ticaret burjuvazisi de ekonomik ve siyasal özgürlüklerini genişletmeye başlamıştır. 1789'da Fransız Devriminin ürünü olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'n de yasal güvence altına alınan özgürlük düşüncesi, yurttaşın hak ve özgürlüklerini yeniden belirlemiş, İkinci Dünya Savaşından sonra da pek çok ülkenin temel yasalarına bu kavramlar girmiştir (Kaya, 2009, 34).

İnsan haklarının temelini oluşturan özgürlük kavramı, liberal teori üzerine inşa edilmiştir. Modern anlamda insan hakları Locke'un yaşam hakkı, özgürlük gibi bireylerin temel hakları olarak nitelendirmesiyle belirgin hale gelmiştir. Yani bu açıdan insan hakları kavramı Anglo-Sakson dünyasında ki liberal geleceğe dayanmaktadır. İnsan haklarının ise temelde "eşitlik" ve "özgürlük" kavramları üzerinde şekillendiği kabul edilir. Ama genel olarak, her hakkın temelinde özgürlük yatmaktadır ve özgürlük bütün insanların en temel hakkıdır (Avan, 2013, 116).

Özgürlük kavramı önce Romalıları etkisi altına alırken daha sonra Avrupa ve Amerika'yı etkilemiştir. Ama bu ülkelerde de özgürlük anlayışının esasları farklı şekillerde seyretmiştir. Mesela Anglo-Sakson özgürlük anlayışı ile Avrupa'da algılanan özgürlük anlayışları farklıdır. İngiliz ve Amerikan liberal geleneklerinde genellikle bireysellik kavramı vurgulanırken, Avrupa geleneğinde bu kavram "akıl"a vurgu yapmaktadır. Yani aklın buyruğuna göre yönetenler özgürdürler (Ak,2015, 2). Özgürlük, bir yanıyla iktidar ve güç ilişkileriyle, diğer yandan da iktidar ve düzen ilişkileriyle bağlantılıdır. Özgürlük alanlarının genişliği ve darlığı, toplumda egemen olan sınıfların güçleriyle ilişkili olmuş, dolayısıyla da toplumdan topluma farklılık göstermiştir (Kaya, 2009, 14).

Modern dönem, algılama biçimlerinin değiştiği, düşünceyi derinden etkileyen ve bireyler arasında karşılıklı bağımlılık yaratan bir dönemi ifade etmektedir (Gül ve Ünal, 2015, 71). Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan modern dönem, tarım yerine sanayinin geçmesi ile farklı iş alanlarını ortaya çıkarmış, bir aydınlanma miti olarak gelenek yerine aklın ve bilimin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Modernleşme genel olarak insanların yaşamlarını, düşünsel yapılarını, geleneksel kültürel ve dinsel yapılarını büyük bir değişime ve dönüşüme uğratmış, aydınlanma çağının genel karakteri ve değişim gücü olmuştur. Sanatta, edebiyatta, bilimde ve teknolojiye büyük bir değişime sebep olan modernite, sürekli eski olanla bir çatışma içerisinde olmuştur. Özgürlük kavramı da içerik ve anlam olarak özellikle modernleşmeyle beraber daha çok tartışma konusu olmuş, özgürlük düşüncesi ve özgürlüğün sağlanması da modernitenin temel hedeflerinden biri olmuştur (Tekin, 2010, 10-18).

Modernleşme ile ortaya çıkan bireysellik kavramı grup bağlarını zayıflatmış, bireysel hakların sağlanması ve bu hakların hukuki dayanakları modern toplumlar için vazgeçilmez bir öneme sahip olmuştur. Dolayısıyla özgürlük vazgeçilmez bir anlam kazanmış, bireyler özgürlüklerini kısıtlayacak her türlü baskıdan uzaklaşmışlardır. Modernizmle birlikte insan anlayışı da değişmiş, geleneksel anlayışta durağan kimlik anlayışı yerini, hareketli ve değişken bir kimlik anlayışına bırakmıştır. Bu doğrultuda bireyden beklenen roller ve sorumluluklar değişmiş, bu dönem birey için yeni bir kimlik anlayışını da ortaya çıkarmıştır (Karaduman, 2010, 2889).

Netice itibariyle özgürlük olgusu, her dönemin kendi toplumsal şartları doğrultusunda şekillenmiş, toplumun sosyal kültürel ve siyasal yapısı özgürlüğe farklı farklı anlamlar yüklemiştir. Mesela, modern öncesi dönemde özgürlük geleneksel yapılardan, dinsel tutuculuktan kaçışı ifade ederken, modernleşmeyle beraber emeğin özgürleşmesi, insan hakları, kadın hakları, işçi hakları gibi konular özgürleşme ile ilişkilendirilmiştir. Ulus devletlerin ortaya çıkması ile birlikte özgürlük, daha çok etnisite, kültürel ve kimliksel sorunlar ekseninde ele alınmaya başlanmıştır (Tekin, 2010, 13).

Zygmunt Bauman'a göre ise özgürlük, modern bir icat değildir; ne bir ölçüde bireysel özerklik sunan kurumsallaşmış ilişkiler ne de onları ifade eden kavramlar modern çağa sınırlanmıştır. Dahası ona göre, modern özgürlüklerin filizlendiği seralar, ortaçağlarda inşa edilmiştir. Hal böyleyken, özgürlüğün modern biçimi öncüllerinden epeyce farklıdır. Ona göre, sosyolojik bakımdan modern özgürlüğün hiç kuşkusuz kendine özgü iki özelliği; bireysellikle yakın ilişkisi ve market ekonomisidir. Yani özgürlük, modern dönemle birlikte üretim ve güç aşamasından tüketim alanına kaymakta, günümüzdeki anlamı ile bireysel özgürlük tüketici özgürlüğünü kapsamaktadır.

Buna göre Bauman, bireysel özgürlüğün belirli bir tür toplumla birlikte ortaya çıktığını ifade etmekte ve dolayısıyla özgürlüğe asla kesin gözüyle bakılmaması gerektiğini söylemektedir. Ona göre, özgür birey insanoğlunun evrensel bir durumu olmaktan çok uzaktır ve o tarihsel ve toplumsal bir yaratımdır. Yani özgürlük, tek

başına bireye ait bir özellik değil, sadece geçmiş ya da gelecekteki bir başka durumla karşıtlık oluşturduğunda anlamlı bir toplumsal ilişki halini alan, bireyler arasındaki belirli bir ayrıma dayanan bir tür niteliktir (Bauman, 2018, 14-53).

Sonuç itibariyle modernite özgürlüğün temel savunucusu gibi kabul edilse de aslında toplumsal düzeni sağlama adına koyduğu normlar ile bireyi tabi kılan, disiplinize etmeye çalışan bir anlayış ekseninde şekillenmiştir. Bauman'ın da ifade ettiği gibi modernite aslında özgürleşme fikrini bireye dayatmakta, bununla da bir paradoksa sebep olmaktadır. Yani modernite bir tarafı ile herşeyi düzene sokmaya çalışan akılcı, rasyonel, pozitif bir anlayışın her alanı kuşatması diğer tarafı ile de tüm özgürlükleri yok eden ve modernitenin dışında başka hayat şansı tanımayan bir anlayışı beraberinde getirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.ÇALIŞMA OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

Çalışma, çok amaçlı bir faaliyet olup, potansiyel olarak insan varlığının temelini oluşturur ve salt ekonomik bir olay olarak değerlendirilemez. Psikolojik açıdan çalışma, *”birey ile görevi arasındaki ilişki”* olarak ifade edilirken, Sosyolojik açıdan çalışma *”insanın bir iş ortaya koyabilmesi için diğer bireylerle olan etkileşimi ve hiyerarşik bir düzen içinde belli bir statüye ulaşması”* (Aykaç’dan akt: Yıldız, 2010, 133-149) şeklinde ifade edilmektedir. Ekonomistler ise çalışmayı, ücret, maaş veya kazanç için yapılan ve fiziksel ya da zihinsel çabaya dayanan *”üretim”*in en önemli faktörlerinden biri olarak kabul etmektedir.

Konuyu felsefi bir bakış açısıyla ele alan Borne ve Henry ise, bir yandan çalışma kavramı üzerindeki düşüncelerini fayda yaratan insan gücü olarak açıklarken, bir işe, işgücü yaratmaya ve insanlığa hizmete yönelik, başlangıçta kişisel olan ancak sonrasında herkes için sarf edilen çaba şeklinde dile getirmişlerdir (akt: Yıldız, 2010, 133). Görüldüğü gibi, çalışma kavramına farklı anlamlar yüklenmiştir, bazıları çalışmayı ekonomik olarak var olmanın bir şartı olarak görürken, bazıları görev ve çalışma sonucunda elde edilen statü doğrultusunda değerlendirmiştir.

Ancak biz genellikle çalışmayı, *”çalışma dışı kalma”*kavramının düşündürdüğü gibi, ücret karşılığı bir işe sahip olmak diye düşünme eğilimindeyizdir, halbuki karşılığı ödenmeyen işgücü de pek çok kişinin yaşamında büyük yer tutar. Pek çok iş türü, karşılığı ödenen nitelikteki yerleşik kategorilere uyum göstermez. Örneğin, biçimsel olmayan ekonomide yapılan işlerin birçoğu, resmi istihdam istatistiklerinde kaydedilmez. O halde karşılığı ödensin ya da ödenmesin çalışmayı; zihinsel ve fiziksel bir çaba gerektiren, insan gereksinimlerini karşılayan mal ve hizmetlerin üretimini hedef alan ödevlerin yerine getirilmesi diye tanımlayabiliriz (Giddens, 2012, 791-792).

Çalışma kavramının anlamı, her toplumun kendi değerleri, normları, ekonomik gelişimleri ekseninde şekillenmiş, o toplumun tarihsel süreç içerisindeki gelişimi doğrultusunda çalışma olgusuna yeni anlamlar yüklenmiştir. Bazı toplumlarda

çalışma, sadece kölelere ve köylülere özgü aşağılık bir uğraşı ifade ederken, modern toplumlarda bireyin hayatını idame ettirebilmesi, yaşadığı toplumun bir parçası haline gelmesi ve aidiyet duygusu geliştirmesi bakımından çok önemli bir faaliyeti ifade etmektedir. Çalışma olgusuna dini inancın bir göstergesi olarak da farklı anlamlar yüklenmiştir. Örneğin; Hristiyanlıkta çalışma, insanın bedenini sağlıklı kılıp onu günahlardan uzak tutmayı ifade ederken, İbranilerde ise pek de hoş olmayan bir uğraş olarak, insanların günahlarının bedelini ödemede ve manevi refaha ulaşmasında bir araç olarak görülmektedir.

Çalışma olgusu, insanlığın varolması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla da çalışmanın ilk ortaya çıktığı topluluklar ilkel topluluklardır ancak o dönemde çalışmak günümüzdeki anlamından bir hayli farklıdır. Bu dönemde insanların en büyük sorunu, yiyecek bulmak ve vahşi doğaya karşı kendini savunabilmektir. Dolayısıyla ilk topluluklarda çalışmak, hayatta kalabilmek için ihtiyaçların karşılanması uğruna yapılan bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır (Dereli, 2015, 42-44). Toprağın işlenmeye başlanması ve yerleşik hayat geçişle birlikte toplumlarda büyük değişiklikler olmuş, bu süreçten sonra toprak üstünde çalışan bir sınıf ve bu sınıfın üstünde bütün üretime el koyan bir yönetici sınıf ortaya çıkmıştır. Bu dönemde çalışma kavramı sadece köleler için söz konusudur. Köle olmayanlar ise sadece sanat, spor gibi aktiviteler ile meşgul olurlar (Ören ve Yüksel, 2012, 45). İlk Çağ'dan farklı olarak Ortaçağ'da, sistem ekonomik ve toplumsal düzene dayanır ve bu düzeni belirleyen bir değerler sistemi vardır. Feodal toplum düzeni içerisinde toprak, toplumsal ilişkileri belirleyen en önemli faktördür ve çalışma olgusu da toprağa dayalı bir çalışma olarak karşımıza çıkar (Dereli, 2015, 55-58).

Modern anlamda çalışma kavramı ise, kapitalizm ile birlikte gelişmeye başlamıştır. A. Gorz'a göre çalışma olarak adlandırılan şey, modernliğin icadıdır. Çalışmak, bireylerin hayatlarını idame ettirmeleri için vazgeçilmez bir eylemler bütünüdür. Bireyin kendisi için ve başkaları için yaptığı işler arasında çalışmak açısından bir fark yoktur. Bireyin başkaları için yaptığı işler kamusal alan ile ilgili iken, kendisi için yaptığı işler özel alan ile ilgilidir. Kamusal alanda yapılan işlerde

birey maddi bir gelir elde ederken, özel alanda birey daha çok manevi kazançlar elde etmektedir (akt: Halis, 2013, 6).

Geçmişte birçok insan için hayatını kazanma yolları farklı özellikler taşımaktadır. Günümüzde gelişen teknoloji sayesinde üretim daha çok makineler aracılığıyla gerçekleştirilirken, sanayi öncesi toplumlarda üretim aile içerisinde ve bütün üyelerce ortak bir şekilde gerçekleştirilmekteydi. Bu anlamda sanayi devrimi aslında ‘‘çalışmayı’’da herşeyin merkezine oturtan ve toplumları köklü değişimlere sürükleyen bir kavram olmuştur (Yıldız, 2010, 142). Çalışma kavramı tanımı itibariyle bile Sanayi öncesi ve sonrası arasında büyük farklılıklar vardır. Örneğin, sanayi devriminden önce, daha çok yaşamak için gerekli olan günlük faaliyetler ve gündelikçilerin yaptıkları iş anlamını çağrıştıran kavram, sanayileşmeden sonra fazlalık yaratarak başkalarının da ihtiyaçlarını karşılamak temeline dayanmaya başlamıştır. Bu değişimle birlikte çalışma, farklı sosyal ilişkileri geliştirmiş ve bu ilişkiler insanlar arasında planlı ve düzenli çalışmaları başlatmış, emek kavramı ekonomik ve sosyal sistemlerin dinamiklerinden biri olmuştur. Buna göre çalışma, bireyin saygınlık, kimlik ve belirli bir çevreye ait olma duygularının etkili olduğu bir kavram niteliğini kazanmıştır (Çolak, 2013, 26). Görüldüğü üzere çalışma olgusu, sadece toplumdan topluma değil, bir toplumun farklı zaman dilimlerinde de farklı yorumlanmakta, bir dönem sadece hayatlarını idame ettirmek için gelir getirici bir faaliyet olarak kabul edilen çalışmak, aynı toplumun farklı bir döneminde belirli bir statü elde etmenin ve saygınlık kazanmanın bir aracı olarak görülmektedir.

Marx ve Engels’e göre çalışmak bir amaç değil, bireylerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan gereksinimlerini karşılamada bir araç niteliğindedir. Ona göre, makinenin sanayi de yaygın kullanılması ve iş bölümü yüzünden işçinin işi tüm bireysel inceliğini, niteliğini ve bunun sonucu olarak da çalışan insan için tüm cazibesini kaybetmiştir (Marx ve Engels, 2012, 40). Dolayısıyla sanayileşme ile birlikte, ağır şartlarda çalışan işçiler zamanla makinelerin bir uzantısı haline gelmiş, hayatta kalabilmek için çalışmak zorunda olan işçiler, zaman içerisinde emeğine yabancılaşmış, adeta insanlığını kaybetmiştir. Yani

Marx’a göre sanayileşme olgusu, çalışmanın anlamını ve niteliğini köklü bir biçimde değiştirmiş ve dönüştürmüştür (Dereli, 2015, 26-28).

Modern anlamda çalışmanın anlamı, herkesin yaşamını sürdürmesi ve üretmesi için zorunlu olan işlerle karıştırmamalıdır. Çalışma kavramı, bir bireyin hedefi ve yararlanıcısı kendisi veya bir başkası olan bir görevi gerçekleştirmek için sarf ettiği çaba ile harcanan zaman ve çabayı hesaba katmadan, sadece çalışmayı ifa eden bireyde önemi olan ve bizim için başka kimsenin yapamayacağı, kendi kendimize yaptığımız işle aynı şeyi ifade etmemektedir. Bu tür faaliyetler ev içi çalışma veya sanatsal çalışma olarak nitelendirilebilmektedir (Dereli, 2015, 11).

Sanayi öncesi dönemde, bireye doğrudan para kazandırmayan bu tür ev içi çalışma faaliyetleri de çalışmak kavramına dahil edilmiştir. 17. ve 18. yüzyıl boyunca kadınların ailelerine destek olmak için yapmış oldukları etkinlikler arasında yer alan sebze yetiştirme, hayvan bakımı, çamaşır işleri, yemek yapmak ve diğer el işleri, hazır para getirmesi beklenmeyen ancak son derece değerli olduğu bilinen çalışma örnekleridir. Çalışma kavramının, ilk akla gelen özelliği olan ”para kazandırma” unsuru ise, 19. yüzyıldan itibaren ön plana çıkmıştır. Bunun nedeni, sanayileşme sürecinde para getirici piyasa etkinliklerini ”çalışma” kavramıyla ifade edilmesidir (Çolak, 2018, 26).

Çalışma kavramı, modern dönemin en önemli bir belirleyicilerinden biridir. Bireyler doğumlarından itibaren bir iş sahibi olmaları ve çalışmaları konusunda, ebeveynleri ve toplum tarafından sürekli olarak şartlandırılır. Çalışmayan birinin yaşadığı toplumda yer edinemeyeceği korkusu bireye sürekli olarak empoze edilir. Dolayısıyla çalışmak modern dönemin önemli bir etiketi olarak kabul görür. Çalışmayan bireyler ise ne yaşadıkları toplumda ne de aileleri içerisinde saygı görmez ve daimi olarak bir iş bulana kadar eleştirilir. Dolayısıyla bir statü ve saygı göstergesi olarak çalışmak, bizim diğer kişilerle diyaloglarımızın temel konusudur. Dolayısıyla da bireyin en önemli sosyalleşme araçlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Yani çalışmak, ekonomik anlamda bireye gelir getirici faaliyet olmanın ötesinde sosyal ve psikolojik anlamda da farklı katkılar sağlamaktadır. Sosyal anlamda çalışmak, bireye toplum içerisinde belirli bir statü kazandırıp kişinin

sosyalleşmesine sağlarken, psikolojik anlamda bireyin toplumda kendini daha verimli ve işe yarar hissetmesine ve de kimlik oluşumuna katkı sağlamaktadır. Halbuki, Antik Yunan'da Platon'un akademide öğrettiği ilk şeyden biri fazla çalışmanın akılsızlık olduğudur. Ona göre, bireyin gereğinden fazla çalışması, zenginlik, şan, şöhret özgürlüğün kısıtlanmasına sebep olan gereksiz hırslardır ve birey fazla çalışarak doğanın kölesi olmasına sebep olmaktadır (Bahadır, 2016, 106).

Günümüzdeki anlamıyla çalışma olgusunun toplumsal ilişkilerin belirleyicisi haline gelmesinde Sanayi Devrim'inin ve Fransız İhtilalinin etkisi büyüktür. Çalışma Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali ile birlikte oluşan yeni toplum yapısında sermayenin mülkiyet özgürlüğü karşısında emek için tanınan soyut bir özgürlük olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde çalışma kavramı, her bireyin yaşama hakkının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Yani buna göre, her birey doğuştan sahip olduğu yaşama hakkı gibi çalışma hakkına da sahiptir (Güler, 2014, 172-173).

Ulusların Zenginliği adlı eseriyle İktisadi liberalizme büyük katkıları olan Adam Smith, insan hareketleri üzerinde üç itici kuvvetten bahsetmektedir. Bunlardan ilki, kendini düşünme ve sempati, ikincisi özgürlük arzusu ve topluma uyma adabı, üçüncüsü de çalışma itiyadı ve mübadele eğitimidir (Yıldırım, 2019, 17). Yani modern anlamda çalışmanın teorik ve pratik temelleri kapitalizm ile birlikte ortaya atılmıştır. Kapitalizm, kendi sisteminin devamı için bireyi sürekli olarak eğitim aracılığıyla meşgul eder ve başıboş bırakmaz. Onları özgür bir çalışan olarak sisteme sokmak istemez. Bu noktada çalışmanın çok farklı bir amaca hizmet ettiğini de söylemek mümkündür. Bu noktada çalışmak, hem bireyin sosyalleşmesini sağlarken aslında bireyi toplumdan uzaklaştıran, yaşadığı topluma yabancılaştıran ve hayattan koparan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani çalışmak bir tarafla sosyalleşmeye aracılık eden ama bir tarafla da kapitalizmin ağır şartları sebebiyle toplumsallığı bozan bir süreci de beraberinde getirmiştir. Sonuç itibariyle çalışmanın metalaşması ve iktisadi aklın devreye girmesi çalışmanın doğasını değiştirmiş, artık bireyler işe yaramama korkusu ile hangi iş olursa yaparım düşüncesine sahip olmuştur (Ekiz, 2015, 135-140).

Günümüzde ise artık bilgi ve teknolojilerin her alana yayılması ile birlikte, çalışma olgusunun da içeriği değişmiştir. "Bilgi Çağı" olarak da ifade edilen bu çağ da artık bilgi, bir sermaye unsuru olarak ekonominin temelini oluşturmaktadır. Bu yeni dönemde bilgisayarlar sayesinde çalışma şekilleri daha esnek bir hale gelmiş, standart olmayan çalışma saatleri ve şekilleri ortaya çıkmıştır (Aksoy, 2012, 411). Bu süreçten sonra gelişmiş ülkelerde ise çalışmak, fiziksel alandan ziyade zihinsel alanda ön plana çıkmaya başlamıştır. Yani artık fiziksel çalışma yerini zihinsel çalışmaya bırakmıştır. Bilginin ön plana çıktığı ve bilgisayar teknolojisinin en üst seviyelerde var olduğu günümüzde zihinsel çalışma değer kazanmış, küresel anlamda en değerli üretim faktörünün "insan" olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Artık Bilgi Çağı olarak adlandırılan 21. yüzyılda insanın yerine hiçbir teknolojinin ikame edilemeyeceği anlaşılmıştır (Ören ve Yüksel, 2012, 55).

Sonuç itibariyle geleneksel anlamda çalışma olgusu ile modern dünyanın çalışma olgusu, anlamı ve içeriği itibariyle büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşümün en büyük sebebi olarak kabul edilen sanayi devriminin etkisiyle, bireyler geleneksel toplumlarda gündelik ihtiyacı gidermek, hayatını idame ettirmek için çalışırken, modern dönemde üretimin fazlalaşması ve ihtiyaçların artması ile çalışma sadece maddi olarak değer kazanmış, çalışmanın diğer manevi amaçları ise değersizleştirilmiştir. Günümüzde ise artık çalışmak kavramı çok farklı boyutlarda algılanmaya başlanmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte insanların yaşam tarzları da değişmiş, bunun sonucunda çalışmanın içeriği de büyük bir değişim geçirmiştir. Bilgisayar ve özellikle internetin yaygınlaşması ile her türlü bilgiye ulaşmak kolaylaşmış, artık küreselleşme ile birlikte birbirine çok uzak yerlerde bulunan ülkelerde bile iletişim çok kolay hale gelmiştir. Artık bu yeni dönemde beden gücünden ziyade akıl gücü ile çalışmanın daha değerli olduğu bilinciyle farklı çalışma alanları ortaya çıkmış, evden çalışma, tele çalışma gibi kavramlar insan hayatında önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle kadınlar için bu tarz çalışma şekilleri hem ekonomik anlamda hem de zaman noktasında önemli fırsatlar yaratmıştır.

2.1.KADININ ÇALIŞMA HAYATINA GİRMESİ

Kadının çalışma hayatına girme tecrübesi, her toplumun kendi şartları ve gelişimi doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Aslında kadın, öteden beri aile içinde üretime katkı sağlasa da, paranın her şeyden kıymetli olduğu kapitalist toplumlarda dolayısıyla da ailelerde, kadın emeğinin maddi bir karşılığının olmaması bu emeği değersizleştirmiştir. Çalışmanın bu kısmında, kadının çalışma serüveninin tarihsel gelişimi, Dünya ve Türkiye ölçeğinde izah edilmeye çalışılacaktır.

2.1.1.Dünyada Kadın İşgücünün Tarihsel Gelişimi

Tarihsel süreçte ilk dönem insan topluluklarının anaerkil bir yapıda olduğu, yani gücün ve otoritenin annenin hakimiyetinde olduğu görüşü kabul edilir. Bu dönemde aileler göçebe bir yaşam tarzı sürerken, geçimlerini de avcı ve toplayıcılıkla sağlamaktadırlar. Erkek avcılık görevini üstlenirken, kadın toplayıcılık yapmaktadır. Yine bu dönemde, kadın topladıklarını pişirme görevini de üstlendiği için aile içerisinde sosyo ekonomik statüsü de yüksektir. Anaerkil dönemde ailede güç kadındadır ve kadın ev içerisinde çocuğun bakılması ve evin ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında söz sahibidir. Tarihte bu dönemde ki iş bölümünün, cinsiyet prensibine uygun olarak düzenlendiği belirtilmektedir (Can, 2013, 71).

İnsanoğlu zamanla göçebe hayat tarzını terk ederek yerleşik yaşama geçmiştir. Zaman içerisinde gerçekleşen yerleşik yaşam tarzı ile toplumların sosyal, siyasal ve ekonomik yapılarında önemli değişimler meydana gelmiştir. Yerleşim merkezlerinin kurulması ile birlikte mübadele ekonomisi oluşmuş ve ticaret hayatı başlamıştır. Yaşanan bu değişimler ile birlikte farklı iş kolları ortaya çıkmış, birçok üretim araçları geliştirilmiş, tarımsal alanda büyük gelişmeler yaşanmıştır (Çoban,2013, 4). Tarım toplumuna geçişle birlikte annenin otoritesi yerini babanın otoritesine bırakmıştır. Çünkü artık toprağı işlemek ve sabanı kullanma görevini erkek üstlenmiştir. Dolayısıyla bu dönem kadının sosyo-ekonomik statüsünün azaldığı, erkeğinse aile içerisinde hem ekonomik hem de sosyal açıdan daha işlevsel olduğu bir dönemi ifade etmektedir (Can, 2013, 71).

Sanayi öncesi toplumlarda üretim, erkek ve kadının işbirliği ile ev içerisinde yapılırken, sanayileşmiş toplumlarda ev, malların üretildiği yer olmaktan çıkmış, daha çok tüketimin merkezi haline gelmiştir. Kamusal ve özel alanın ayrılmasıyla ortaya çıkmış olan ''ev işleri'' kavramı aslında görüldüğü gibi tamamen sanayileşmiş toplumların bir ürünüdür. Artık bu kavramla birlikte kadın ev işlerinden sorumlu olurken, erkekse kamusal hayatın her alanında etkin olmaya başlamıştır. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen ev işlerinin maddi bir karşılığı olmaz ve her türlü güvenceden yoksunken, erkekler elde ettikleri bu güçle hem siyasette hem de piyasada daha fazla yer almaya başlamışlardır.

Sanayi Devrimi, kadının çalışma yaşamına katılmasında da ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü, kadın ilk kez Sanayi Devrimi ile birlikte, ekonomik alanda bir gelir (ücret) karşılığı emeğini satmaya başlamıştır. Bu nedenle Sanayi Devrimi, ilk kez ücretli kadın işgücü kavramının doğmasına yol açan en önemli tarihsel gelişme olarak değerlendirilmektedir (Kocacık ve Gökkaya, 2005, 197). Görüldüğü üzere, sanayi devrimi bir yönüyle kadınların çalışma hayatına girerek, ekonomik anlamda özgürleşmesini sağlarken aslında bir yönüyle de kadının aile içindeki ağırlığını sektöre uğratmıştır. Sanayi öncesi dönemde kadın, üretimin merkezi olan aile de sosyo-ekonomik anlamda belirli bir söz hakkına sahip iken, sanayileşme ile birlikte kadın bu özelliğini kaybetmiş, kapitalizmin getirdiği para ilişkileri toplumun en küçük birimi olan aile de bile etkisini yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Kadının ailesine vermiş olduğu emeğin ekonomik bir karşılığının olmaması, ev içinde yapılan işlerin önemsiz kabul edilmesine ve buna bağlı olarak da kadının evine verdiği emeğin değersizleşmesine yol açmıştır.

Sanayi devrimini takip eden senelerde, dokuma sektöründe yaşanan gelişmelere paralel olarak, kadın işgücü sayısı birden yükselmiş, böyle bir durumda bilhassa teknik gelişmelerin, makinelerin, uzmanlaşmanın ve iş bölümünün kadın emeğinden faydalanmayı kolay hale getirmesi ve dokuma sektörü içinde kadın işgücünün erkek işgücünden daha başarılı olmasının rolü önemli olmuştur (TİSK, 2000, 4). I. ve II. dünya savaşları da kadın işgücünün artmasında hatta evli olan kadınlarında çalışma hayatına girmesinde etkili olan olaylardandır. Savaştan önce ki

dönemlerde özellikle İngiltere’de evli kadınların çalışması çok rastlanılan bir durum değildir. Bu dönemde evli bir kadının çalışması, erkeğin ‘’kadınına’’ bakmadığı yönündeki toplumsal cinsiyet algısının bir örneğini oluşturmaktadır (Kılıç ve Öztürk, 2014, 110). Bu savaşlarla beraber kadın tarım dışı sektörlerde de çalışmaya başlamış, savaşa giden erkeklerin yerini kadınlar doldurmuştur (Karan,2014, 12-14).

Savaş sonrasında kadın işgücünün artmasının temel nedeni olarak artan işgücü ihtiyacını göstermek mümkün olsa bile aslında tek neden bu değildir. Kadınların tarihsel süreç boyunca giderek artan oranlarda işgücüne katılmalarının nedenleri arasında eğitim, yükselen ücretler, teknoloji, doğum oranlarının azalması gibi çeşitli ekonomik ve sosyal nedenler bulunmaktadır. Kadınların eğitim düzeyinin artması, hem evlilik yaşının artmasını hem de kadınların evde bir pazarlık gücü elde etmeye başlamasını beraberinde getirmektedir (Kılıç, Öztürk, 2014, 107-130).

İlk olarak ABD ‘de uygulanmaya başlanan ve daha sonra bütün Avrupa’ya yayılan Fordist üretim biçimi, ortalama vasıfsız işçiyi ve çok iyi belirlenmiş iş tanımlamasını esas almaktaydı. Bu üretim biçimine göre, çalışan işçilerin çok vasıflı olmaları gerektirmeyen teknolojiler kullanılmaktaydı ve standart tüketim maddelerinin geniş ve tekdüze pazarlara dağıtımı başarıyla sağlanmıştı (Karataş, 2006, 32). Ancak 1970’li yıllardan sonra, uluslararası ticaretin genişlemesi ve artık standart ürünlerden çok farklı özelliklere sahip ürünlere olan talebin artması sonucu, Fordist üretim biçiminden Post-Fordist üretim biçimine geçilmiştir.

1970 yılında dünyada yaşanan ekonomik krizler sonucunda ilk olarak japonya da uygulanan Post Fordist üretim biçimi, daha esnek uygulamaları, yönetim tarzı, çalışma ortamı, çalışanların katılımı ve pazarlama konularında birçok alanda farklı uygulamalar içermekteydi (Giddens, 2012, 811). Yine bu üretim biçiminde , aynı tür malın küçük ölçeklerde üretimi, standart ürünlerden ziyade talebe yönelik farklı ürün türlerinde üretim, değişken isteklere kısa sürede cevap verebilme, stoklamaya gerek olmadan üretimin gerçekleşmesi, üretim sırasında kalite kontrolü gibi uygulamalar esas alınmaktaydı (Karataş, 2006, 32). Bu üretim biçimi ile çalışma süreleri daha esnek hale gelmiş, iş bölümü etkin olarak kullanılmaya başlanmış, kadınlar bu üretim

biçimi ile hem geleneksel olarak aile içerisinde ki rollerini üstlenirken, hem de çalışma hayatı içerisinde yer almaya başlamışlardır (İnce, 2010, 63).

Dünya’da Sanayi Devrimi aslında en çok çalışma hayatını etkilemiştir. Artan istihdam olanakları, yavaş yavaş gündeme gelmeye başlayan insan hakları gibi kavramlar toplumda kadına bakışı da etkilemiş, sonuç olarak kadınlara yönelik daha eşitlikçi politikalar gündeme gelmeye başlamış ve kadınlar çalışma hayatına daha etkin olmaya başlamışlardır (Can, 2010, 9). Görüldüğü gibi kadının toplum içerisinde bir birey olarak varolma mücadelesi, içinde yaşadığı toplumun yapısına, şartlarına bağlı olarak değişmiştir. Aslında kadınlar dünya var olduğundan beri üretimin içerisinde aktif olarak yer alsa da emeğinin karşılığını kısmen de olsa sanayi devriminden sonra almaya başlamıştır.

2.1.2.Türkiye'de Kadın İşgücünün Tarihsel Gelişimi

İlk çağlardan günümüze dek Türk kadınının mevki incelendiği zaman, kadının çalışması ile ilgili pek çok değişik durum olduğu görülmektedir. Göçebe yaşam tarzının benimsendiği yıllarda Türk kadını, o dönemin erkek tipine yaklaşmakta, erkek gibi ok atmakta, ata binip, kılıç kuşanıp düşmanla savaşmaktadır. Ancak yerleşik hayata geçilmesiyle beraber Türk kadınının, çok daha pasif bir role büründüğü görülmektedir (Karan, 2014, 12-14). Ancak Eski Türk topluluklarında kadınların erkeklerle neredeyse eşit haklara sahip oldukları, evlenecekleri kişiyi kendileri seçtikleri ve kurdukları ailede de söz ve hak sahibi oldukları bilinmektedir. Kadınlar bu dönemde yün eğirme, keçe dokuma, boyama gibi el işleriyle uğraştıkları ve ailenin ekonomisine birçok şekilde destek verdikleri görülmektedir (Dublen, 2014, 52-53).

Osmanlı Devleti Dönemi’nde kadının statüsüne göz atıldığında ise, kadının toplumsal kurallar çerçevesinde konumunu koruduğu ve evinde ailenin geçim koşullarına katkı sağladığı ifade edilebilir (Karan, 2014, 23). Bu dönemde kadınlar, ekonomik olarak rahat kabul edilebilirler. Bunun bir nedeni, erkeğin kadına kıyasla ailedeki ekonomik sorumluluğudur. Kadınlar ailenin geçim masrafı ile bir zorunluluk yoksa sorumlu tutulmazlardı. Ama Osmanlı Devletinin bir tarım toplumu olması,

dolayısıyla da kırsal da yaşayan kadınların tarlada çalıştıkları ve bunun yanında da el sanatları, halı dokumacılığı gibi işlerle de ailenin ekonomisine katkı sağladığı bilinmektedir (Dublen, 2014, 54).

Osmanlı Devleti'nde kapsamlı bir toplumsal değişmeye yol açan ilk önemli gelişme, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan yeni tarihi dönemdir. Tanzimat sonrasında Osmanlı toplum yapısı hızlı bir değişim süreci yaşarken, bu durum Türk aile yapısını ve dolayısıyla da toplumda kadının konumunu değişime uğratmıştır. Tanzimat döneminde kız okullarının açılması, eski kanunların kadınlar lehine esnek hale getirilmesi gibi birçok konuda kadınlar lehine bazı değişiklikler yapılmıştır. Konu ile ilgili sanat ve edebiyat dünyasında da kadının aile içerisindeki konumu, kadının hak ve sorumluluklarına dair yazılar yazılmaya başlanmış, bu durumda kadının toplumsal konumunu yansıtmıştır (Ünal, 2014, 530).

II. Meşrutiyetten sonra ise kadınların çalışma anlamında yeni bir sürece girdiği özellikle bu dönemde birçok kadının sosyal hayat içerisinde varolma çabaları sonucunda dernekler kurarak dergiler çıkardıkları görülmektedir. Bu bağlamda *Kadınlar Dünyası Dergisi*, kadınların çalışması ve ekonomik anlamda özgürlüğünü vurgulaması açısından önem arz etmektedir (Dublen, 2014, 56). Yine bu dönemde kadınların çalışma hayatına katılmalarına katkı sağlamak amacıyla erkekler tarafından çeşitli cemiyetler de kurulmuştur. Bu cemiyetlerden ilki olan "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi" Enver Paşa tarafından 1916 yılında açılmış ve kadınların namuslarıyla yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak için onları uygun işlere yönlendirmeyi amaç edinmiştir. Bu dernek çok kısa bir sürede Osmanlı Devleti'nin en fazla kadın işçi çalıştıran kurumu haline gelmiştir (Karali, 2016, 14).

Yani bu dönemde kadının sosyal yaşamında önemli ve köklü bir değişimin yaşandığı ve kadınların artık kitlesel olarak iş yaşamının içinde yer almaya başladıkları görülmektedir. Böylece toplumsal yaşantıda geri kalmış olan Türk kadını kamu alanına yavaş yavaş girmeye, silah ve gıda fabrikalarında yerini almaya başlamıştır (Ünal, 2014, 528). Görüldüğü üzere Osmanlı toplumunda kadınlar, kırsal alanda ve şehir yaşamında önemli bir yere sahip olup ekonomik hayatın içinde yer

almışlardır. Ancak toplum yaşamının getirdiği durumlar, zaman içinde bu katılımın oranında değişmelere neden olmuştur (Döngel, 2010, 17).

Osmanlı döneminde kadınların, belirli iş alanlarında yoğunlaştıkları ve esnek üretim yapabilecekleri işleri tercih ettikleri bilinmektedir. Ailenin reisi erkek olması sebebiyle, kadınlar daha çok ek iş olarak çalışma hayatına girmeyi seçmişlerdir. Yani dönemin gerek siyasi ve sosyal ortamı, kadınları çalışma hayatından tamamen uzaklaştırmasa da onlara kısıtlı bir çalışma imkanı sunmuştur. Tanzimat ve II.Meşrutiyet ile birlikte siyasi ve sosyal ortam değişik fikir akımlarının tartışılmasıyla dönüşüm sürecine girmiş, kadınlar da bu dönüşüm sürecinden nasibini almıştır. Bu süreçten sonra kadın dergileri, kadın dernekleri ve kadın hareketleri yoğun bir şekilde gündeme gelmeye başlamıştır (Kazar, 2016, 11).

I.Dünya Savaşı tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da kadının toplumsal yaşamdaki rolü açısından farklılıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak bir süreci başlatmıştır. Erkeklerin cepheye gitmeleri ile boşalan memuriyetlere; postane, telgrafhane, hasta bakıcı olarak hastanelere ve orduya kadınların alınmasına yol açmıştır. Aynı şekilde erkeklerin yerine çalışmak üzere kadınların fabrikalara girerek özellikle gıda ve dokuma iş kollarında toplandıklarını söyleyebiliriz (Tekin, 2010, 88).

Türkiye'de kadın hakları ile ilgili ilk ciddi gelişmeler Cumhuriyet ile birlikte başlamıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet' in ilanı ile birlikte Türkiye, yeni devrim ve reformlara sahne olmuştur. Yapılan bu reformlar kadının sosyal, kültürel, ekonomik gelişimini artırmaya yönelik çok ciddi katkılar sağlamıştır (Doğramacı, 1989, 136). Türk toplumunun laikleştirilmesi ve dini değerler yerine seküler değerlerin önem kazanmasında da, kadına yönelik yapılan bu reformların önemli katkıları olmuştur. Çaha'ya göre bu reformlar, aslında Türk toplumunun, Osmanlı dolayısıyla da İslami gelenek ile bağlarını koparmak için kullanılan ideolojik bir araç niteliğindedir. Cumhuriyetin idealize ettiği bu yeni özgür kadın tipi, batılılaşmanın, modernleşmenin ve laikleşmenin aracı olarak görülmüş ve bu noktada kadının kamusal alanda görünürlük kazanması desteklenmiştir (akt: Can, 2013, 232).

Yine bu dönemde kadın sadece iyi bir anne veya bir eş değil aynı zamanda yeni bir toplumsal görev de yüklenmeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminde öğretmen veya devlet memuru olarak çalışan kadınların, bu işlerinden dolayı toplumsal statüleri geçmiş dönemlere nazaran daha yüksek olup, erken yanında çalışan, vatanı için gayret eden, özgür kadın tipi portreleştirilmekte ve teşvik görmektedir (Malkoç, 2009, 35).

Türkiye de kadın istihdamının gelişiminde 1950’lerde yapılan göçlerde, önemli bir süreç olarak kabul edilir. Sanayileşme kırdan kente yapılan göçlerin sayısını artırırken aynı zamanda bir kentleşme olgusunu da ortaya çıkarmıştır. Kırdan kente göç eden ailelerde kadınlar, genellikle ya çalışma hayatına girmemiş ev kadını olmuş ya da daha çok informal sektörlerde ve yine güvencesiz çalışmaya başlamışlardır. Bu dönemde kadınların daha çok giyim, gıda gibi sektörlerde yoğunlaştıkları söylenebilir (Can, 2010, 25).

1980’li yıllarda ihracata dönük sanayileşme stratejisi benimseyen ülkelerin bir çoğunda, özellikle düşük ücretli emeğin kullanıldığı ihracat sektörlerinde kadın çalışan sayısı hızla artmış ve bu süreç bir çok araştırmacı tarafından ”iş gücünün kadınlaşması” olarak yorumlanmıştır (Can, 2010, 25). Bu dönemde de kadınların erkeğe özgü olarak kabul edilen işlerde örneğin girişimcilik, turizmcilik reklamcılık bankacılık, yöneticilik, sigortacılık, v.b. iş alanlarında çalışmaya başladığı da bilinmektedir (Önder, 2013, 41). Görüldüğü üzere, Türk toplumunun değişen şartlarına göre kadının çalışma hayatındaki konumu da değişiklik arz etmiştir. Ancak Eski Türk toplumundan itibaren günümüze kadar ki geçen süreye bakıldığında kadınların çalışmasalar da aile ekonomisine birçok şekilde destek oldukları görülmektedir.

Günümüzde kadının çalışma hayatına girmesi, toplumsal ve ekonomik olarak gelişmenin önemli bir unsuru olarak kabul edilmekte ve bu doğrultuda kanunlarda eşitlikçi yapılara her alanda yer verilmektedir. Ancak kadının niteliksel gelişimi ve kadının çalışma hayatına girişini sağlayacak mekanizmanın yeterince oluşmaması, Türkiye’de kadın istihdamının Japonya, ABD ve birçok AB ülkesine oranla oldukça düşük düzeylerde seyretmesine sebep olmaktadır. Halbuki ülkemizde kadının

Çalışma hayatına girmesine yönelik uygulamalarda herhangi bir cinsiyet ayrımcılığı bulunmamaktadır. Ancak kadınların belli iş ve mesleklerde çalışması ile ilgili toplumsal önyargılar ve geleneksel bakış açısı bu uygulamaların hayata geçmesine engel olmaktadır (Alıcı, 2008, 23).

Sonuç olarak günümüzde bu geleneksel bakışın bir sonucu olarak kadının emeği ''ek bir destek'' veya ''ara güç'' olarak görölmekte, kadının çalışma hayatında birçok sıkıntı ile karşı karşıya kaldığı görölmektedir. Kadının karşı karşıya kaldığı en büyük engel eğitim ve öğretim noktasında olmakta, az gelişmiş veya gelişmemiş toplumlarda erkek çocuklarının eğitime kız çocuklarından daha fazla önem verilmektedir. Bu durumda kadınların çalışma hayatına yansımakta, kadınlar daha çok enformel sektörlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca kadınların yöneticilik gibi üst makamlara ulaşmasında da önüne birçok engel konulmakta, yine ücretlendirmede kadının aleyhine bir durum göze çarpmaktadır.

2.2.ÇALIŞMA HAYATI VE KADIN

Tarihsel süreçte kültürlerde, dinlerde ve günümüz toplumlarında evlilikleri, aile içi rolleri ve çalışma hayatları ile ilgili olarak kadınlar, her zaman ilk odağı olmuş, belki erkekten daha fazla bir şekilde araştırmaya konu edilmiştir. Belki de bunda en önemli sebep, kadının aile içerisindeki üretkenliğidir ve bu durumda kadını aile içerisinde önemli bir unsur olarak var eder (Can, 2013, 216).

Çalışma kavramı en genel tanımıyla, bireylerin kendileri ve ailelerinin geçimlerini sağlamak için mal ve hizmetleri üretme süreçleridir. Aslında çalışmak, öteden beri kadınlar için hem bir zorunluluk hem de bir gereklilik olarak görülmektedir. Kadınlar eskiden beri tarlalarda, evde, mutfakta çalışmakta ve belki de bu işlerin en önemlisi olan çocuklarla ilgilenmektedir. Herhangi bir zamanda yaşamış herhangi bir insan topluluğunun, kadınların yaptıkları işler olmadan yaşamını sürdürebilmesi mümkün değildir. Kadınların iş hayatına girmesi yeni değildir nitekim eskiden de kocalarına bir şekilde yardım ediyorlardı. Örneğin, terzi dükkanında bütün aile çalışıyordu: Bey modeli tasarlayıp biçiyordu, hanım da parçaları bir araya getirip dikiyordu, yani bir ekip çalışması yapılıyordu (Tonay, 2019, 29).

Görüldüğü üzere, kadının çalışma hayatına girmesi süreci sanayileşme sonrası gerçekleşse de gerçek anlamda kadın, toplumun varolmasından itibaren çalışmaktadır. Sanayi öncesi toplumlarda kadın, erkek ile birlikte evin ihtiyaçları için omuz omuza çalışarak, evin ekonomisine katkıda bulunurken, bir taraftanda çocukların bakımı vazifesini üstlenmektedir. Sanayi Devrimi aslında kadını geleneksel aile yapısındaki sorumluluklarında hiçbir azalma olmadan ikinci bir "vasıfsız emek" sıfatı getirmiştir. Bu süreçten sonra kadın artık hem evde hem de dışarıda çalışmaktadır (Güler, 2015, 21). Sanayi devriminden sonra kadın için ikinci dönüm noktası I.Dünya savaşı olmuştur. Bu dönemde savaşa giden erkeklerin yerine yine kadınların çalıştırılması söz konusu olmuş, böylece kadınlar aktif olarak çalışma hayatına girmişlerdir.

Genel olarak kadının çalışması ile ilgili iki farklı görüşten bahsedilebilir. Bir görüşe göre, bir ücret karşılığında çalışan kadın, yaşadığı toplum içerisinde ve aile içerisinde daha güçlü olur. Bu güç ise kadına hem daha fazla özgüven sağlar ve bir taraftan da kadını ekonomik olarak özgür kılar. İkinci görüşe göre ise, kadının çalışma hayatında var olması, onu çifte bir sorumluluğun altına sokar ve kadın hem iş hem de evin sorumlulukları altında ezilir. Ayrıca kadının iş yerinde karşılaştığı ayrımcılıkta kadının hem psikolojik hem de fiziksel olarak yıpranmasına yol açar. Ancak kadının çalışma hayatına dahil olmasının en pozitif etkisi, kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması noktasında ortaya çıkmaktadır. Ekonomik anlamda özgür olduğunu bilen kadının toplum ve aile içerisindeki özgüveni artmakta, hayatı üzerine daha fazla kontrol duygusuna sahip olmaktadır. Ayrıca kadının toplum içindeki statüsü de değişime uğramakta, geleneksel cinsiyet rollerinde de çözülme gözlenmektedir. Bunlara ek olarak kadının toplum içerisinde daha aktif rol alması, onun sosyal çevresini geliştirmekte, bu durumda kadın daha fazla sosyal ve psikolojik desteğe sahip olmaktadır (Adak, 2007, 142).

Türk toplumunda kadınların çalışması ile ilgili toplumsal algıyı ölçmek adına yapılan araştırmalarda, kadın ve erkek fark etmeksizin genel bir kanı itibariyle kadınların çalışmaması gerektiği görüşü dikkat çekmektedir. Bu görüşün toplumun geneli tarafından paylaşıyor oluşu aslında toplumun kadın algısını ve kadına biçtiği geleneksel rollerin pek değişmediği görüşünü doğrulamaktadır (Kılıç ve Öztürk, 2014, 120). Ancak bazı durumlarda kadınlar çalışma hayatına katılmaktadır ve bunun nedenlerini de ekonomik ve sosyal olarak ele almak mümkündür. Kadının çalışma hayatına girmesinin ekonomik nedenleri arasında, zorlaşan hayat şartları karşısında ek bir gelire duyulan ihtiyaç, çocuk sahibi olma gösterilebilirken sosyal açıdan, kadının eğitimi sonucu toplum içerisinde statüsünü yükseltme, prestij elde etme gibi kadının bireysel anlamda kendini gerçekleştirme ön plana çıkmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009, 2673).

Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında Özçatal (2011) tarafında Tokat ilinde yapılan çalışmada, kadınların %79,5'i çalışma nedeni olarak ekonomik zorunlulukları gösterirken, %19,5 'i ev dışında üretken olmak olarak belirtmişlerdir.

Kadınların %90,6'sı çalışma konusunda kararlarını kendi verdiklerini ifade ederken, %3,7'si annesi, ağabeyi gibi yakınları tarafından çalışmaları desteklendiği belirtilmiştir. Genel olarak yapılan araştırmalarda, dar gelirli ailelerde kadınların çalışmasını daha fazla kabul etme eğilimi dikkati çekmektedir (Özçatal, 2009, 8).

Türkiye, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadının toplumsal konumu ile ilgili çok ciddi değişimlere şahit olmuştur. Ancak yine de kadının çalışması ile ilgili geleneksel bir bakış açısı varlığını sürdürmekte, bu durum da çalışan kadının toplum içerisinde farklı algılanmasına yol açmaktadır. Konuyla ilgili Tor (1997) yaptığı çalışmada, özellikle kentlerde yaşayan kadınların çalışma hayatına katılımını incelemiş ve eşlerin çalışmasını olumlu karşılayan erkeklerin oranının %54,40, eşlerinin çalışmasına olumsuz bakanların oranını ise %44,68 olarak tespit etmiştir. Çalışmada kadının çalışması önündeki en önemli engelin eşin izin vermemesi ve çocukların bakımı gibi konular olduğu belirtilmiştir. Yine konuyla ilgili Eyüboğlu ve arkadaşlarının (2000) yaptığı çalışmada İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana da 1125 kadınla görüşülmüş, araştırma sonucunda da kadınların %95'i kadınların çalışması gerektiğini belirtirken, %74'ü eş veya babalarının çalışmasına izin vermeyeceği yönünde düşüncelerini belirtmişlerdir (Kuzgun ve Sevim, 2004, 16-17).

Dikkol (2014) tarafından yapılan çalışmada da kadınların çalışması ile ilgili geleneksel anlayışa sahip kadınların %54'ü kadınların çalışmasını gereksiz görürken, modern anlayışa sahip kadınların %22'si eşin maddi durumunun iyi olması halinde kadının çalışmasının gerek olmadığını belirtmişlerdir. Modern anlayışa sahip bu kadınların %67'si ise, eşin maddi durumuna bakmaksızın kadının çalışma amacının sadece para kazanmak olmadığını, çalışma hayatının aynı zamanda kadının toplum içinde birey olarak var olmasına katkı sağlayacağı yönünde fikir bildirmişlerdir (Dikkol, 2014, 105).

Yine yapılan araştırmalarda, kadınların çalışma hayatına katılma oranlarının her zaman erkeklerin gerisinde kaldığı ortaya çıkmaktadır. Toplumda geleneksel olarak kadınlar toplumun kendilerine biçtikleri rolleri gereği ev içerisinde çocuğun bakımı ve ev içi hizmetlerini yerine getirmektedir. Kadınların işleri daha çok emeğe dayanan ve herhangi bir ücret getirmeyen işler olurken, erkeğin işleri hem gelir

getiren hem de prestij sağlayan işler olabilmektedir. Kadınların ev içerisinde kendileri, çocukları ve eşleri için yaptıkları, parasal bir karşılığı bulunmayan çalışma biçimleri herhangi bir üretim faaliyetinden sayılmadığı gibi toplum tarafından da sürekli değersizleştirilmektedir (Özçatal, 2011, 22). Bu noktada kadınların çalışması önündeki en büyük engelin toplumsal cinsiyet algısı olduğu söylenebilir, sonrasında ise eğitim, ayrımcılık, taciz gibi etkenler sebebiyle kadınlar çalışma hayatından uzak kalmaktadır.

Kadınların çalışması önündeki önemli bir engelin dini inançlar olduğuna dair genel bir kanı vardır. Konu ile ilgili Kuzgun ve Sevim (2004) tarafından yapılan araştırmada, kadınların çalışmasına yönelik tutumlarla dini yönelim arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, dini yönelim düzeyi ile kadınların çalışmasına karşı olumlu tutum arasında ters yönde ama düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre, kadının çalışmasında dini inançların etkisi olmakla birlikte, bundan daha büyük bir engel olarak geleneksel cinsiyet rolleri karşımıza çıkmaktadır (Kuzgun ve Sevim, 2004, 25).

TÜİK tarafından yayınlanan 2017 verilerine göre de, işgücüne katılım oranı erkeklerde %78,7 ‘i iken, kadınlarda bu oran %37,9’lara düşmektedir. Kadınların işgücüne katılımının artıran en önemli faktör eğitim olmaktadır. Yüksek öğretim almış kadınların işgücüne katılım oranı %73,2 iken, lise eğitimi almış kadınların işgücüne katılım oranı %32,3’lere düşmektedir (Işık, 2019, 5). Ayrıca yapılan araştırmalarda kadın işgücü ve erkeğin kazancı arasında da negatif yönlü bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Eğer aile içerisinde erkeğin geliri kazancı yüksekse kadının çalışması genellikle gerekli görülmemektedir. Bu noktada Türkiye’de sadece her dört kadından birinin çalıştığı, diğer kadınların ise ev kadını olarak hayatını idame ettirdikleri konunun ispatı anlamında önem taşımaktadır (İnce, 2010, 50).

Erkekler ve kadınların ekonomik etkinliği arasındaki ayrılığın son 30-40 yıldır kapanıyor olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise birkaç nedene bağlanabilir: İlk olarak geleneksel olarak kadınların ”ev içi” olarak sınırlanan çalışma alanlarının niteliğinde değişmeler olmuştur. Doğum oranı düşüp, ortalama çocuk doğurma yaşı yükseldikçe artık birçok kadın çocuk sahibi olmadan

önce çalışma hayatı içerisine girmekte, çocuk sahibi olduktan sonra da tekrar işine dönebilmektedir. Kadınların artık ev içindeki işlerini biraz daha kolaylaştıran, hem emek hem de zaman konusunda kadına avantaj sağlayan teknolojik aletler de kadının çalışma hayatına girmesini kolaylaştırmaktadır.

İkinci olarak, kadının çalışma hayatına girmesini kolaylaştıran ekonomik etmenler önemli birer faktör olarak sayılabilir. Geleneksel aile modelinde ''erkek eve ekmek getiren'', kadın ise ''ev içi'' hizmetlerin yerine getiren bireyler olarak farklı konumlandırılmıştır. Modernleşme ile birlikte kadın kendisine biçilen toplumsal cinsiyet rollerini zorlayarak çalışma hayatını girmiştir. Elbette bunda erkeklerin işsizliğinde ki artışların ve kadınlara ev içinde yapılan ekonomik baskıların da zemin hazırladığı söylenebilir. Artık pek çok evde istenilen yaşama şartlarına ulaşabilmek için çift gelirin getirdiği avantajlar herkes tarafından talep edilir hale gelmiştir. Son olarak da pek çok kadın modernleşme ile birlikte özellikle 1960'lar ve 1970'ler de kadın hareketlerinin sayesinde ortaya çıkan eşitlik isteğine kayıtsız kalamamış, bunun yolu olarak da erkekler gibi ekonomik olarak belirli bir gelire sahip olmayı gerekli görmüş ve çalışma hayatına girmiştir (Giddens, 2012, 804).

Kadınlar bir toplumun ön planda olmayan fakat toplumun ilerlemesinde önemli etkileri olan üyeleridir. Bir toplumda kadın ne kadar etkin ve üretkense toplum o kadar gelişmiştir. Çalışma hayatında kadının yer alması toplumsal ve ekonomik kalkınma sürecinde, insanın ve insan emeğinin özgürleşmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (Karabıyık, 2012, 10).

2.2.1. Kadınların Çalışma Şartları

Kadınların toplumda kendini kabul ettirme süreci yüzyıllardan beri süre gelmektedir. Kadının toplumda yaşadığı kabullendirme sürecini, sanayi öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Sanayi devriminden önce kadınlar, ücretsiz ev işçisi konumundayken sanayi devriminin beraberinde getirdiği yeni imkanlar sayesinde kadınlar gerçek anlamda çalışma hayatında rol almaya başlamışlardır (Çoban, 2013, 73). Ancak kadınların çalışma hayatında yer almaları niceliksel olarak artmış olmasına karşın, henüz kadınların çalışma şartlarının

niteliksel olarak pek de iyi olmadığı görülmekte, kadınlar erkeklerle eşit haklara sahipmiş gibi görünselerde çalışma hayatında bir takım eşit olmayan muamelelerle karşı karşıya kalabilmektedir.

Bu eşit olmayan muamelelerden biri ''cam tavan sendromu'' olarak adlandırılmakta, bu kavram ile çalışma hayatında kadınların karşılaştıkları sıkıntıları ifade edilmektedir. Cam tavan sendromu, yönetici pozisyonundan istihdam edilen kadınların, belirli bir düzeyden sonra yükselmelerini engelleyen faktörlerin toplamına verilen addır. Yani cam tavan kavramından kastedilen şey, kadının sadece kadın olmasından kaynaklanan görünmez bir engeli ifade etmektedir. Cam tavan, bir kadın yönetici olarak belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra önemli bir terfi beklerken, sebebini tam olarak ortaya koyamadığı nedenler yüzünden istediği terfiyi alamama durumu olarak açıklanmaktadır (Çoban, 2012, 29).

Konu ile ilgili yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, Avrupa'da çalışan kadınların bile %5'den daha azının üst yönetimde bulunduğu görülmektedir. Kadın Sorunları Genel Müdürlüğü istatistiklerine göre de, Türkiye'de üst düzey yönetim pozisyonlarında yer alan kadınların sayısının erkeklere oranla oldukça düşük olduğu görülmekte, hatta kadınların birçok pozisyonda hiç yer almadıkları dikkati çekmektedir. Yine araştırma sonuçlarına göre, özel sektörde yönetici olarak çalışan kadınların bile ancak orta kademelere kadar ilerleyebildikleri ve orada durmak zorunda kaldıkları sonucu ortaya konmaktadır. Cam tavanın oluşum sebeplerine bakıldığında ise, kadının çalışma hayatına evlilik ve çocuk gibi sebeplerle uzun süre devam edemeyeceği algısı dikkati çekmekte ayrıca geleneksel olarak kadınların çalıştıkları alanların sınırlı olması ve üst yönetimin işe alma ve terfi politikalarında keskin ayrımların olması göze çarpmaktadır.

N. Lockwood 2014 yılında yaptığı çalışmasında, cam tavan sendromunun aşılmasında insan kaynakları birimlerinin önemli bir rol oynadığının üzerinde durmuş ve insan kaynakları birimlerine bununla ilgili çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerden en önemlisi, kariyer gelişimi açısından kadının eğitimi ve kadının desteklenmesidir (Çoban, 2013, 31-43). Çünkü kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları zorlukların başında eğitim eksikliği gelmektedir. Ataerkil toplum

yapısının bir getirisi olarak, kadının öncelikle iyi bir eş ve anne olması gerektiği düşüncesi, kadınların erkeklere oranla eğitim olanaklarında daha az yararlanmaları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda kadınların mesleki bakımdan yetersiz ve donanımsız olmasına yol açmakta, dolayısıyla da kadınlar erkeklere oranla daha vasıfsız işlerde çalışmaktadır.

Kadınların karşılaştıkları diğer bir zorluk ise, cinsiyete dayalı ayrımcılıktır. Bunun anlamı, kadınların çalışma hayatlarında cinsiyetlerine bağlı olarak erkeklerden farklı bir muameleye maruz kalmalarıdır. Bu durumda kadının çalışma hayatından soğumasına ve hatta son kertede işini bırakmasına bile sebep olmaktadır. Kadının karşılaştığı bir diğer zorluk ise, ücretlendirmede eşitsizliktir. Çoğu durumda kadın erkek ile aynı işi yapmış olsa da kadın evin geçiminden sorumlu tutulmadığı için erkeklere oranla daha düşük ücret almakta, bu durumda kadının çalışma hayatında ki performansını etkilemektedir.

Kadınlara yönelik yapılan mesleki ayrımcılık yatay ve dikey olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Dikey ayrımcılık, kadınların daha az yetki ve fırsata sahip olunan işlerde yoğunlaşırken, erkeklerin daha güçlü ve etkili konumlarda görev almaları yani kadın ve erkeklerin aynı meslek veya sektörün içinde cinsiyete göre ayrışmaya göndermede bulunmaktadır (Giddens, 2012, 805). Yani bu duruma göre kadınlar erkeklerle aynı işi yapsalar bile her zaman erkeklerden daha alt kademelerde yer almakta ve cam tavan sendromu ile karşılaşmaktadır. Bazen kadınların ailedeki sorumluluklarını yerine getirebilmek için üst kademeleri tercih etmediği, alt kademelerde çalışarak daha az sorumluluk ve daha az ücrete tabi olduğu ya da yarı esnek işlerde sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalıştıkları da bilinmektedir.

Konuyu örneklendirecek olursak, Türkiye’de şirketlerin sadece %5,4’ünde bir kadın üst düzey yönetici olarak çalışmakta, %65,2’si ücretli, %14’ü işveren, %9,3’ü kendi hesabına, %24,1’i ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (URL 2). Yatay ayrımcılıktan ise kadın ve erkeklerin farklı meslek ve sektörlerde yoğunlaşmaları kastedilmektedir. Örneğin tamircilik, şoförlük, inşaat ve makine mühendisliği gibi meslekler genellikle toplumda erkeklere özgü işler olarak görülmektedir. Öğretmenlik, sekreterlik, hemşirelik, bankacılık gibi meslekler ise kadınların hem ev

hem de dışarıda ki sorumluluğunu kolaylaştıracağı düşüncesiyle kadınlar tarafından daha çok tercih edilmektedir.

Yatay ayrımcılığı örneklendirecek olursak; Türkiye’de erkekler nüfusun %50,2’sini kadınlar ise %49,8’ini oluşturmaktadır. İstihdam oranlarına bakacak olursak, TÜİK (2014) verilerine göre erkeklerin %65,2’si, kadınların ise %27,1’si çalışmaktadır. Yani erkeklerin istihdamı kadınların istihdamından 2,4 katı kadar fazladır (Kazar, 2016, 18). Ekonomik faaliyetler açısından incelendiğinde kadınların %26, 8’inin tarım sektöründe çalıştığı, %14,7’sinin sanayi sektöründe, %0,9’u inşaatta, %57,6’sının ise hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir (URL 2). Yani verilere göre kadınlar mesleki anlamda bir ayrımcılığa maruz kalmakta, genel nüfus oranına tezat bir şekilde çok büyük bir kesimin hizmet sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir.

Meltem İnce’ye göre, cinsiyete dayalı ayrımcılık 2 şekilde ortaya çıkmaktadır: *Dolaysız ve Dolaylı Ayrımcılık*. Dolaysız ayrımcılık; çalışan bir kadına sadece kadın olduğu için herhangi bir erkeğe davranacağından daha olumsuz davranmasıdır. Bu ayrımcılığa ilişkin kadınların çalışma hayatında yaşadığı terfi zorlukları, hak ettiği ünvanları elde edememeleri veya cinsel istismar gibi konular örnek verilebilir. Dolaylı ayrımcılık ise; aslında eşitmiş gibi görünen davranışların sonra ki aşamalarda kadınlar üzerinde ayrımcı etkiler yaratmasıdır. Bu ayrımcılık için, kadınlara çalışma hayatı içerisinde herhangi bir destek verilmesinin bazı koşullarda sağlanması gibi örnekler verilebilir. Türkiye’de de yapılan araştırmalarda kadınların işgücü katılım oranlarının yüksek olduğu ancak aldıkları ücretin çoğunlukla erkeklerden düşük olduğu saptanmıştır.

Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 2014 yılında yayınladığı Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu’na göre, Türkiye’de benzer işlerde istihdam eden kadınların aldıkları ücretin erkek işçilere oranı 0,62 olarak belirlenmiştir. Bunun sebebi olarak da kadınlarda ki beşeri sermayedeki cinsiyet farklılığı gösterilmektedir. Yine TÜİK’in 2008 yılındaki verilerine göre Türkiye’de kadınların yıllık ortalama gelirleri erkeklerden %47 daha düşüktür. Bu verilere dayanarak cinsiyet temelli ücret

eşitsizliğinde Türkiye'nin 125 ülke arasında 84. olduğu görülmektedir (İnce, 2010, 27-33).

Sonuç olarak, kadınların çalışması sonucu hem aile hayatında hem de iş yerlerinde pek çok sorunla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Öncelikle ataerkil bir toplumda iş bulmada karşılaşılan zorluklar ve eğitim eksikliği, sonrasında iş ve aile hayatının birlikte yürütülmesine bağlı olarak ortaya çıkan sıkıntılar, kadınların erkeklerden çok daha zor şartlarda çalışmalarına sebep olmaktadır.

2.2.1.1. Toplumsal Cinsiyet Algısı

Kadın ve erkeğin insan olarak aynı antropolojik özellikleri paylaşmaları, onlardan beklenen davranışların da aynı olmasını gerektirmez. Bu yüzden ki bazı özellikler kadın ve erkekte farklı şekilde tezahür eder. Kadın ve erkek cinsel alanda olsun, çalışma alanında olsun, soyut ve duygusallık açısından olsun, tabiatlarından getirdikleri bazı farklılıkları bünyelerinde taşırlar (Birekul, 2015, 119). Nitekim insanlar kadın ve erkek olmak üzere, iki cins olarak yaratılmıştır. Bu noktada kadın ve erkeğin bedensel ve ruhsal olmak üzere, kendi cinsine has bir takım biyolojik farklılıkları da vardır. Örneğin, erkeklerin yaradılışları gereği, daha dayanıklı, güçlü ve mantıklı olduğu düşünülürken, kadınlar daha zayıf ve daha duygusal varlıklar olarak kabul edilmektedir. Kadın ve erkeğin cinsiyete dayalı biyolojik farklarından öte bir de yetenek, mizaç, akıl gibi bireysel özellikleri vardır ki bu da kişiyi diğerlerinde ayırmakta bu farklı özellikleri ile birey toplum içerisinde varlık kazanmaktadır.

Yani cins rollerle, cinsiyet ise biyolojik olarak erkek veya dişi olma haliyle ilintilidir. Toplumsal cinsiyet kavramı da daha ziyade kültürel bir olgudur ve bireylerin toplum içerisindeki rollerini, sorumluluklarını analiz etmeye yarayan sosyo-ekonomik ve siyasal bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin ayrışıp, ev işi sorumluluklarından kadının, evin dışında ki faaliyetlerden ise erkeğin sorumlu tutulması toplumsal cinsiyetin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Kaplan, 2011, 167).

Joan Scott'a göre, toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeklere ilişkin uygun roller temelinde tamamen toplumsal olarak üretilmiştir. Sancar ise, cinsiyetin biyolojik bir özellik olarak algılanmasını kabul etmez ve o, toplumsal cinsiyet kavramını, kadın ve erkek arasındaki eşitsiz ilişkilerin toplumsal anlamları olarak yorumlar (İlbuğa, 2018, 295). Giddens'a göre de toplumsal cinsiyet; erkekler ve kadınlar arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklarla ilgilidir. Ona göre, erkekler ve kadınlar arasındaki çoğu farklılığın temeli biyolojik değildir (Giddens, 2012, 505).

Toplumsal cinsiyet ile ilgili yaklaşımları; biyolojik determinizm, sosyal inşacı ve yapı sökümcü olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Buna göre, biyolojik determinizm, toplumda cinsiyetin biyolojik temelli olduğunu ve toplumsal rollerin de bu temelde şekillendiği anlayışına dayanmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşım, toplumsal ve biyolojik cinsiyetin hangi ayrımlardan kaynaklandığını ve bu ayrımların toplumda nasıl üretildiğini açıklamaktadır. Yapı sökümcü yaklaşım ise, biyolojik kökenli kavramsallaştırmayı bir kenara atar ve toplumsal cinsiyet kavramına yoğunlaşır (İlbuğa, 2018, 296-297).

Görüldüğü üzere, cinsiyet hem biyolojik hem de sosyolojik bir duruma işaret etmektedir. Biyolojik olarak her birey anne karnına düşmesinden itibaren bir cinsiyete sahip olur. Ebeveynler çocuklarının cinsiyetine göre hazırlık yapar ve cinsiyetleri temelinde çocuklarını eğitirler. Birey doğumundan ölümüne kadar bu cinsiyeti ile toplumda var olur ve diğer bireylerle ilişkilerini de bu temelde inşa eder. Burada cinsiyetin sosyolojik boyutu devreye girmektedir. Birey, cinsiyete dayalı olarak toplumsal rollerini, yaşadığı toplum içerisinde içselleştirir ve içselleştirilen bu cinsiyet rolleri ile gündelik hayat pratiklerini ortaya koyar. Yani toplumsal olarak inşa edilen cinsiyet algısı, erkek ve kadınlara sosyal hayat içerisinde farklı kimlikler ve roller yüklemektedir.

Toplumsal cinsiyet tartışmalarında temel sorun tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Erkekler ve kadınların toplum içindeki davranışları biyoloji tarafından mı yoksa kültür tarafından mı belirlenir? Erkekler ve kadınlar biyolojik olarak mı yoksa yaşadıkları toplum yüzünden mi farklı davranışlar sergilerler? Bu noktada iki farklı görüşü savunan iki farklı iddia ortaya çıkmaktadır. Bu iddialardan ilki doğacı

argüman bir diğeri de gelişmeci argümandır. Doğacı argümanı savunanlar, iki cins arasındaki farklılıkların biyolojik temelli olduğunu iddia ederler ve erkeklerin fiziksel olarak daha güçlü, kadınların ise daha duygusal varlıklar olmalarını buna bağlarlar. Bu argümanın önemli savunucularından olan Sigmund Freud ise bu durumu şu şekilde özetler: ”*Anatomi kaderdir*”. Gelişmeci argümanı savunanlara göre ise, cinsiyet rolleri biyolojik olarak değil, kültürel olarak belirlenir. Buna göre, bireylerin davranışları büyük oranda içinde yaşadıkları toplumsal hayatın ve kültürel çevrenin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır (Slattery, 2017, 341-342).

Toplumsallaşma araçlarından biri olarak aile, toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesinde ve yeni nesillere aktarılmasında da önemli bir rol üstlenmektedir. Anne ve babalar çocuklarının yetiştirirken istemsiz de olsa kız ve erkek çocuklarına farklı davranırlar. En basitinden bebeğin erkek veya kız olmasına bağlı olarak kıyafetlerinin ve odasının rengini mavi, eğer bebek kız ise pembe tercih ederler. Yine bebeğin cinsiyetine göre erkek bebeğe araba veya tamir eşyaları, kız bebeğe ise oyuncak bebek veya makyaj malzemeleri gibi oyuncakları almak isterler. Halbuki bebekler cinsiyetleri noktasında bilinçsizdir ve beş altı yaşına gelene kadar da biyolojik anlamda cinsiyet farklılıklarından haberdar değildirler. Gerek ailenin kalıp davranışları ve ön yargıları gerekse sosyal çevre ve iletişim araçları sayesinde çocuklar, toplumsal cinsiyeti içselleştirir ve çoğunlukla sorgulamaksızın kabul ederler.

Aileler çocuklarını yetiştirirken, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde onlara hayat tecrübelerini iletmektedir. Çocuklar da büyüyüp gelişirken sosyal yaşamdaki kişilerle kurdukları direk iletişimlerin yanında televizyondan, kitaplardan çoğunlukla da sosyal medyadan etkilenmekte, içinde yaşadıkları toplumun fikirlerini ve kalıp yargılarını edinmektedirler. Yapılan çalışmalarda özellikle kız çocuklarının toplumsal cinsiyet gelişimlerinde, anne faktörünün daha fazla etkili olduğu ortaya konmaktadır. Arditti, Godwin ve Scanzoni’nin 1991 yılında yaptıkları araştırmanın sonucuna göre, kız çocuklarının cinsiyet rollerinin oluşumunda annenin etkisinin babadan daha fazla olduğu ortaya konmaktadır (akt: Kızıldağ, 2017, 31).

Toplumsal cinsiyet algısı, toplumun yönlendirmesine bağlı olarak kadınların çalıştığı iş gruplarını da biçimlendirmektedir. Günümüzde kadınların çalıştığı sektörler incelendiği zaman görülmektedir ki, esnek çalışma saatleri ve çalışma koşulları nedeniyle hizmet sektörü kadınların çalışmayı en çok tercih ettiği alandır. Çalıştığı sektörde erkeklere kıyasla daha az para kazanan, iş bölümü ve yöneticilik pozisyonlarına ulaşmakta ayrımcılık ile karşılaşan taraf yine kadınlar olmaktadır. Bu yüzden cinsiyet, meslek sınıflandırmalarında araç olarak kullanılmaktadır (İnce, 2010, 22).

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrım geçmişten günümüze her toplumda görülen bir olgudur. Ancak kadın ve erkek olarak toplumsal cinsiyetin aşılmasında, eğitimin çok önemli bir yeri vardır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda çalışan ve çalışmayan kadın arasında bile toplumsal cinsiyet algısının, eğitim seviyesine bağlı olarak değiştiği gözlenmektedir. Buna göre, yüksek seviyede eğitim, bireylerin zihinsel gelişimine katkı sağlayarak bakış açılarını değiştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca ideal bir eğitim kadının daha çok sosyal ilişki geliştirmesine, toplumsal cinsiyet ile ilgili konulara da daha geniş bir pencereden bakabilmesine katkı sağladığı düşünülmektedir. Nihayetinde eğitim bireylerin meslek edinmesinde ve geleceğe hazırlanmasında da etkili bir rol oynamaktadır. Bu noktada eğitim, toplumsal değer ve tutumların toplumsal cinsiyet, eşitlik algısının yayılması için etkili bir mücadele aracı olarak kabul edilmektedir (Kızıldağ, 2017, 65-66).

2.2.1.1.1. Toplumsal Cinsiyet Algısına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Her bilim gibi sosyolojide teoriye dayanmaktadır. Çünkü teori deneye imkan veren bir alanda araştırmanın düşünsel bir temele oturmasını sağlamakta, ona fikri bir derinlik, genişlik ve zenginlik kazandırmaktadır (Günay, 2006, 509-510). Sosyolojik bir araştırmada da sadece olgusal araştırmalar yeterli değildir. Aynı zamanda şeylerin nasıl ortaya çıktıkları da araştırma için önem taşımaktadır ve bunu ancak açıklayıcı kuramlar sayesinde öğrenebiliriz. Yani olgusal araştırma ve kuramlar birlikte ele alınırsa araştırma gerçek amacına ulaşmış olacaktır. Kısaca kuramlar yani teoriler bize olguların anlamlı kılınmasında yardımcı olacaktır (Giddens, 2012, 60). O halde bizim araştırmamızın da teorik bir temel üzerine

oturması ve onun rehberliğinde gerçekleştirilmesi araştırma için önem arz etmektedir. Bu gerçekten hareketle araştırmamızın bu kısmında konuyla ilgili kuramsal yaklaşımlar değerlendirilecek olup, yaklaşımlar özellikle toplumsal cinsiyeti temel alarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Sosyolojide toplumsal cinsiyet kavramı, aktör analizi yapılırken cinsiyet kavramından farklı olarak toplum tarafından oluşturulmuş ayrıştırıcı bir tanım olarak kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet, bireyin biyolojik farklılıklarından öte toplumsal ve kültürel olarak var edilmiş bir kimlik olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyet kavramı, sosyolojinin üç ana kuramında farklı biçimlerde açıklanmaya çalışılmış, bu üç ana kuram da kendi yaklaşımları doğrultusunda toplumsal cinsiyet kavramını izah etmişlerdir. İşlevselci yaklaşıma göre, toplumda var olan denge ve uyumun varlığı, toplumsal cinsiyet kavramında oluşan farklılıklara bağlıdır. Buna göre, toplumsal cinsiyet aslında toplumda var olan rollerin içselleştirilmesinde işlevsel bir öneme sahiptir. Çatışmacı yaklaşıma göre ise toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği ifade etmektedir. Bu yaklaşım, erkeğin kadından her noktada üstün kabul edildiğini ve cinsiyetin nasıl bir üstünlük ve baskı aracı olarak kullanıldığını açıklamakta, sosyal çatışmanın kurumlardan önce bireyler arasında var olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Feminizm ise, çatışmacı kuramın bu yaklaşımından ortaya çıkmaktadır. Feminizm, sosyolojinin toplumsal hayat ile ilgili yanlı görüşlere sahip olduğunu ifade etmekte ve bu noktada sosyolojiyi ve sosyoloji teorilerini eleştirmektedir. Özellikle işlevselci ve çatışmacı yaklaşımların toplumsal cinsiyet ile ilgili görüşlerini çelişkili ve belirsiz olmakla suçlamaktadır. Bu yaklaşıma göre, sosyal teoriler erkek egemen bir bakış ile oluşturulmakta, kadın ile ilgili sorunlar görmezden gelinmektedir (Yeter, 2015, 190-191).

2.2.1.1.1. İşlevselci /Fonsiyonalist Yaklaşımlar

Bu yaklaşım toplumu, birbiri ile ilişkili parçaların görev yaptığı bir sistem olarak görür. Bu görüşe göre, herhangi bir kısımda ki değişim, sistemin diğer kısımlarında da bir miktar dengesizliğe ve bir ölçüde de bir bütün olarak sistemin yeniden düzenlenmesine yol açar (Ruth ve Alison, 2002, 43). İşlevselcilere göre

yaşamak için toplum, belirli ihtiyaçları karşılamak ya da belirli işlevleri görmek zorundadır (Ekici, 2014, 209-224). Bu nedenle toplumsal cinsiyetle ilgili işlevselcilikten etkilenen yaklaşımlar, toplumsal cinsiyet farklılıklarının toplumsal istikrar ve kaynaşmaya katkıda bulunduğunu göstermeye çalışırlar (Giddens, 2012, 515).

İşlevselci düşünürlerden Durkheim'in işlevselciliğe kazandırdığı iki kavram bütünleşme ve toplumsal dayanışma kavramlarıdır. Her ikisi de toplumsal dengenin devamı için önemlidir. Durkheim'a göre; "kadın erkekten çok daha fazla doğanın ürünü iken, erkek neredeyse tamamiyle toplumun ürünüdür. Ona göre kadınların ve erkeklerin farklı kimlikleri, zevkleri ve eğilimleri vardır çünkü kadınlar daha az toplumsallaşmışlardır ve doğaya erkeklerden daha yakındırlar" (Giddens, 2012, 147). Yani Durkheim bu görüşüyle, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların temelde biyolojik olduğunu savunur ve kadının toplumsal konumu ve kimliğinin esasen üreme ve çocuk yetiştirmeye katılımıyla şekillendiğini varsayar.

İşlevselci düşünürlerden Talcott Parsons'un kuramının merkezinde sistem kavramı vardır. Toplamların nasıl uyumlu bir halde bulunduğunu açıklayan eylem kuramları dört sistemi içerir. Kültürel sistem, Toplumsal sistem, Kişilik sistem, Davranışsal organizma. Buna göre birey içinde yaşadığı toplumun değerlerini öğrenerek bu değerleri kendi değerleri yapmaktadır. Yani toplumun bireyden beklediği rol beklentilerini içselleştirmektedir. Parsons'a göre değerler kültür sistemin, bunlara denk gelen normatif beklentiler ise toplumsal sistemin içinde öğrenilmektedir. Birey, bireysel anlamda kimliğini kişilik sisteminden, biyolojik donanımını ise donanımsal organizmadan öğrenmektedir (Ruth ve Alison, 2002, 57). Talcott Parsons cinsiyete dayalı rol farkını, sistemlerin değişik işlevleri yerine getirmesinin önemli yollarından biri olarak, ailenin ve toplumların geliştirdiği yanıt olarak görür. İşlevselci çözümlemeye göre, aile içerisinde cinsiyete dayalı belirgin bir iş bölümü mevcuttur. Bu iş bölümünde kadınlar, ailede başlıca sorumluluğu alarak, çocuklara baktıkları ve onların duygusal olarak destekledikleri için amaçsal rollere sahipken, erkekler "eve ekmek getiren" olarak araçsal rolleri üstlenmektedir. Bu iki rolün gereği olarak erkekler aile de ki başlıca sorumluluğu taşıdıkları ve

fazlaca çalıştıkları için iş piyasasında daha yüksek ücret alırken, kadınlar ise rollerine uygun olarak daha az ücretli ama daha çok özen isteyen işlerde çalışmayı seçmektedirler (Ruth ve Alison, 2002, 564-565). Sonuç olarak Parsons'a göre bu doğal iş bölümü sayesinde, aile içerisinde biyolojik temelli bir dayanışma olacak ve ailenin devamı bu şekilde sağlacaktır. Yani Parsons, toplumun koruyucu, bütünleştirici, yönlendirici ve uygulayıcı alt sistemlerden oluştuğunu savunur. Aile de bu bağlamda toplumun bütünlüğünü sağlayan bir kurumdur (Ekici, 2014, 209-224).

2.2.1.1.1.2.Çatışmacı Yaklaşımlar

Çatışmacı yaklaşımlar toplumda var olan sosyal, siyasal ve maddi eşitsizliklerin üzerinde durur ve mevcut kapitalist düzeni eleştirir. Çatışmacılar özellikle sınırlar arasında ki güç mücadeleleri ve birbirine tarihsel olarak karşıt olan hakim ideolojiler üzerinde dururlar. Bu kuramlar aile içerisinde ki güç ilişkilerine odaklanır ve erkeğin kadın üzerindeki egemenliğini eleştirirler. Onlara göre toplumda kadınlar istismar edilmektedir. Evliliği de bu istismar sonucu oluşan eşitsizliğin kaynağı olarak görürler (Ekici, 2014, 209-224).

Çatışmacı kuramın sahibi Karl Marx, ekonomik üretim biçiminin siyasal, sosyal, kültürel yani yaşamın her alanını belirlediğini savunur. Dolayısıyla üretim biçiminde meydana gelecek herhangi bir değişme, toplumun diğer alanlarını da değiştirecektir (Dikkol, 2004, 12). Marx'a göre, erkekler ve kadınlar arasında ki güç ve statü farklılıkları, sınıf bölünmeleri gibi bölünmelere yol açar. Erkeklerin kadınlar üzerindeki güçleri sınıf bölünmeleri ortaya çıktıktan sonra meydana gelmiştir. Evlilik kurumu ile de erkekler kadınların üzerinde ki gücü meşrulaştırarak, kadınları egemenlikleri altına almışlardır. Kadınların bu egemenlikten kurtuluşu ise sınıf farklılıklarının üstesinde gelmeleri sayesinde olacaktır (Giddens, 2012, 147).

Engels ise "Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" adlı eserinde kadınların anaerki döneminde erkeklere oranla daha güçlü olduklarını veya en azından onlarla eşit olduklarını ifade etmektedir (Engels, 1884, 48-54). Ona göre bu eşitliği bozan, özel mülkiyetin oluşması ve aile biçimin patriyarkal bir aile yapısına

dönüşmesidir. Kapitalizmin yükselmesi ile aile temelli hanenin meta üretiminden uzaklaşması sonucunda erkek para kazanan, kadın ise erkeğe bağımlı olan bir konuma evrilmiştir (Aldemir, 2016, 26-27).

Engels'e göre kapitalizm sayesinde güç ve iktidarın erkeğin eline geçmesinin bir sonucu olarak, ataerkillik; yani erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği güçlenmiştir. Ona göre, kapitalizm ataerkilliği daha çok güçlendirir. Çünkü eski çağlara göre mülkiyet ve belli bir servetin sahibi olan erkeğe muazzam bir zenginlik yaratır. İkincisi, kapitalist düzen, özellikle kadınları bir tüketim aracı olarak görür ve kadınlara ihtiyaçlarını ancak sürekli mal ve hizmetlerin tüketilmesiyle karşılanacağına inandırır. Son olarak da Engels'e göre kapitalizm, erkekleri düşük ücretlerde çalıştırırken, kadınları ev içinde ki emeğinin karşılığını alamayan ve bedava olarak çalışan bir işçiliğe mahkum eder (Giddens, 2012, 518).

Çatışma kuramının en önemli teorisi olan Marksist teori de, üretim ilişkileri içerisinde ekonomik temelli analiz edilmiştir (Dikkol, 2014, 14). Ancak Çatışmacı kuramcılardan Dahrendorf birçok noktada Marx'dan ayrılmaktadır. Marx'ın sınıf ayrımlarının temelinde gördüğü, üretim araçlarının mülkiyeti kavramını değiştirerek sınıf için yeni bir temel önerir. Ona göre, sınıfların ortaya çıkmasını sağlayan şey hükmetme ve hükmedilmenin ortaya çıkardığı otorite ilişkileridir. Yani Dahrendorf'un sınıf yapısı otorite temellidir. Dahrendorf, bazen kişilerin bağlı oldukları sınıfın çıkarlarından haberdar olamayabileceklerini iddia eder. Örnek olarak da 1960'lardan önce ki azınlık gruplarını ve kadınları gösterir. Kadınlar 1960 yılından sonra gizil çıkarları bilinçli bir hale bürünmüş ve kadın özgürlüğü grupları ortaya çıkmıştır. Böylece otorite konumunda ki hükmeden erkek ile, erkeğe tabi konumunda ki hükmedilen kadın arasında çatışma yapısal örgütlenme sayesinde yeniden düzenlenmiştir. Dahrendorf, rol kavramını kişiyi anlamada anahtar bir kavram olarak görür. Ona göre toplumda bireylerin toplumsal konumları gereği üstlenmeleri gereken rolleri vardır. Ancak her rolünde kişileri bir dereceye kadar serbest bıraktığını söyler. Mesela, annelik rolü, çocukların bakımı duygusal ihtiyaçları gibi sorumlulukları üstlenir ancak toplumdan topluma olduğu kadar aileden aileye değişebilen bu roller içerisinde belirli bir serbestlik ve esneklik

barındırır. Dahrendorf özgür ve rolle belirlenmiş kişi imajı üzerine; *''Toplumsal varlık olarak insanın özgürlüğü, rolle belirlenmiş davranışla özerklik arasındaki denge sorunudur; bu anlamda homo sociologicus, özgürlükle zorunluluk arasındaki diyalektik paradoksla karşı karşıyadır''* der. Buna göre kişinin ahlaki ve bilimsel olmak üzere iki imajı bulunmaktadır. Bireyi bütün, tek ve özgür bir yaratık olarak gören ahlaki imaj ile bireyi belirlenmiş rollerin örneği, birikimi ve farklılaşması olarak gören bilimsel imajı arasında bir paradoks vardı. Ona göre pozitivist yaklaşımlar için bilimsel imaj önemli iken, yorumsamacı yaklaşımlar ahlaki imaja daha meyillidir. Bilimsel imaja daha yatkın olan Dahrendorf ise, sosyolojinin bireyin ahlaki imajı hakkında bir çıkarımda bulunmadığını ifade eder ve o, insanların rollerine göre davrandığını vurgular. Dolayısıyla sosyolojik çözümlemede, bireyler toplumsal konumlarından beklenen şekilde davrandıkları ölçüde yer almaktadırlar (akt: Poloma, 2011, 136-139).

2.2.1.1.1.3.Feminist Yaklaşımlar

Feminizm, kadınların üzerinde her türlü baskı ve zorlamanın kaldırılması, kadınların da erkeklerle aynı hak ve sınırlara sahip olması gerektiğini savunan ideolojik ve politik bir harekettir. Feminist kuramda en önemli noktayı cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki fark oluşturur. Cinsiyet; doğuştan gelen ve tamamen genetik ve fizyolojik özellikleri içeren biyolojik bir ayrımı ifade ederken, toplumsal cinsiyet; toplumun dini kültürel ideolojik olarak bireye atfettiği roller ve sorumlulukları içeren bir kavramdır. Yani toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıklardan dolayı değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü ve nasıl algıladığı ile ilgilidir (Başol, 2010, 49).

Birey dünyaya geldikten sonra önce biyolojik anlamda kendi cinsiyetini keşfeder daha sonra toplum ona cinsiyetini oluşturan belirli davranış kalıplarını öğretir. Birey de zamanla bu davranış kalıplarını içselleştirir ve cinsel kimliğini pekiştirir. Bu doğrultuda oluşturulan cinsiyete dayalı iş bölümü de kadın ve erkek arasındaki iş bölümünün hem cinsel hem de toplumsal ve kültürel yapısını ifade eder. Bu iş bölümüne göre, kadın ev işleri ve üremeye ilişkilendirilirken, erkek kamusal alan ve üretimle ilişkilendirilir (Güler, 2015, 30-37). Feminist yaklaşımlara göre

erkek ve kadın farklı bakış açılarına sahip oldukları için onların dünyayı algılayışları da aynı olmamaktadır. Onlara göre erkekler geleneksel olarak toplumda güç ve yetki konumlarını işgal etmişlerdir ve kendi imtiyazlı rollerini sürdürmekte çıkarları bulunmaktadır (Giddens, 2012, 148).

Feminist yaklaşımlar özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıklamaya çalışmışlar ve bu eşitsizliğin ortadan kaldırılabilmesini amaçlayan birçok kuramın ortaya atılmasına olanak sağlamışlardır (Giddens, 2012, 516). Feminist mücadele tarihsel olarak üç dalga şeklinde kategorileştirilerek anlatılmaktadır. Her bir kategori dönemsel olarak hangi teorik ve pratik mücadele alanlarına yoğunlaştığını ve bir önceki dalga ile ne tür ilişkiler kurulduğunu kapsamaktadır. Bu bağlamda en genel ifadesiyle birinci dalga feminizm oy kullanma, eğitim ve mülkiyet haklarına, ikinci dalga feminizm özel alan, ev ve aile kaynaklı eşitsizliklerin ataerkil ve kapitalist kaynaklı olduğu analizlerine; üçüncü dalga feminizm ise “farklılık ve farklı deneyimlerin” getirdiği heterojen, çoklu feminizm algısına dayanmaktadır (Demirbaş, 2012, 5).

Konuyla ilgili Amerika’da Marty Wollstonecraft’ın *Kadın Haklarının Savunusu* (1792) adlı eseri feminizm literatürde ilk önemli çalışma olması sebebiyle , Margaret Fuller’ın *19. yüzyılda Kadın* adlı eseri de feminist ideolojinin önde gelen savunucusu olması sebebiyle tarihe geçmiştir. Kadın hakları savunuculuğu anlamında geniş nitelikte toplumsal bir hareket ancak 19. yüzyılda görülmektedir. Bu yüzyılda kadınlar seslerini duyurmak için gazete çıkarmışlar (Kadınların Gazetesi, 1836-1848), artık yavaş yavaş olsa da çalışma hayatında, evlilikte ve ailede hak eşitliği talepleri karşılık bulmaya başlamıştır.

Fransız Feminist Simone de Beauvoir *Efsane ve Gerçek* adlı eserinde erkeklerin kadınların gizemli gördükleri ve bunu onları anlamak istememelerine bahane olarak kabullendiklerini ifade eder. Yine Beauvoir *İkinci Cins* (1949) adlı eserinde feminist görüşlerinin temellendirir ve bu eserinde ”*Kadın doğulmaz, Kadın olunur*” yargısını J.Paul Sarte’in Varoluşçuluk felsefesinden hareketle ortaya koyar. Ona göre kadınların cinsellik ve doğurganlık gibi haklarda özgür olması ve bunun yasalarca onaylanması gerekmektedir.

Amerikalı feminist yazar Beety Friedan da *Kadınlığın Gizemi* (1963) adlı eserinde kadınların toplumun onlara dayattığı ev hanımı ve annelik rollerine razı olmak zorunda kalmalarına karşı çıkar ve Friedan, bu tarz söylemleri ile birçok kadın hareketinin öncülüğünü yapmıştır (Bal, 2014, 220-224).

Feminist kuramlar genel olarak, kadına karşı yapılan her türlü baskı ve zorlamanın önce toplumsal düzeyde gerçekleşmesi, daha sonra da kadın haklarının toplumsal yapıda ataerkil bir zihniyetten uzaklaşarak kadının statüsünün aile, eğitim, siyaset, hukuk, ekonomi gibi temel toplumsal kurumlar temelinde yeniden tanımlanması ve bunun yasalarca da kabul edilmesi gerektiği düşüncesinden beslenmektedir. Kadın işgücünün erkek işgücünden farkını ortaya koymaya çalışan ve bu noktada kadının emeğinin değerlendirilmesi gerektiği konusunda feminist kuram içinde de farklı pek çok yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bınlardan akılcı-görgül feminist yaklaşımlar cinsiyetçi ayırımından kaynaklanan eşitsizlikleri vurgularken, kadın erkek arasındaki bu eşitsiz zihniyet yapısının değişmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Köktenci feminist yaklaşım ise, kadın erkek arasındaki farklılıkların aslında ortadan kaldırılması gereken bir sorun değil, yüceltilmesi gereken bir fark olduğu vurgulamaktadır. Postmodern feminist yaklaşım da, farklı kadın kimlikleri üzerine odaklanmış, bu noktada cinsiyetin sosyal ve kültürel içerikle tanımlandığı, sosyal süreçler ve güç ilişkileri ile şekillendiğini ifade etmektedir. Mekanın etkisi yanında ırk, etnik köken gibi farklılıkların da kadın kimliğinin şekillenmesinde etkili olduğu öne sürülmektedir (Duruoğlu, 2007, 67).

Görüldüğü gibi feminizm, akademik bilim dalları içinde toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyetle ilgili bakış açılarının önemli konular olarak yerleşmesinde ve genelde kamusal hayatta toplumsal cinsiyet meselesi hakkındaki bilimin yükselmesinde başarılı olmuştur (Haywood, 2013, 237).

2.2.1.1.1.4.İktisatçı Yaklaşımlar

İktisat teorilerinde cinsiyete yönelik ayrımcılığa önem verilmiş ve konu ilgili birçok teorik ve ampirik çalışma yapılmıştır. Bu teorilerden biri "Neo klasik yaklaşım" diğeri de "Kurumsal yaklaşım" olarak isimlendirilir (Karataş, 2006, 37).

Neo klasik yaklaşım, rekabetçi piyasa koşulları içerisinde kadın ve erkek işçilerin arasında ki ücret ayrımcılığın uzun süre devam etmeyeceğini söyler. Çünkü eğer kadın ve erkek işçiler aynı verimlilikte çalışıp kadınlar erkeklerden daha az ücret alıyorsa bu durum kadın işçilerin işverene maliyetinin tercih edilen erkek işçilerden daha az olduğunu gösterir. Dolayısıyla karını maksimize etmek isteyen işverenler uzun vadede, erkek işçilerdence kadın işçileri tercih ederler. Böylece serbest piyasa süreci, ayrımcılığın ortadan kalkmasına yardımcı olur (Karataş, 2006, 53).

Hacer Ansal'a göre (1989), emek piyasası içinde cinsiyetçi meslek ayrımına ilişkin Neo Klasik yaklaşımlar şu şekilde belirtilmektedir: Beşeri sermaye yaklaşımı, kadın ve erkeğin aile içerisindeki rollerinden dolayı kadınların kötü çalışma koşullarında ve düşük ücretli işlerde çalıştıklarını öne sürer. Çünkü erkekler kadınlardan daha fazla ev dışında çalışırlar ve becerilerini daha çok geliştirirler. Kadınlar ise özellikle doğum gibi sebeplerden dolayı mesleki becerilerini geliştiremezler ve bu sebeple de kötü koşullarda ve düşük ücretlerde çalışırlar. İşveren ayrımcılığı yaklaşımı, kadın erkek arasındaki ayrımcılığı işverenin tutumuyla özdeşleştirir. Erkeklerin koca, işçi, tüketici olarak kadınların meslek seçimi üzerinde etkin olduklarını ve genel olarak kadınların çalışması ile ilgili de birtakım sınırlamalar getirdiği gibi konular üzerine odaklanırlar. İstatiksel ayrımcılık ise, işverenin işe alacağı elemanın ait olduğu grubun niteliklerini göre seçim yapması anlayışına dayanır. Mesela, işveren kadınların erkeklerden daha fazla sorumluluğu olduğu ve dolayısıyla kadınların iş konusunda daha fazla sıkıntı doğuracağı düşüncesiyle erkeği işe alır. Yani işverenin sadece erkek olduğu için o kişiyi işe alması istatiksel ayrımcılığa yol açar. Cinsiyetçi rol toplumsallaşması yaklaşıma göre, kadın ve erkeğin toplumsal olarak farklı yetiştirildikleri ve bunun sonucunda farklı beceriler ve yetenekler geliştirdikleri kanısı ile oluşan ayrımcılığı yansıtır. Kuramsal yaklaşım ise, emek piyasasının cinsiyetçi ayrımının tamamen kurumsal engellerden kaynaklandığını belirtir. Bunlarda cinsiyet, ırk gibi tamamen önyargı içeren yaklaşım biçimleri olabilir. Genel olarak bu yaklaşımlar cinsiyetçi ayrımın, toplumda kadın ve kadına yüklenen rollerin, üretim ilişkileri ile pekiştirildiği düşüncesiyle konuyu açıklamaktadır (Duruoğlu, 2007, 69).

Cinsiyete dayalı ayrımcılığı açıklayan bir diğer yaklaşım ise Kurumcu yaklaşımdır. Bu yaklaşım Neo Klasik İktisatçıların özellikle de Beşeri Sermaye yaklaşımının cinsiyete dayalı ayrımcılığı açıklamakta yetersiz kaldığını iddia eder. Neo Klasik yaklaşıma göre, bireyler işlerini kendi, zevk ve becerilerine dayanarak özgür iradeleri ile seçerler. Kurumcu yaklaşım ise, piyasada birincil ve ikincil işler olduğunu ve kadınlar ve erkeklerin bu işler arasında bölümlendirildiğini iddia eder. Buna göre birincil işler yüksek ücretli, terfi olanakları yüksek, ve işgücü devrinin düşük olduğu işlerdir ve genellikle piyasada erkekler bu konumda istihdam edilirler. İkincil işler ise kötü çalışma koşullarının olduğu düşük ücretli işler olup işgücü devri yüksek olan işlerdir ve genellikle de kadınlar piyasada ikincil işlerde çalışmaktadırlar (Karataş, 2006, 7-58).

Kurumcu teori çerçevesinde geliştirilen ve kadınların emek piyasasında ki ikincil konumlarını açıklamaya çalışan diğer bir yaklaşım ise Feminist yaklaşımdır. Bu yaklaşım, kadınların emek piyasasındaki konumunu sorgularken, kadının ailedeki sosyal, kültürel konumlarını ve bunların etkileşimine odaklanır. Feminist yaklaşım, konuya toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü ve ataerkillik kavramları doğrultusunda çözümlemeler getirmektedir (Özçatal, 2011, 58). Feminist iktisatçıların konuya yönelik en önemli katkısı, daha önce cinsiyetten bağımsız olarak yapılan araştırma alanlarından farklı olarak konuya yaklaşmalarıdır (Karataş, 2006, 43).

Bir diğer yaklaşım da Marksist yaklaşımdır. Bu yaklaşım kadınları, emek piyasasında bir yedek işçi ordusu olarak tanımlar. Bu ordunun üyeleri olarak kadınlar, kapitalist üretim biçiminde ucuz işgücü olarak istihdam edilirler. Ancak bu kuram, kadınların toplumdaki ikincil konumlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Kadın bu yaklaşımda niteliği değişmeyen ve sermayenin talebine göre emek piyasasına katılan bir grup olarak değerlendirilmektedir.

2.3.ÇALIŞMA HAYATININ TOPLUMSAL YANSIMALARI

Tarih boyunca erkek ve kadınlar, içinde yaşadıkları toplumsal dünyanın hemen hemen her alanında önemli ekonomik katkılarda bulunmuşlardır. Erkeklerin her zaman kadınlardan baskın olduğu çalışma hayatı, zaman içerisinde köklü değişimlere

şahit olmuş ve ortaya çıkan birçok değişiklik sonucunda kadın çalışma hayatına katılmıştır. Kadının çalışma hayatına girmesinin toplumsal alanda birçok yansıması olmuştur. Bu yansılardan en önemlisi aile kurumu üzerine olanıdır. Bilindiği gibi aile, çocuğun toplumla bütünleşmesinde ve hayata hazırlanmasında atılan adımların ilk basamağıdır, sosyalizasyon sürecinin ilk evresidir ve temelinde cinsiyet temellidir. Kendine ait bir işleyiş mekanizması dışında bir de toplum tarafından belirlenen bir takım normlara da tabi olmak durumundadır. Ailenin devamı için gerekli olan bu işleyiş mekanizmasını sağlayan normlar ise, bir taraftan da aile içi iş bölümünü belirlemektedir. Bu doğrultuda aile de erkek kocalık ve babalık rollerini üstlenirken, kadın karılık ve annelik rollerini üstlenmektedir (Birekul, 2015, 120).

Genel olarak bireyler toplumsallaşma süreci içinde bu rolleri aile içinde ve eğitim gibi kurumsal yollarla öğrenirler (Can, 2015, 3). Ancak bu rollere ek olarak kadınların üzerine bir de ev işleri, evde yaşlı veya hasta biri varsa onun bakımı eklenince kadının yükünün aslında biraz daha fazla ve zorlayıcı olduğu da görülmektedir. Sosyal hayat içerisinde akrabalar ve komşularla ilişkileri organize etmek gibi bir sorumluluğunun da genellikle kadınlar üzerinde olduğunu düşünecek olursak, çalışma hayatına giren bir kadının bu sorumluluklarının elbette birçoğunu aksatacağı da mutlaklır. Dolayısıyla kadının çalışmasının toplumsal yaşamda birçok alana sirayet eden etkileri de apaçık ortaya çıkmaktadır.

Genellikle kadınların çalışma hayatına katılması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmekte ve kadının ekonomik anlamda özgürlüğünü kazanmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Ancak kadının çalışması her zaman bu sonucu doğurmamaktadır. Kadının çalışması niceliksel olarak artsa da, henüz nitel bir gelişmeye sebep olacak yapısal bir değişim yaşanmamaktadır. Kadının çocukluğundan itibaren içselleştirdiği toplumsal değer ve normlar genel olarak geleneksel bir nitelik taşımaktadır. Çalışan kadının hem iş hem de aile içinde görevlerini mükemmel bir şekilde yerine getirmesi beklenmekte, bu durumda kadının üzerinde çoğunlukla baskıya sebep olmaktadır. Kadın hem iyi bir eş hem de iyi bir anne olmaya çabalarken, iş yerinde de önemli fırsatları kaçırmaktadır. Kadının evde duygusal ve anaç tavırlar sergilemesi beklenirken, iş hayatı daha aktif ve hırslı bir

tavır beklenmektedir. Bu durumda kadını yıpratmakta, kadının iş ve aile yaşamında bir takım çatışmalar yaşamasına sebep olmaktadır (Adak, 2007, 144).

2.3.1. Kadının Çalışmasının Aile İlişkileri Üzerine Yansımaları

Aile, insanın varolması ile birlikte var olan, en kaba tabirle anne, baba ve çocuklardan oluşan insan birlikteliğidir. Ama daha geniş kapsamlı olarak aile; insan soyunu sürdürmek üzere iki ayrı cins arasında kurulan evlilikle başlayan, birincil dostluk ilişkilerine ve bu arada cinsel ilişkiye meşruiyet sağlayan, çocuk yetiştirmek, soy ve akrabalık olgularıyla toplumu yeniden üreten, soyut davranış ve görüntüleri ifade etme bakımından bir kurum, karşılıklı nesnel ilişkileri ihtiva etmesi açısından ise sosyal bir grup olarak tanımlanabilir (Aydın, 2011, 27).

Aile, en temel sosyalleşme araçlarında biridir. Son yüzyılda ekonomik, sosyal ve dini birçok işlevini kaybetmiş olsa da aile, bireyin sosyalleşmesinde hala en önemli aracı olma özelliğini korumaktadır. Sosyalleşme, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürünü içselleştirme süreci olarak tanımlanır ve birey dünyaya geldiği andan itibaren sosyal ilişkileri, kültürü, toplumsal değer yargılarını, inançları ve normatif kuralları, aile içerisinde öğrenir ve içselleştirir. Ancak günümüzde ailenin bu işlevine yardımcı farklı kurumların devreye girdiği kabul edilmektedir. Gelişen teknoloji, medya, iletişim araçları ve özellikle de internet sayesinde bireyler artık farklı kültürlerden insanlarla çok kolay iletişime geçmekte, ailenin bu noktada birincil etkisi zaman zaman etkisini kaybetmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde aile, yapısal ve fonksiyonel olarak pek çok değişikliğe uğramış olsa da, ilkinden moderne bütün toplumlarda, toplumun en küçük sosyal birimi ve temel taşı olma özelliğini korumuştur. Aileyi sosyal bir kurum olarak önemli kılan hususların başında ailenin işlevleri gelmektedir (Birekul, 2014, 141). Ailenin en temel işlevlerinde biri, insan soyunu devam ettirmesi ve buna bağlı olarak da cinsel hayata meşruiyet kazandırmasıdır. Ayrıca aile, bireyin kimlik edinimi, topluma kazandırılması, toplumsal değerlerin ve geleneksel unsurların yeni nesillere aktarılması gibi çok önemli ve büyük bir rolü de üstlenmektedir. Özetle sosyal bir kurum olarak aile, bireyin ekonomik, sosyal, psikolojik pek çok ihtiyacını

karşılama, toplumun devamının sağlayan nesilleri yetiştirme gibi önemli bir işlevi yerine getirmekte, bu durumda onu her toplumun vazgeçilmezi yapmaktadır.

Özellikle Türkiye gibi geleneksel değerlerini de korumaya çalışan ülkeler için aile, çok büyük bir öneme sahiptir ve genel olarak aile değerlerinin korunması gerektiği düşünülmektedir. Dünya Değerler Araştırması'nın verilerine göre de (2008), "Aile kurumunun hayatınızdaki önemi nedir" sorusuna Türkiye'de %97,8 gibi çok büyük bir oran "çok önemlidir" cevabını vermiştir. Bu da aile kurumuna verilen önem açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Boğaziçi Üniversitesi ve Açık Toplum Enstitüsü'nün desteğiyle gerçekleştirilen "Türkiye'de Muhafazakarlık" konulu araştırmaya göre de, Türk toplumunda muhafaza edilmesi gereken kurumların başında %45,6'sına göre aile gelmekte, sonrasında ise sırasıyla din, devlet ve millet gelmektedir. Bu sonuçlarda Türk toplumunun geleneksel değerlere verdiği önemi açıkça göstermektedir (Bayer, 2013, 124).

Sanayileşme, dünya genelinde çok ciddi değişimlere sebep olan, neredeyse bütün üretim biçimlerini ve buna bağlı olarak bütün insan ilişkilerini radikal bir şekilde değiştiren ve dönüştüren bir sürece işaret etmektedir. Bu süreçten toplumun en temel sosyal birimi olarak ailede nasibini almış, geleneksel toplumdan modern topluma geçişin önemli bir yansıması da ailede tezahür etmiştir. Bu dönemde ailede gözlemlenen en önemli değişim, ailenin yapısında meydana gelmiş, geniş aileden çekirdek aileye doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. İlk kez Robert Murdock tarafından (1949) ortaya atılan çekirdek aile, kavram olarak; aile üyelerinin nicelik olarak azalmasını ifade etmektedir ve buna göre aile, sadece anne baba ve çocuklardan oluşmaktadır.

Çekirdek ailenin ortaya çıkmasında sanayileşme sonrası ortaya çıkan kentleşme olgusunun da büyük payı bulunmaktadır. Büyük kentlere göç eden aileler yeni yaşam şartlarına ayak uydurarak geniş aileden uzaklaşmış, büyük kentlerin getirmiş olduğu yeni yaşam tarzlarını benimsemeye başlamıştır. Bu noktadan sonra aile kültür üreten, bu kültürü taşıyan ve nesilden nesile aktaran yapısını yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Artık aynı ailede birkaç farklı kültürel eğilimin olması ve bunun neticesinde kültürel bir çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır

(Kesgin ve Yaman, 2013, 146). Parsons'a göre, modern dönemde yeni bir aile modeli olarak ortaya çıkan çekirdek aile, sanayi toplumu ile uyum göstermektedir. O, sanayi toplumunun ihtiyaçlarının ancak çekirdek aile tarafından karşılanabileceğini iddia eder. Çünkü ona göre, sanayi toplumlarını belirleyen ekonomik farklılaşmalar, sanayi öncesi aile modeli olan geniş aile ile bağdaşmamaktadır (Can, 2014, 54).

Geleneksel aileden çekirdek aileye geçişle birlikte aile içerisindeki kadın ve erkeğin statüsü ve rollerinde değişimler olmuş, açık rol farklılaşmasının olduğu bir yapıdan, rollerin paylaşıldığı bir yapıya geçiş yaşanmıştır. Ailede alınan kararlarda kadının etkisi artmış, kadın hem aile de hem de toplum içerisinde daha etkin hale gelmeye başlamıştır (Bayer, 2013, 104). Ancak Türkiye'de kadınların çalışma hayatına girerken yaşadıkları en büyük problem, çocuk sahibi olduktan sonra başlamaktadır. Bir kadın için anne olmak, belki de hayatında yaşayacağı en önemli deneyimdir ama beraberinde çok ciddi sorumluluklar da getirmektedir (İnce, 2010, 43).

Doğurmak eylemi neredeyse bütün canlıların özelliği iken ''anne olmak'' insanlar için duygusal ve kültürel olarak birçok anlam içermektedir (Dikkol, 2014, 39). Öncelikle bir kadının anne olması bir erkeğin baba olmasından farklıdır. Nihayetinde bir kadının anne olması, çocuğun beslenmesinden eğitimine kadar neredeyse bütün bakımından sorumlu olması demektir ve bu sorumluluklarını yerine getirmeyen kadın, hem ailesi hem de çevresi tarafından eleştirilmektedir. Ayrıca çoğu kadın çocuğundan aldığı bu zaman için vicdan azabı çekmekte, çocuğun en çok ihtiyaç duyduğu bir dönemde annesinden ayrı kalması ise çocuk için sosyal psikolojik pek çok sıkıntıya sebep olmaktadır.

Türk toplumunda kutsal kabul edilen annelik kavramı, yerine getirdiği işlevi fazlasıyla aşan, duygusal bağların temel rol oynadığı bir sıcaklık ve kapsayıcılıkta algılanmaktadır (Can, 2013, 227). Annelik işlevi kadının aile içerisinde yüklendiği roller arasında tartışmasız en önemli olanıdır. Bir çocuğun dünyaya gelmesinde, çocuğun bakımı ve eğitiminde en etkili faktör annedir ve anne bu işlevleri ile aile ve toplum arasında önemli bir köprü vazifesi görmektedir. Nihayetinde aileyi bir kurum haline getiren kadının ''karılık'' değil ''analık'' işlevidir. Dolayısıyla da annelik,

gerek geleneksel gerekse modern toplumlarda, bu işlevi yürüten kadınların toplumsal anlamdaki önemlerini artıran en önemli faktör olmuştur (Birekul, 2015, 120-122). Ancak dünya genelinde değişen toplumsal şartlar, modernleşme, kentleşme, göç gibi olgular kadınların, gerek mecburiyetten gerekse isteğe bağlı olarak çalışma hayatına girmesine sebep olmuş, özellikle mesleki anlamda kariyer yapmak isteyen kadınlar için çocuk yegane statü kaynağı olma özelliğini yitirmiştir.

Son yıllarda yapılan araştırmalarda, kadınların çocuk sahibi olmaları ve çalışmaları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu göze çarpmaktadır. Buna göre kadınlar, çocuk sahibi ise çalışma hayatından uzaklaşabilmekte, ya da çalışma hayatı içerisinde ise çocuk sahibi olmayı ertelemektedir. Çünkü kadın eğer çalışıyorsa çocuk bakımı için gerekli olan sorumlulukları kreş veya çocuk bakımı hizmeti veren yerlerden talep etmek zorundadır. Dolayısıyla bu durumda kadının kazandığı geliri, kreş ve bakım hizmetlerinden azsa çalışması pek de gerekli görülmemektedir (İnce, 2010, 43). Özellikle çocuk sayısı, kadının çalışma hayatına katılması ile ilgili görüşleri oldukça etkilemektedir. Koray ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırma da (2003), iki çocuğu olanların %37'si kadınların çalışmaması gerektiği görüşünü paylaşıırken, dört ve daha fazla çocuğu olan kadınların %33'ü kadınların çalışmaması gerektiğini ifade etmiştir (Adak, 2007, 147).

Kadının çalışmasının çocuk üzerine de önemli yansımaları olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Yapılan araştırmalarda, çocuk için ilk altı ay en kıymetli döneme işaret etmektedir. Bu dönemde çocuğun annesi ile kalması onun hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan gelişimine çok büyük katkı sağlamaktadır. Ancak nihayetinde annenin çalışmasının çocuk üzerinde yaratacağı etkileri tek bir faktöre indirgemek doğru değildir. Annenin çalışma koşulları, çalışma nedeni, annenin yokluğunda çocuğa kimin bakacağı, çocuğun yaşı gibi değişkenler durumu etkileyebilmektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar çok tutarlı olmamakla birlikte, düşünülenin tersine çocuğun çok da olumsuz etkilenmediği yönündendir. Yapılan araştırmalarda çalışan annelerin çocuklarının daha başarılı olduğu yönündedir. Çocuğuyla tüm gün olmasa da belirli saatlerde daha nitelikli vakit geçiren anneler çalışmalarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalarda, çalışan kadınların

çocuklarının daha erken yaşta sorumluluk almalarının, onları diğer çocuklardan daha çabuk hayata hazır hale getirdiği, daha bağımsız davranan bir kişilik geliştirdiği ve çevreye uyumlarının daha iyi olduğu yönündedir (Aktaş, 1994, 3-5).

Kadınların çalışma hayatına girmesinin önemli bir yansıması da evlilik üzerine olmuştur. Evlilik, kadın ve erkeğin neslin devamını sağlamak üzere cinsel ve kültürel bağla bir araya gelerek hayatlarını birleştirme durumu olarak tanımlanır. Evlilik, erkek ve kadın üzerinde belirli yaptırımları olan ve onları aile hayatında karşılıklı hak ve sorumluluk içinde bağlayıcılığı bulunan bir sosyal kurumdur. Ayrıca insan toplumlarının yaşamları boyunca uyguladıkları ve geliştirdikleri sosyolojik bir olgudur (Aksan, 2013, 171-172). Aile denilince akla gelen ilk iki kavram, evlilik ve çocuk olmaktadır. Günümüze kadar ki yaşanan değişimlerin en büyük yansımaları yine aile ve evlilik üzerine olmuş, evlilik ile ilgili düşünceler, evlilik yaşı ve evlilikten beklentiler de bu doğrultuda değişim göstermiştir.

Bu yeni dönemde kadınların çalışma hayatına girmesi ile geleneksel aile kalıpları da yeniden şekillenmiş, bu yeni durumda aile içerisindeki rollerin değişmesine sebep olmuştur. Kadın ve erkek arasındaki değişen iş bölümü anlayışı sayesinde, çalışan bir anne olgusu ile beraber yeni bir aile modeli ortaya çıkmıştır (Sansızbaeva, 2004, 15). Bu yeni aile modelinde erkek sadece "eve ekmek getiren" bir birey olmaktan çıkmış, zaman zaman evdeki birçok sorumluluğu paylaşmak durumunda kalmıştır.

Bu yeni süreçte kadınlar artık çalışarak kazandığı gelir üzerinde söz sahibi olabilmekte ve zaman zaman ev içi rollerinde de erkeklerle görev dağılımı yaparak sorumluluklarını paylaşabilmektedir. Erkekler "eve ekmek getiren" rol modelinden uzaklaşmakta, aileler daha eşitlikçi bir zihniyet yapısı ekseninde şekillenmektedir. Yani kadının çalışması ev içerisinde ki dengelerin değişmesine yol açtığı gibi, bireylerin evlilikten beklentilerini de bu doğrultuda değiştirmektedir. Bu bağlamda kadınların çalışması ve boşanmalar arasındaki ilişki birçok araştırmanın konusu olmuştur. Bremmer ve Kesselring (2004)'de yaptıkları çalışmada boşanmaların kadınların çalışma hayatına katılmaları ile doğru orantılı olduğu sonucuna varmış, bunu da kadınların elde ettikleri gelirlerin onların bağımsızlık düzeylerini artırması

sonucu ile açıklamışlardır. Poortman (2005)'de yaptığı analizlerin sonucunda çalışan kadınların, çalışmayan kadınlara göre %16 daha fazla boşanma oranına sahip olduğunu, ayrıca daha fazla saat çalışan kadınların da yine daha fazla boşanma riskine sahip olduğunu bulmuştur (Kutlar ve Erdem ve Aydın, 2012, 153). Boşanma gibi özellikle kadınların hayatında sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan büyük travmalar yaratan bir süreçte, bu sürecin kolay atlatılmasında kadınların çalışması önemli bir belirleyen olmaktadır.

Vogler ve Pahl (1994) yılında yaptıkları bir çalışma da ''evin finansal yönetimi'' konusuna eğilmişlerdir. Bu çalışmada, kadınların çalışmasının, para ve harcama noktasında söz sahibi olmaları üzerindeki etkisi incelenmiştir: Çalışma da altı farklı Britanyalı toplulukta çiftlerle yapılan görüşmelerde yazarlar, artık finansal kaynakların dağılımının eskiye oranla daha adil yapıldığını, ancak bu dağılımın sınıfsal konumlarla bağlantılı olmaya devam ettiğini tespit etmişlerdir. Çalışmada gelir durumu daha yüksek olan ailelerde para ''havuzda toplanmış'' ve bu fonların eşler arasında ortak bir yönetilme eğilimi taşıdığı ve harcama noktasında adil kararların verildiği daha eşitlikçi bir yapı ortaya çıkmaktadır. Yani buna göre, kadının aile içerisinde kazandığı para doğrultusunda finansal karar verme noktasında söz sahibi olduğu sonucuna varmışlardır (Giddens,2012, 810).

2.3.2.Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri Üzerine Yansımaları

Akrabalık, ailenin toplumsallığını vurgulayan ve hemen her toplumda görülen temel sosyo-kültürel sistemlerden biridir. Akrabalık, evlilik ve kan bağı aracılığıyla oluşmuş ilişkilere bağlı olan, belli yükümlülükleri, değerleri ve statüleri de kapsayan bir toplumsal sistemdir (Aydın, 2011, 52-54). Akrabalık ilişkileri toplumsal açıdan oldukça önemli bir role sahiptir. Akrabalık özellikle geleneksel toplumlarda bireyin kimlik edinmesine, sosyalleşmesine yardım etmekte ayrıca sosyal kontrol ve denetleme sistemi ile bireyi desteklemektedir. Özellikle de ilişkilerin kuşaklar arasında devamlılığını sağlama noktasında işlevsel bir öneme sahiptir (Tekin, 2013, 252-253).

Akrabalık, kültürel bir kavram olduğu için belirli bir toplum ve zaman ile sınırlandırılmaz. Dolayısıyla da yerel bir kavramdır ve evrensel tanımlamalardan uzaktır (Demez, 2012, 21). Çünkü aile diğer kurumlar gibi içinde bulunduğu toplumun renk ve desenini taşır. Bazı sosyologlar bu durumu “kültürel baraj” ilkesi ile açıklarlar. Bu kavramdan kastedilen şey; bir kurumun kültürel birikimin bileşkesinden oluşup biçimlendiğidir. Aynı kurumu toplumlarda farklı kılan da budur. Bu kurala göre, aynı aile İngiltere’de farklı, Almanya’da farklı, Türkiye’de farklı bir şekilde gelişim göstermektedir (Birekul, 2013, 271).

Yapılan araştırmalar, akrabalıktan sonra toplum içerisinde toplumsal organizasyonun ve sosyal tabakalaşmanın en önemli şekillerinden birinin de komşuluk olduğu göstermektedir. Türk toplumunda komşuluk, gündelik yaşamın vazgeçilmez bir olgusudur ve unsurları, işlevleri ile Türk kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Komşuluk, birbirine bitişik veya çok yakın evlerde oturan kişilerin durumunu ifade eder. Nirun’da komşuluğu, sosyal bünyenin temel dinamiklerinden biri olarak görür ve ona göre komşuluk, ruhi bir dayanışma zemini oluşturur. Neredeyse bütün toplumlarda önemli bir olgu olarak ortaya çıkan komşuluk, Türk toplumunda özellikle de İslam dinin de çok ayrı bir yere sahiptir (Gündüz ve Yıldız, 2008, 124-125). İslam şehir geleneğinde komşuluğun mekanı olarak mahalle, dini ve sosyal hayatın nirengi noktasını oluşturmaktadır (Çelik, 2013, 71-73). Ancak sanayileşme ve modernleşme ile birlikte akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin hem bireysel hem de toplumsal anlamda değiştiğini ve dönüştüğünü söylemek mümkündür. Nitekim toplumsal değişme ile ilgili kuramların önemli bir kısmında, modern toplumlarda değişme sürecine bağlı olarak bireyler arasında birincil (akrabalık) ilişkilerinin zamanla azalacağı ve şehir yaşamında ikincil ilişkilerin daha yaygın olacağı görüşü büyük oranda geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte modernleşmenin akrabalık ilişkileri üzerindeki etkisi dünyanın her yerinde aynı seyretmemektedir. Örneğin, Batı’da büyük oranda çözülen akrabalık ilişkileri, Batı dışındaki toplumlarda halen önemini korumaktadır. Bu noktada Türkiye gibi modernleşme etkilerinin birçok kurumda yoğun hissedildiği ülkelerde bile, akrabalık geleneksel dönemdeki gibi olmasa da halen varlığını bir şekilde devam ettirmektedir (Tekin, 2013, 255-256).

Son kertede modernleşme, göç ve kentleşme gibi olgular da, komşuluğun geleneksel dönemde üstlendiği anlam ve işlevler bakımından birtakım değişimlere yol açmış, modern toplum ile birlikte bireylerin komşuluk algısında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin, geleneksel dönemde yardımlaşma ve dayanışmanın önemli bir figürü olan komşuluk, modern dönemde bu fonksiyonunu neredeyse tamamen kaybetmiştir. Artık günümüzde komşuluk ilişkileri çoğunlukla selam alıp vermeden öteye gitmemekte, bireyler karşı komşularını bile çoğunlukla tanımamaktadır. Elbette kadının iş hayatına girmesinin de komşuluk üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Geleneksel dönemde neredeyse her gün görüşen, boş zamanlarını komşusu ile sohbet ederek geçiren, sevinçlerini üzüntülerini paylaşan komşu kadınlar, şimdilerde gündüzleri çalışma hayatının zorlukları ile baş etmeye çalışmakta, akşamları ise evdeki sorumluluklarını ancak yerine getirebilmektedir (Koyuncu, 2013, 18).

Kültür, insanların toplumsal ve tarihsel gelişim süreci içerisinde yarattıkları maddi ve manevi öğelerin toplamıdır. Kültürün maddi ve manevi olmak üzere iki yönü vardır. Maddi öğeler, teknolojik gelişmeler, üretim, teknik, ve becerileri ifade ederken, inançlar, değerler, ahlak kuralları da manevi öğeler olarak ifade edilebilir (Erkan, 2010, 228). Maddi kültür ve manevi kültür mutlak bir uyum içerisindedirler. Maddi kültürde meydana gelen bir değişme manevi kültüre, manevi kültürde olan bir değişme de maddi kültüre yansımaktadır.

Sonuç olarak, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte göç ve kentleşme sonucunda, kadının aktif olarak çalışma hayatına girmesi, aile yapısında da bir takım değişikliklere sebep olmuştur. Ülkemizde kadınların birçoğu, ekonomik olarak aileye katkıda bulunmak, yaşam standardını yükseltmek, eğitimini aldığı bir alanda çalışmak gibi birçok amaç doğrultusunda çalışma hayatı içerisinde bulunmaktadır. Ancak kadının çalışması aile içerisinde veya sosyal ilişkilerde birçok sıkıntıyı da beraberinde getirebilmektedir. Bu sıkıntıların başında çocuğun bakımı, işten yorgun dönen annenin çocuğuyla yeteri kadar ilgilenememesi ve sosyal hayat içerisinde akrabalar veya komşularla olan ilişkilerin çoğu zaman kopma derecesine gelebilmesi olabilmektedir.

Birincil ilişkilerin hakim olduğu geleneksel dönemde akrabalık ilişkileri çok önemsenirken, artık modernleşme ile daha çok ortaya çıkan bireyselleşme sonucu bu ilişkiler yerini daha fazla mesafeye bırakmış, insanlar çoğunlukla çok nadir olarak yakın akraba ve dostlarına zaman ayırmaya başlamışlardır. Özellikle bu tarz ilişkilerde aileyi bir araya getiren ve bu ilişkilerin güçlenmesinde en büyük role sahip olan kadınların çalışma hayatına girmesi sonucu hem ev içerisinde hem de ev dışında yükü artmakta, dolayısıyla da artık kadınlar akraba ve komşuları ile ilişkilerine vakit ayıramamaktadır. Görüldüğü üzere maddi kültürde meydana gelen bir değişme manevi kültürü de etkilemiş, kadın değişen toplumsal şartlar sonucunda akrabalık ve komşuluk ilişkileri de zayıflamıştır.

2.4.DUYGUSAL EMEK VE TÜRK TOPLUMUNDA EV KADINI KAVRAMI

Kadınlar, ev içerisinde yaptıkları işler karşılığında (çocuk bakımı, yemek, temizlik gibi) herhangi bir ücret almazlar. Bilakis yaptıkları bu işleri bir sevgi ilişkisi ile karşılıksız ve çoğunlukla gönüllü olarak yerine getirirler. Bu işler, aile içerisinde bir kullanım değeri olan fakat piyasada bir değişim değeri olmayan işler olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu durum *duygusal emek* kavramı ile ifade edilmektedir.

Gerçek anlamda ev kadınlığı; iş gücü piyasasında ücret karşılığı çalışmayan evli kadınlar için kullanılan bir kavramdır ve ev içerisinde ki günlük rutinleri yerine getiren, eş ve çocukların bakımından sorumlu kişinin yaşantısına ve konumuna işaret etmektedir. Çoğu kişi tarafından ekonomiye üreten değil de tüketen olarak katılan ev kadınlarının, karın tokluğuna yaptığı birçok iş, ücret karşılığı yaptırıldığında alt ve orta sınıftan bir çalışanın maaşının yetmeyeceği işlerdir. Ev kadınlığının ekonomiye katkısını küçümsemesi, ataerkil kültürün anneliği ve değersiz görülen ev işlerini kadının asli görevi olarak tanımlaması ve geleneğin ve dinin koruyucusu olarak kadını görevlendirmesi gibi sebepler kadının işlerini görünmez kılmaktadır (URL 3). Halbuki kadınlar için bu işler çoğunlukla duygusal bir motivasyon içermektedir. Çünkü karşılıksız yaptıkları bu ev ve bakım işlerini sevdikleri ve değer verdikleri kişiler için yapmaktadırlar. Bu noktada kadının ev içinde yaptığı bu işler, fiziksel olmanın yanında duygusal bir emekte barındırmaktadır (Özkaplan, 2009, 17).

Modernleşme ile birlikte kadın için de ''ev kadınlığı'' kavramının anlamı büyük ölçüde değişmiştir. Günümüzde ev kadınlığı kavramı, herhangi bir mesleği olmayan, çalışmayan ve eğitim seviyesi düşük evli kadınları tanımlamak için kullanılmakta, hatta daha da ileriye gidilerek ev kadınlığı kavramı ile çaresiz, dört duvar arasında kapatılmış, ev işlerine mecbur bırakılmış bir kadın imajı çizilmektedir. Oysa eğitim seviyesi yüksek, meslek sahibi ve herhangi bir kurumda çalışmasının yanı sıra ev işlerini ve çocuklarının bakımını yapan çok sayıda kadın bulunmaktadır (Can, 2013, 220).

Ayrıca ev kadınlığı, günümüz toplumlarında kadın için aileye yönelik roller içerisinde en tartışmalı olanıdır. Bazıları için ev kadınlığı küçültücü bir rol olarak değerlendirilirken, bazıları için ev kadınlığı önemli bir görevi ifade etmektedir (Can, 2013, 220). Dünya Değerleri Araştırmasının (2007) önemli bir tespiti de bu konuyu aydınlatır niteliktedir. DDA'da yer verilen bilgiye göre, Türkiye'de ev kadınlığı %74,1 oranında bir görev olarak algılanırken, dünya genelinde bu oran %55,8'e düşmektedir (Aydemir ve Tecim, 2014, 210).

Einstein'a göre ise (1979, 28) ''*ataerkillik; kapitalist süreçte de var olan ve bugün cinsel roller aracılığıyla erkeğin gücüne dayanan ve çekirdek aile de kurumsallaşmış olan bir şeydir*'''. Bu tanıma göre, geleneksel toplumlarda kadın, aile içerisinde ki konumunu kapitalist toplumlarda da korumaktadır. Aslında toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, kadını özel alanla sınırlandırırken, erkeği kamusal alanda özgür bırakmaktadır. Dolayısıyla kadının ev içerisinde yaptığı işler ''kadınsı'', erkeğin ise ev dışında yaptığı işler ''erkeksi'' bir imaja bürünmüştür. Bunun sonucu olarak da erkekler emeğinin karşılığını aldığı için ücretli işçi olurken, kadın erkeğe bağımlı ücretsiz ev işçisi olarak kalmaktadır (akt: Duruoğlu, 2007, 62).

Tarih boyunca üretime önemli katkılarda bulunan kadınlar, kapitalizmin gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte ev içi emek ile özdeşleştirilmeye başlanmış, bu süreçten sonra kadının ev içinde üretime verdiği emek görünürlüğüne kaybetmiştir. Ücret karşılığı çalışmayan her kadında ''ev kadını'' kategorisinde yer almaya başlamıştır. Ev kadını kavramının işsiz bir birey olarak algılanmasında ve kadın emeğinin değersizleştirilmesindeki en önemli sebep, ev kadınlarının ev içinde

harcadıkları emeğin iş üretiminin geleneksel tanımının dışında kalmasından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda kadınların ev içerisinde yaptıkları ev işleri, görünmez emek olarak değerlendirilmekte ve bu emek kadınların doğal hayatlarının bir parçası olarak kabul görmektedir (Karakaya, 2018, 91-92). Halbuki kadın birebir piyasanın içinde bulunmasa da, çocuk doğurmak ve onu yetiştirmek gibi çok kutsal bir görev yerine getirmektedir. Kadının bunun için verdiği emek aslında gelecekte ki işgücü ihtiyacını karşılamakta ve bu noktada çok önemli üretici bir rol oynamaktadır. Ayrıca kadın toplumsal ilişkileri korumak ve yeni nesillere bunu aktarmak gibi çok önemli bir görevi de yerine getirmektedir.

Sonuç olarak, günümüzde çalışma hayatı kadın içinde ayrı bir statü olarak algılanmakta ve çalışmaya toplum içerisinde farklı anlamlar yüklenmektedir. Artık kadınlar için çalışmak ekonomik özgürlük, ailede söz sahibi olmak ve toplumda belli bir statü elde etmek anlamlarına gelmektedir. Bu yüzden kadınlar maddi bir sıkıntı içinde bulunmasalar da yine de çalışmayı arzu etmektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1.ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ

Özgürlük, toplumdan topluma hatta kişiden kişiye bile değişebilen soyut bir kavram olduğu için araştırılması elbette zordur ama konunun araştırılması da birkaç nedenden ötürü önemlilik arz etmektedir. İlki, özgürlük kavramı insanı diğer canlılardan ayıran bir niteliğe sahiptir. Çünkü özgürlük insanın iradesine ve aklına vurgu yapar ve bu özelliği ile onu diğer canlılardan ayırır. İkincisi ise, özgürlük yadsınamaz bir toplumsal olgudur ve Durkheim'a göre, "toplumsal olguları" bir araştırma nesnesi gibi ele almak araştırmak, toplumları anlayabilmek için önem arz etmektedir (Durkheim, 2004, 71). Dolayısıyla özgürlük kavramı da her toplumsal olgu gibi araştırılmalıdır. Özgürlük belki de en karmaşık toplumsal kavramdan biridir. Çünkü ekonomik özgürlükten, kültür ve sanata, eğitimden, sosyal sınıflara kadar birçok parametre özgürlük olgusuyla bağlantılıdır. Günümüz toplumlarının ekonomi temelli şekillendiğini ifade edecek olursak, ekonomik özgürlük kavramı da bu doğrultuda araştırılacak önemli bir olgu olarak görülmektedir (Kaya, 2009, 14-15).

Kadınların çalışma hayatına girmesi sanayileşme ile başladığı kabul edilen bir realite olsa da aslında sanayileşmeden önce de kadınlar, herhangi bir gelir ve sosyal güvencesi olmaksızın ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Sanayi devrimi ile başlayan süreçte toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümlerle kadına yüklenen yeni roller, kadını ev dışında da var olma mücadelesi vermeye itmiş, kadın eğitim almaya, toplum içerisinde ki konumunu yükseltmeye yani bilinçlenmeye başlamıştır.

Değişen dünyada kendini var etme mücadelesi içerisindeki kadın, çalışma hayatı ile elde edeceği statünün ve ekonomik özgürlüğün büyümesine kapılmış fakat sonuç pek istenilen gibi olmamıştır. Özellikle Türk toplumu gibi geleneksel yapının baskın olduğu ülkeler kadının bilinçlenmesi ve ev dışında çalışmasına birtakım sınırlamalar getirmiştir. Ataerkil zihniyet yapısının bir sonucu olarak kadın

geleneksel rolleri gereği ev içerisindeki sorumluluklarını üstlenmeye devam ederken, bir taraftanda yeni rollerinin gereği ev dışında çalışmaya başlamıştır (Kocacık ve Gökkaya, 2005, 196). Çoğu kere kadınlar ev içindeki sorumlulukları ve çalışma hayatının getirdiği problemlerle boğuşarak iki sorumluluk arasında kalmış, kadınlara yüklenen bir takım maddi sorumluluklar da kadına kadınlığını unutturmuş, kadın erkekten farksız bir hale gelmiştir.

Genel olarak bakıldığında kadınların çalışma hayatı içerisinde yaşadıkları bu ikilem ve çatışmaya rağmen, Türkiye’de her geçen gün kadınlar, ekonomik olarak özgür olacakları ve toplumsal olarak bir değer artışına sebep olacağı düşüncesi ile çalışma hayatına girmektedir. Ancak sonuç olarak kadının çalışması onun ekonomik anlamda özgürlüğünü kazanması, kazandığı gelirini bağımsız kullandığı manasına da gelmemektedir. Kadının eşinin sosyo-ekonomik durumuna bağlı olarak kazandığı gelirini harcaması ya da geleneksel yapının etkisiyle erkeğe ekonomik yönden bağımlı olması durumu, yadsınamaz bir gerçeklik olarak görülmektedir.

Bu noktada araştırmanın alt problemlerinden biri çalışan ve çalışmayan kadınların özgürlük algılarının ne oranda benzeştiği ve ne oranda ayrıştığının nitel bir araştırma tekniği ile ortaya konulmaması, bir diğeri ise kadınların ekonomik özgürlük algısını etkileyen faktörlerin yorumsamacı bir bakış açısı ile irdelenmemiş olmasıdır. Bu doğrultuda araştırmamızın konusu, çalışan kadınların ekonomik özgürlük algılarını tespit edebilmek, bu doğrultuda nitel bir araştırma yöntemi olan mülakat tekniği ile konuyu yorumlayabilmek oluşturmaktadır.

Kadının çalışması ile ilgili hem sosyolojik hem de iktisat literatüründe birçok çalışma bulunmaktadır. Ama bu çalışmalarda daha çok Türkiye’de çalışan kadınların sosyal hakları, sosyal konumları, kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları problemler, cam tavan algısı, konuyla ilgili yapılan yasal düzenlemeler, ataerkillik toplumsal cinsiyet ile kadının çalışması arasındaki ilişki, Türkiye’de ekonomik kalkınmada kadının rolü, kadının çalışmasının evlilikler üzerine, boşanmaların kadın emeğinin üzerine etkisi, çocuklar üzerine yansımaları gibi konular oluşturmakta, ancak çalışmamızın araştırma sorusuna doğrudan temas eden herhangi bir çalışma

bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışmamız özgün ve alana olumlu katkı sağlayacak bir niteliğe sahiptir.

Araştırmamızın temel hedefi, kadının ekonomik özgürlük algısını anlamak ve yorumlamak olmasına rağmen kadının çalışma hayatında karşılaştığı zorluklar, hem çalışma hem aile hayatında toplumsal cinsiyet algısına karşı vermiş olduğu mücadeleler ile kadının çalışma şartları daha geniş bir perspektiften değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda sorulan sorular ile kadının sadece ekonomik anlamda değil, sosyal ve kültürel anlamda özgürlüğe yüklediği anlam ile ekonomik özgürlüğün sosyo-kültürel özgürlüğe yansımaları izah edilmeye çalışılmıştır. Yine konu ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında özgürlük olgusunun daha çok felsefi bir boyutta değerlendirildiği görülmekte, ekonomik özgürlük konusunun ise iktisat literatüründe temel konulardan biri olduğu dikkati çekmektedir. Dolayısıyla hem konusu hem de işleniş tarzı itibarıyla bu araştırmanın sosyoloji literatürüne önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu noktada araştırmamızın önemi, araştırmanın sorunsalından daha derinlemesine bir noktaya temas etmesinden kaynaklanmakta, hem araştırmanın konusu hem de seçilen araştırma yöntemi ile farklı noktalara temas ettiği görülmektedir. Ayrıca çalışan kadınların ekonomik özgürlük algısını, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda anlamaya ve yorumlamaya yönelik nitel bir araştırmanın henüz ortaya konmuş olmaması da araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

3.2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda belirli bir yaklaşım ve yöntem seçilmesi zorunludur. Seçilen bu yöntemin ise araştırmanın konusuna uygun olması gereklidir. Bilimsel yöntemin kurallarına bağlı kalınarak yapılan bir araştırma ancak bilimsel bir araştırma olarak kabul görecektir. 19. yüzyıldan itibaren hakim olan pozitivist anlayışa göre, sosyal bilimci toplumsal olguları anlayabilmek için doğa bilimlerinde olduğu gibi pozitivist yöntemleri kullanmalıdır. Durkheim'ın, "Toplumsal olguları bir şey gibi ele almak" düşüncesi tam da bu yöntemi ifade etmektedir. Zaman içerisinde pozitivist yöntemlere karşı çıkan anlayışta ise, doğa

bilimlerinin nedensel açıklamalarının sosyal gerçekliği açıklamada yetersiz kalacağı görüşü vurgulanır ve Weber tarafından ortaya atılan bu görüşe anlamacı (yorumsamacı) yaklaşım denir. Bu yaklaşıma göre, toplum ancak bizim anlamlandırmamız sonucu vardır yani gerçeklik bireylerce inşa edilmiş simgelerdir (İnci, 2015, 4-13). Bu iki yaklaşım arasındaki temel fark, ikisinin da gerçeği ele alış şekilleridir. Bu doğrultuda yapılan araştırmalarda pozitivist yaklaşımları ifade eden nicel yöntemler, verileri yasalar halinde ifade etmeye çalışan bilginin adı iken, yorumsamacı yaklaşımı ifade eden nitel yöntem, araştırmacının araştırdığı konuya içeriden bakabilmesi ve empati kurabilmesidir. Bu noktada nitel yöntemler nicel yöntemlerin aksine az sayıda bir örneklem üzerinden yürütülmekte, bu durumda araştırmacıya, olgularla ilişkin daha yoğun ve derin bilgilere ulaşabilme imkanı sağlamaktadır.

Genel olarak yorumsamacı yaklaşım, insanların birbirleri ile olan ilişkilerine ve etkileşim süreçlerine odaklanır ve temelde insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl oluşturduklarına dair anlayış ve yorumlara varmak üzere, insanların doğal ortamlarında toplumsal olarak doğal eylemin doğrudan ayrıntılı gözlem yoluyla sistematik analizidir. Yorumlayıcı yaklaşımın, etnometodoloji, fenomenoloji, bilişsel ve inşacı gibi pek çok çeşidi bulunmaktadır. Ancak bu araştırmada bu araştırma desenlerinden ziyade yine yorumlayıcı yaklaşımın en çok tercih edilen alan araştırması tekniği tercih edilmiştir. Çünkü araştırmanın temel hedefi, çalışma hayatının kadının sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda özgürlük algısına olan etkisinin, katılımcıların bakış açısından anlayabilmek ve katılımcıların konu ile ilgili duygu ve düşüncelerini onların ifadeleri ile yorumlayabilmektir (Neuman, 2016, 131). İnsan psiko-sosyal bir varlık olmanın ötesinde biyolojik ve psikolojik özelliklere sahip de bir varlıktır. Dolayısıyla manevi donanımlara sahip insanın inanç, değer, düşünce ve davranışlarını içinde şekillendiği toplumsal ve kültürel boyutu dikkate almadan anlamaya ve açıklamaya çalışmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır (Karataş, 2015, 63). Dolayısıyla araştırmada nitel bir araştırma tekniğinin seçilmesindeki en önemli sebep, araştırmanın derinlemesine irdelenebilmesi ve konu ile ilgili daha detaylı bilgilere ulaşabilmektir. Ayrıca kadınların özgürlük algısına yönelik yapılan bu araştırmanın konusuna ilişkin

kadınların tecrübe birikimi ve kişisel deneyimleri yine nitel bir araştırmayı zorunlu kılmaktadır.

Nitel görüşme formunun hazırlanmasında, özellikle araştırmacının yanlış sorular sormaması adına yoğun bir çaba verilmiş, yine bulguların yorumlanmasında subjektif bir bakış açısından uzak durulmuştur. Görüşme esnasında katılımcıları yönlendirici sorulardan kaçınılmış ve kişisel mahremiyet kurallarına dikkat edilmiştir. Tüm katılımcılara şeffaflık ve eşitlik ilkesi ile yaklaşılmış, bütün katılımcılara eşit şartlarda cevap verme olanağı sağlanmıştır. Ayrıca araştırmacının da bir ev kadını olması, araştırmacıyı bir takım önyargılar ile bilimsel düşünceden uzaklaştırma riski barındırır da bu durum kadının toplumsal konumunu değerlendirmede bir avantaja çevrilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın konusu, feminist ideolojinin temel prensibi olan, kadının çalışması ve ekonomik anlamda kimseye bağımlı olmaması düşüncesi ile örtüştüğü için, araştırmayı feminist bir ideolojiden uzak bir yere oturtmak oldukça güç olmakta, bu durum araştırmanın feminist bir ideolojiden beslendiği gibi bir algıyı da beraberinde getirmektedir. Ayrıca araştırmanın birçok yerinde vurgulanan ataerkil düşünce şekli, toplumsal cinsiyet algısı ve cinsiyetçi iş bölümü kavramları, feminist ideolojinin savaş verdiği temel sorunlar olarak bilinmekte, dolayısıyla bu araştırmada feminist bir bakış açısının varlığı hissedilmektedir. Elbette bu durumun ortaya çıkmasında en temel sebep, araştırmanın temel konusunun kadın ve kadının ekonomik özgürlük algısı ile ilgili olmasındandır. Ancak feminizm bir ideolojidir ve siyasi bir altyapısı bulunmaktadır. Bilimsel araştırma ise objektif ve tarafsız olmayı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla araştırmayı feminist bir bakış açısı ile değerlendirmenin, araştırmanın güvenilirliğine zarar vereceği düşünülmektedir. Ayrıca literatür taramasında ve araştırmanın teorik kısmında feminist kaynaklardan yararlanılmış olsa da, araştırmanın alan bulguları ve yorumlanması kısmında feminist bir metodolojiden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü sosyal bilimlerde ayrı bir feminist duruş ya da feminist bir yöntem olsa da, farklı bir feminist metodolojisinin bulunduğu iddiası henüz ispatlanmamıştır (Tansel ve Yıldırım, 2018, 210).

3.3. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Bu araştırmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygun görülmüştür. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmesinde en önemli etkenlerden biri, araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken gözden kaçan noktaların görüşme esnasında fark edilmesine olanak sağlaması bir diğeri araştırmacıya yine görüşme esnasında soruları yeniden revize edebilme ve katılımcıya yöneltebilmesine imkan sağlamasıdır.

Örneklem bir araştırmacının daha büyük bir havuzdan seçtiği ve nüfusa genellediği daha küçük bir olaylar kümesidir. Nicel araştırmacılar temsil gücü son derece yüksek olan örneklemeler sağlayacak belirli tekniklere odaklanırlarken, nitel araştırmacılar bir örneklemin temsil gücünden çok örneklemin veya küçük örnek olaylar, birimler ya da etkinlikler toplamının, toplumsal yaşamı nasıl aydınlattığı üzerine odaklanırlar. Bu araştırmada özellikle açıklayıcı araştırmalarda veya saha araştırmalarında kullanılan amaca yönelik örneklem türü seçilmiştir. Amaca yönelik örneklem, araştırmacının son derece özel ve ulaşılması güç bir nüfusun olası tüm örnek olaylarını belirlemek için geniş bir yöntemler yelpazesi kullandı rastlantısal olmayan bir örneklemdir (Neuman, 2016, 321-322). Bu araştırmada da özellikle çalışan kadınların farklı sektörlerde çalışmasına dikkat edilmesi, ev kadınlarının eşlerinin farklı gelir seviyesine sahip olması, ayrıca kadınların evli olması ve bekar kadınların çalışmaya dahil edilmemesi amaca yönelik bir örneklem seçimini için temel şartlar olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda hem çalışan kadınların hem de ev kadınlarının ekonomik özgürlük algılarını anlamak adına benzer sorular da olmak üzere iki farklı mülakat formu hazırlanmıştır. Genel olarak hazırlanan mülakat formunda ilk olarak kadınların sosyo demografik özelliklerine yönelik sorular, sonrasında ise kültürel anlamda özgürlük algısını ölçmek için, kadının çalışma hayatına ve özgürlük olgusuna yüklediği anlam ve toplumun çalışan kadına bakış açısını değerlendirmeye yönelik sorular hazırlanmıştır. Sosyal anlamda özgürlük algısı ile ilgili kısımda, kadınların sosyal hayatta ki konumu, sosyal ilişkileri ve kadınların aktiviteleri ile ilgili bilgilere, ekonomik anlamda özgürlük algısı soruları ile çalışma hayatının

kadının ekonomik özgürlük algısını ne şekilde etkilediği ve yine çalışma hayatının kadının ailede karar alma süreçlerinde ne derede etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada katılımcılara toplamda 36 soru yöneltilmiş olup, konuya ilişkin hem çalışan hem de ev kadınların çalışma hayatı ile ilgili gerçek duygu ve düşünceleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Katılımcılar ile gerçekleştirilen mülakatların yarısı yüz yüze diğer yarısı ise zaruri sebeplerden dolayı telefon ile gerçekleştirilmiştir. Yüzyüze gerçekleştirilen görüşmelerin birçoğunda katılımcılarında izin alınarak ses kaydı alınmıştır. Konu ile ilgili olarak 21 çalışan kadın 20 ev kadını olmak üzere toplamda 41 kişi ile görüşülmüştür. Görüşülen çalışan kadınların yaş aralığı, 30 ila 50 iken, ev kadınlarının yaş aralığı, 27 ila 54'dür. Yine konu ile ilgili görüşülen ev kadınlarının eğitim durumu da çeşitlilik göstermektedir. Kadınların 5'i ilkokul, 8'i lise, 6' sı lisans, biri de yüksek lisans mezunudur.

Amaca yönelik örneklem seçimine göre, çalışan kadınların mesleki bakımdan heterojen bir grup olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Bu noktada doktor, öğretmen, Kuran hocası, ev hizmetlisi, hastane hizmetlisi, sekreter, sanatçı- akademisyen, kamuda çalışan bir mimar ve bir şehir plancısı, bilgisayar mühendisi, esnaf, sanayici ile ev hayatını çalışma hayatı ile kıyaslayabileceği düşüncesiyle tercih edilen emekli bir kadın oluşturmaktadır. Ev kadınlarının özellikle eşlerinin eğitim seviyesi, mesleği ve gelir durumu dikkate alınmış olup, bekar kadınlara özellikle araştırma kapsamında yer verilmemiştir. Bunda ki temel sebep ise, araştırmada özellikle ailede kadının konumunu anlamaya yönelik bir çabanın var olmasıdır.

3.4.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmamız Konya'da yaşayan, farklı meslek, gelir ve statülerde çalışan kadınlar ile farklı eğitim seviyelerinde ev kadınlarının ekonomik özgürlük algılarını değerlendirebilmekte, araştırmanın çok geniş bir örneklem grubu üzerinde yapılması konunun tespiti açısından büyük önem arz etmektedir. Ancak araştırmamız çok sayıda kadına ulaşmanın zorlukları dolayısıyla sadece 41 kadınla sınırlandırılmıştır, dolayısıyla araştırmada sınırlı bir örneklemden yola çıkılarak toplumun genelinin

özgürlük konusundaki beklentileri ile ilgili genellemelere ulaşabilmek de araştırmanın önemli sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca özgürlük kavramının kişiden kişiye değişebilen bir anlam içeriğine sahip olması metodolojik zorluklara da yol açabilmektedir. Araştırmanın sadece Konya sınırları içerisinde kalması da konunun kültürel bağlamda değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Farklı şehirlerde yapılacak bir araştırmada, kadınların aile içerisindeki konumlarının tespiti ve ekonomik olarak özgür olup olamamalarına kültürün etkisi konusunda daha geniş çıkarımlar yapabilmeyi kolaylaştıracaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

Kadınların çalışma hayatına girmeleri, değişen sosyo kültürel, ekonomik şartlar ve artan eğitim oranları ile bağlantılı bir durum olarak değerlendirilebilir. Değişen ve daha da zorlaşan ekonomik şartlar, çocukların bakım ve eğitim ihtiyaçları evde ek bir gelire olan ihtiyacı artırmakta, kadınlar da kendi donanımlarına göre farklı şartlar da çalışma hayatına katılmaktadır. Sosyo kültürel şartların değişmesi sonucunda kadının çalışarak toplumda daha prestij kazanacağı düşüncesi, ailede kazanacağı gelirle söz sahibi olabilmesi kadınlar için çalışma hayatını daha cazip hale getirmektedir. Araştırma, çalışma hayatının kadının ekonomik özgürlük algısını ne ölçüde değiştiriyor konusuna yoğunlaşmış olup, araştırma dahilinde yapılan mülakat tekniği ile daha ziyade “sosyal, kültürel, ekonomik anlamda özgürlük algısı” ile ilgili sorular ile hem çalışan kadının hem de ev kadının gerçek anlamda özgürlüğe bakışı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

4.1.KÜLTÜREL ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI

4.1.1. Mesaisi Bitmeyen Bir Meslek: Ev Hayatında Kadın

“Ev” kavramı genel itibariyle fiziksel bir mekan olarak sığınak, barınak, korunak gibi anlamlar ifade etse de gerçek anlamda ev, sadece bir çatıdan ibaret değildir. Günlük hayata dair bir olgu olan ev, genellikle aile kavramı ile ilişkilendirilir ve ailenin bir mekan bulması, bir yer ile irtibatlı hale gelmesi anlamlarını çağırıştırır. Ev kavramı elbette sadece kadınlar için değil, bütün insanlık için en temel unsurdur ve bireysel, toplumsal anlamda pek çok işleve sahiptir. Somut anlamda ev, bir insanı dışarıdan gelebilecek olumsuz faktörlerden koruma işlevi görürken, daha soyut anlamda insanın en yalın hali ile baş başa kalabildiği, kendi iç dünyasına dönebildiği, genelde kendini en rahat hissettiği bir mekan olma ayrıcalığına sahiptir. Aile ile özdeşleştirilen ev kavramı, çocuklar için de toplumsal ve dini değerlerin öğrenildiği, hayata geçirildiği ilk ve en önemli yerdir. Çoğunlukla insanların ailesi ile birlikte huzur içinde yaşadığı, yeni nesiller dünyaya getirdiği ve

onları eğitip topluma kazandırdığı yer olma özelliği ile de insan için en vazgeçilmez unsurların başında gelmektedir (Alver, 2010, 60-62).

Ev ile insan arasındaki ilişkiye dikkat çeken Bachelard'a göre, *''ev, insan yaşamında kazanılmış şeylerin korunmasını sağlamakta ve bunu sürekli kılmaktadır. Ona göre ev, hem beden hem de ruhtur ve insan varlığının ilk evrenidir''* (akt: Alver, 2010, 62). Ev, aile üyelerinin sahip olduğu bir mekan olarak içinde gündelik hayatın bütün rutinlerinin gerçekleştiği mekana işaret eder. Aynı kültürel değerlerin, sorumlulukların yanısıra üzüntünün ve mutlulukların da paylaşıldığı bir yer olma özelliği taşır. Ev, geleneksel toplumların düşünce kodlarında genellikle kadın ile özdeşleştirilir ve bu bakış açısı da *''dişi kuş yapar''*, *''evi ev eden kadındır''* gibi pek çok atasözü ile de desteklenmektedir. Alver'e göre de ev *''anne''* ile özdeşleşmektedir ve aslında ev, *''anne''* olmadan anlamını kaybetmektedir. Onun rahim sahibi oluşu doğal ve zorunlu bir şekilde ev sahibi olmasını gerektirmektedir. Ev kadın ile kurulmakta, bereketlenmektedir. Baba evin direği iken, anne evin ruhu, nefesi olmaktadır (akt: Geçer, 2019, 19).

Yaşadığımız toplumda kadın, eğitim, statü veya gelir gibi değişkenlerden bağımsız olarak, *''ev''* üzerinden tanımlanır ve yeniden üretilir. Bu sebepten ötürü ev ve ev işleri, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza çıkar. Ancak her kadın için merkezi öneme sahip olan ev ve ev işleri kavramı, kadının ait olduğu statüye, eğitime göre de bazı konularda farklılaşır (Aktaş, 2013, 55). Leslie Kanes Weisman'a göre, kadının ev ile özdeşleştirilme serüveni, erken çocukluk yıllarından itibaren evi çekip çeviren, toparlayan, evde çalışan veya evin hanımı olarak varsayılmasıyla birlikte başlamaktadır. Ev, erkeğe ailenin geçimini sağlayan kişi olarak mekanın otoritesi olma gücünü, yönetimini vererek onu reis ilan ederken, evin içinde çalışan kadına ise kendisine ait bir alan bırakmamaktadır. Kadın genellikle evinin mutfağında ahçı, çocuk odasında anne rolü oynamakta ve böylece ev, geleneksel toplumsal rollerin devamlılığını sağlama noktasında işlevsel bir rol oynamaktadır (akt: Alkan ve Allmer, 2000, 114).

Bu araştırmada öncelikli olarak, ev kadınlarının en çok vakit geçirdiği yer olarak *''ev''* hayatının kadınlar için değeri ve anlamı anlaşılmak istenmiştir. Bu

noktada ”*Ev hayatı sizin için ne anlam ifade ediyor?*” sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplarda güvenlik, huzur, sorumluluk gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır:

Ev hayatı benim için huzuru ifade ediyor (Meltem, 46).

Ev hayatı benim için normalden daha fazla çok şey ifade ediyor. Çünkü öncelikle evdekilerin huzuru mutluluğu eğer tamsa ben o zaman mutlu olabiliyorum. Ev hayatına önem veriyorum. Çünkü aile olduğumuzu en iyi orada anlıyorum (Senem, 35).

Ev hayatı benim için çok fazla şey ifade ediyor. Hayatımın yüzde seksenini doksanını evde geçiriyorum. Ama bundan rahatsız değilim. Ev hayatını seviyorum. Üzüntümü sevincimi her şeyimi evde yaşıyorum. Bundan da mutluyum (Ayşe, 45).

Ev hayatı çocuklarımla ilgilenmek, onların büyüme süreçlerine eşlik etmek, onlara iyi bir gelecek sağlamak adına ihtiyaçlarını karşılamak, eşimle evlilik hayatımızla ilgili yapabileceğim üzerime düşen vazifeleri yerine getirmek, huzurlu mutlu bir şekilde beraberliğimiz devam ettirmek ve kendi özel ilgi alanlarıma ait ve sosyal hayatımla ilgili yaşantımı devam ettirmek şeklinde sıralayabilirim (Neslihan, 39).

Ev hayatı benim için bakmakla yükümlü olduğum sorumluluklar demek. Çocuklar, eşim, temizlik ve yemekten ibaret. Görevimi tamamladığı zaman da mutluluk (Canan, 35).

Ev hayatı bence keyif ve rahatlık.Özgürlük, istediğin gibi yaşayabilmeyi ifade ediyor (Tülay, 47).

Bence ev aile demek (Şerife, 42).

Ev hayatı benim için güvenlik anlamına geliyor. Özel bölge sınırlarını belirlediğin yer. Hiç kimse ile muhatap olmak zorunda olmadığı yegane yer anlamına geliyor. Aynı zamanda benim için aile

ifadesini de barındırıyor. Ayrıca bence ev hayatı çalışan kadınlar içinde güvenlik, sevgi, huzur ve mutluluğun barındığı yer anlamına geliyor sadece ev kadınları için değil (Zahide, 44).

Ev hayatı elbette sadece ev kadınları için değil, bütün insanlar için çok önemli bir mekandır. Birçok kişi için ev, bir sığınak, hem beden hem de ruhen dinlenebildiği ve huzur bulduğu yer olma özelliği taşımaktadır. Ancak ev kadınlarının diğerlerinden farkı, ev hayatının düzenini korumaya çalışan, her gün evin temizlik, bakım, alışveriş gibi rutinlerini yerine getiren ve dolayısıyla da evde en fazla vakit geçiren kişi olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla da bu durum çoğu zaman kadınları bir kısır döngüde yaşıyormuş hissi ile bunaltabilmektedir. Verilen cevapların bazılarında da görüldüğü üzere, kadınların ev hayatının vermiş olduğu aşırı sorumluluktan yoruldukları, her gün aynı işi yapmanın vermiş olduğu tükenmişlik duygusunu yaşadıkları da dikkati çekmektedir:

Ev hayatı çok koşturmacalı, yoğun ve çoğunlukla bir kadın için zorlayıcı bir durum (Zeynep U,50).

Ev hayatı en az iş hayatı kadar yoğun. Çalıştığım dönemdeki kadar yoruluyorum. Aynı efor aynı telaş ve benzer sorumluluklar var. Yemek, temizlik, ütü ve çamaşır kulağa kolay işler gibi gelse de sonu gelmeyen bir döngü. Herkes uyurken başını yastığa koyduğunda bie yarın ne pişirsem diye düşünmek, sabah herkesten önce uyanmak ve gece herkes uyuduktan sonra ortalığı şöyle bir toplamak ve daha birçok şey. Yorucu ama her şeye rağmen güzel (Binnaz, 46).

Sil, süpür, temizle. sürekli her Allah'ın günü aynı rutin işleri yapmak. Benim için ev hayatı bunları ifade ediyor (Münire, 45).

Ev hayatı benim için çocuklarım evde olduğu zaman bir anlam ifade ediyor. Onlarla daha iyi hissediyorum. Annelik hissi beni daha yoğun hissettiriyor. Ama eğer çocuklar evde değilse sadece sağı solu toplamak, çamaşır yıkamak, ütü yapmak gibi rutin işler bana boş geliyor. Bazen ömrüm boşa geçiyor gibi geliyor bana (Edibe, 38).

Ailede eşler arasındaki birlikteliğin devamı ve aile birliğinin huzuru için, her bireyin üzerine düşen bazı görevler vardır. Bu noktada çoğunlukla erkeğin görevi, evin geçimini sağlamak iken, kadın çalışma hayatında olsa bile temel görevi temizlik, beslenme gibi levin rutinlerini sağlamak olmaktadır. Ancak her iki bireyinde ebeveyn olarak, üzerine düşen ortak görevleri de söz konusudur. Çocukların eğitimi, vatana millete hayırlı birer insan olarak yetiştirilmesi anne baba olmak üzere her iki tarafında en önemli görevidir. Burada katılımcıların bazıları bu konudaki hassasiyetlerini dile getirmekte, ev hayatının en önemli misyonunun çocukların yetiştirilmesi olduğunu dile getirmektedir:

Ev hayatı inanılmaz derecede önem taşıyor. Çünkü toplumun temel taşıını oluşturan her birey, ev hayatında yetişiyor. Edep, terbiye, ahlak, kıskançlık, iyi niyet, çekememezlik vb. gibi tüm bu olgular aile hayatında veriliyor. Yani güzel ahlaklı bir eş ve anne topluma donanımlı, güzel ahlaklı, kültürlü bireyler yetiştirebilir. Toplumda baktığımız zaman alkol kullananların, uyuşturucu bağımlılarının istismarcıların, şiddet kullananların daha bunun gibi bir çok kötü ahlaklı insanların yetiştiği ailelerin ve ev hayatlarının son derece kötü ve olumsuz şartlar içerdiğini görüyoruz. Şiddet kullanan bir insanın, yetiştiği ailede ev hayatında da şiddet gördüğünü tanık oluyoruz. İşte bu sebeplerden dolayı ev hayatı bana göre en önemli şeydir (Ayfer, 46).

Ev hayatı sorusunun ucu çok açık bence. Herkes için farklı bir anlamı vardır elbette. Ama benim için iyi yetişmiş çocuklar demek. Hayata dair bir anlam ifade edebilmek, çocuklar yetiştirebilmek benim tek amacımdı. Bunu da ev kadını olarak becerebildiğime inanıyorum. Benimi için ev kadınlığı kısıtlayıcı, özgürlüğüme engel olan bir durum olmadı hiç bir zaman (Zeynep, 47).

Katılımcılara yöneltilen **''Ev kadınlığı sizce bir meslek mi?''** sorusuna çok büyük bir çoğunluk, olumlu cevap vermekte, ev kadınlığının bir meslek olduğunu kesin bir dille ifade etmektedir:

Bence ev kadınlığı kesinlikle bir meslek. Hatta mesaisi bitmeyen bir meslek. Çünkü bütün gününü hayatımızı idame ettirmek için yapmamız gereken ev işleri, çocukların bakımı, evin ihtiyaçları ve kendi sosyal yaşamımızla beraber bir bütün halinde götürebilmemiz gerekiyor. Bu da üzerinde dikkatle düşünülmesi ve vakit ayrılması gereken bir konu. Dolayısıyla bir meslek (Neslihan, 39).

Ev kadınlığı tabi ki bir meslek. Birçok işi aynı anda yapıyorsun. Bir yadan eğitimci bir yandan ahçı bir yandan temizlikçi olman gerekiyor. Hatta bazen sağlıkçı bile oluyorsun (Tülay, 47).

Birkaç katılımcı ise ev kadınlığını, meslek kategorisine dahil etmemekte, ev kadınlığını daha çok meslek üzeri bir olgu olarak tanımlamaktadır. Bazılarının ''sorumluluk'' olarak tanımladığı ev kadınlığını, bazıları ''mesaisi olmayan bir iş'', ''en nankör iş'' ve ''en yorucu iş'' olarak ifade etmektedir:

Ev kadınlığı bir meslek değil bence. Çünkü kadınlık bir meslek değil. Bir yaradılış bir sorumluluk ama meslek değil. Çünkü emeklerimizin karşılığı yok ve biz yaptığımız hiçbir şeyi bir karşılık için yapmıyoruz. Aslında babalık da öyle bir sorumluluk bana göre (Edibe, 38).

Ev kadınlığı bir meslek değil. Ama en ağır işten bile daha ağır bir sorumluluk. Keşke meslek olsaydı. Karşılığını da bulsaydı. Eğer meslek ise de en nankör meslek. Çünkü karşılığını da almıyorsun ve maalesef yeterince saygı da görmüyorsun (Özlem, 42).

Ev hayatını özgürlük ile eşdeğer gören ve ev kadınlığını da meslek olarak tanımlayan bir katılımcımız ise, kadının ev içinde yapmış olduğu işlerin bir değerinin olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Katılımcımıza göre, kadının ev işleri için verdiği emek, devlet tarafından da desteklenmeli, ev kadınlarının yapmış oldukları işler için, ev kadınlarına maaş bağlanmalı ve ev kadınlığına bir statü kazandırılmalıdır:

Ev kadınlığı bence kesinlikle bir meslek. Aslında devletimizin biraz daha güçlü olup ev kadınları ile ilgili bir sigorta bir maaşlandırma sistemine geçmesi gerektiğini düşünüyorum. En azında eşlerin kazancına devlet biraz daha ekleme yaparak ev kadınına özel bir hesap açması, onları kendi adları ile güvence altına almalı. Eşin sigortasının veya eşin kurduğu geleceğin altında perdelenmiş, bir ölüm veya boşanma ardından nafaka altına alınmış bir hayat gibi değil de tamamen ev kadınlığının bir statü ve meslek olarak görülüp eşin kazancına bir ilave. Ev kadınlığı adı altında kadınların yüzyıllardır yaptığı işlerin bir değeri olması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü çalışan kadınların gerek çocuk bakımı gerekse ev işleri ile ilgili işlerinin bir değeri olmalı bence (Zahide, 44).

Geleneksel toplumlarda kadınların yemek yapma ve sofraya kurma konusunda becerikli olması beklenmektedir. Özellikle kadın çalışmıyorsa bu daha da fazla önem kazanmaktadır. Çünkü çalışmayan kadının bütün gün evde boş durduğuna dair genel bir algı mevcuttur. Bu algı doğrultusunda kadından beklentiler artmakta, ama kadının aile içinde verdiği emek sürekli değersizleştirilmektedir. Bu durum ise zaten pek çok sorumluluk altında olan kadının yükünü bir kat daha artırmaktadır. Kadının ev içinde yapmış olduğu işlerin görünmez olmasının en önemli sebeplerinden biri, kadının yaptığı işlerin kadının doğasından kaynaklandığına dair cinsiyete dayalı önyargıdır. Diğer bir sebebi, kadının evde yaptığı işlerin, iş olarak görülmemesinden kaynaklanmaktadır. Kadının işleri aile üyelerine bir sevgi karşılığında yapıyor olması, kadının emeğini görünmez kılmaktadır (Keskin, 2019, 39). Konu ile ilgili bir katılımcının verdiği cevap da bunu doğrular niteliktedir:

Ev kadını olmanın olumlu tarafı istediğimi istediğim şekilde yapıyor olmam. Mesela canın dışarı mı çıkmak istiyor dışarı çıkıyorsun. Bir sorumluluğa bağlı kalmadan istediğini yapabiliyorsun. Mesela hasta mı oldun kimseye muhtaç olmadan evinde yatıp dinlenebiliyorsun. Ya da aileden birinin sana ihtiyacı mı oldu hemen koşup yetiştirebiliyorsun. Yani bir bağılayıcılığı yok. O noktada insanı özgürleştiriyor. Olumsuz tarafı da insanı sürekli aynı kısır döngü içinde hissettiriyor olması. Sabahtan

akşama kadar ev temizliği, yemek düşünüp duruyorsun. Ama dışarıda çalışan bir kadın olsan detaylara çok takılmazsın. Mesela ev kadını genel olarak akşam için daha özel bir yemek yapmayı planlarken, çalışan kadın makarna ile akşamı geçiştirebiliyor. Çünkü ev kadını bütün gün evde olduğu için ondan daha özenli ve farklı beklentiler içerisine girilebiliyor. Ama çalışan kadından beklentiler da ona göre az oluyor. Ve eleştirilmiyor. Temizlik için de öyle. Çalışan bir kadının umursamadığı şeyleri bir ev kadını mecburen yapıyor. Çünkü ev kadını iseniz herkes sizin evinin çok temiz ve düzenli olmasını bekliyor (Aynur, 27).

Ayrıca bir katılımcı tarafından dile getirilen diğer bir olumsuzluk, aileye maddi bir katkısı olmayan ev kadınlarının söz hakkınında ona göre daha az olduğu ile ilgilidir:

Ben ev kadının olmanın hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğuna da inanıyorum. Öncelikle olumlu etkilerinden bahsetmek istiyorum. Ev kadını olduğumuz için evlatlarımızı daha iyi tanıyor ve onlarla daha iyi bir iletişim kurabiliyoruz. Tabi ki bu durum eşim içinde geçerli. Onlarla iyi bir iletişim kurarak çocuklarımızı sağlıklı bireyler olarak topluma kazandırmaya çalışıyoruz. Çok net söyleyebilirim ki olumsuz yönleri de var. Ailedeki herkes her şeyi anneden bekliyor. Çünkü evde olduğumuz için engin bir vaktimiz olduğuna inanıyorlar. Ekonomik olarak bir kazancımız olmadığı içinde karar yetkisinde babadan sonra geliyoruz. Yani baskın kişi parayı kazanan kişi oluyor (Ayfer, 46).

Konuya dair bir katılımcının verdiği cevapta, ev kadını olmanın farklı bir olumsuz boyutu vurgulanmaktadır. Diğer katılımcıların olumlu olarak gördüğü en önemli avantaj, bu katılımcı tarafından da desteklenmekte, çocukların büyüme süreçlerinde yanlarında olmak en büyük artı olarak değerlendirilmektedir. Ancak katılımcımızın ifadesine göre, çocuklar özellikle belli bir yaşa geldikten sonra hayata bakış açıları değişmekte, sosyal iletişimleri artan çocukların anneden beklentileri de değişmektedir:

Var tabi. Eşim ev hanımı olmamdan dolayı çok mutlu. Çünkü hayatı boyunca hep bir ev hanımı ile evlenmek istemiş. Çocuklarımda aynı şekilde. Ama daha küçükken daha farklıydı. O zaman anne evde olur gibi bir düşünceleri vardı. Ama büyüyüp okula gittikçe ve çevrelerinde çalışan anneleri gördükçe onlarda da sorunlar başladı. Eskiden takdir ettikleri sevindikleri şeyler (mesela eve gelince kapıyı benim açmam) onlar için çok önemliydi. Sonradan büyüyünce ne olmak istersin gibi sorular sormaya başladılar. Ama ben çalışsaydım nasıl etkilenirdi bilmiyorum tabi. Bence bu durum mesleğe göre değişen bir konu. Çok yoğun şekilde çocukları ve evi ihmal edecek düzeyde çalışsaydım elbette onları olumlu etkilemezdi diye düşünüyorum. Çünkü çevremde çalışan kadınların sıkıntılarını görüyorum. Gözlemliyorum. Ama çocuklarımla da ilgilenebileceğim rahat bir mesleğim olsaydı, o zaman güzel etkilenirlerdi. Benim de kendime ait bir alanım olsaydı, bu da benim motivasyonumu artırırdı ve bu durum da onlara da iyi yansırı (Edibe, 38).

4.1.1.1.Kocanın Eline Bakma: Altın Bileziğini Tak!

Görüldüğü üzere, birkaç katılımcının da ifade ettiği gibi, kadınların çalışmamalarında eşlerin onayı önemli bir belirleyen olmaktadır. Özellikle üniversite mezunu iki ev kadını, eşlerinin çalışma hayatında olmalarını istemediğini ve ev kadını olmalarından oldukça mutlu olduklarını dile getirmektedir. Geleneksel toplumlarda erkek, evli kadının çalışma hayatına girmesi ile ilgili olarak toplumsal değerlerin etkisi altında kalabilmekte ve bunun sonucunda kadın herhangi bir zorunluluk yoksa iş yaşamına dahil olamamaktadır (Kızıldağ, 2017, 25). Bu durum geleneksel yaşamın daha baskın olduğu yerlerde özellikle Anadolu'nun Doğu, Güney ve İç bölgelerinde daha da göze çarpmaktadır. Bu bölgelerde kadının çalışma hayatına girmesi genellikle eşi, aile büyükleri ve sosyal çevresi tarafından çok da hoş karşılanmamaktadır. Katılımcılara yöneltilen **''Bulunduğunuz çevre ev kadınına nasıl bakıyor? Eğer siz çalışma hayatında olsaydınız ailenizin ve çevrenizin size bakışı nasıl olurdu?''** sorusuna verilen cevaplarda, Konya'nın geleneksel ve dini

değerlerin baskın olduğu muhafazakar bir şehir olmasının önemi göze çarpmakta, kadınların çalışması eşler veya aileler tarafından çoğunlukla tasvip edilmemektedir. Özellikle üniversite mezunu birkaç katılımcının konu ile ilgili yaptığı vurgu dikkat çekicidir:

Bulunduğum çevre, yaşadığım şehir ev kadınlığına daha pozitif bakan bir yer. Aile yapımızda buna daha uygun. O yüzden çalışmadığım için hiç farklı bir şekilde, kimseden farklı bir tepki almadım. Bu halimden de mutluyum (Senem, 35).

Şu an bulunduğum çevre de ev kadın olmak ayrıcalıklı bir durum. Ev kadını olana daha saygı duyuyorlar diyebilirim. Çünkü çalışan kadın maddi durumu olmadığı için çalışıyordur diye düşünülüyor genelde. Ama ben çalışsaydım eğer kendi ailem çok memnun olurdu ve bana daha farklı bir gözle bakarlardı (Tülay, 47).

Ailemi düşünecek olursam, onlar çalışan kadına çok da iyi bir gözle bakmıyorlar. Annem ve babam çevremdeki yakınlarım, kadınların çalışmasının gerekli olmadığını düşünüyorlar. Onlara göre, kadın ev hayatında yeterince yorulan, yeterince sorumluluk alan, ağır yükleri olan taraf ve dolayısıyla kadının üzerine ekstra bir ekonomik baskının olmaması gerektiği düşüncesi baskın. Benim sosyal çevremde ise çalışan kadın sayısı çok fazla. Bir mesleği olan kendi parasını kendi kazanan kadın çok. Dolayısıyla ben bu noktada daha özgür düşünüyorum. Ailem gibi düşünmüyorum. Bana göre bu kişinin tercihi olmalı. Ama bence her kadının bir mesleği bir altın bileziği olmalı (Edibe, 38).

Ayrıca üniversite mezunu birkaç katılımcının dile getirdiği diğer bir husus, anne ve babaların kız çocuklarının okumaları, meslek sahibi olmaları konusundaki hassasiyettir. Katılımcıların dile getirdiğine göre, ebeveynler kızlarının altın bileziğini takması, çalışma hayatında olması ve ekonomik özgürlüğünü kazanması ile ilgili bir direnç göstermektedir. Geleneksel toplumlarda bir kadının toplumsal statüsü daha çok annelik ve eşlik üzerinde tanımlanırken, modern toplumlarda kadınlar daha

çok meslekleri doğrultusunda bir statü elde edebilmekte ve bu statü ile de konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla aileler özellikle de anneler, kendi yaşayamadıkları eğitim hayatını ve sonrasında gelen çalışma hayatını kızlarının yaşamasını daha fazla önemsemektedir. Özellikle sosyo-ekonomik seviyesi düşük ailelerde bu durum daha da fazla ön plana çıkmaktadır. Ebeveynlerin gösterdiği bu refleksin temel sebebi de, kızlarının kendi yaşadıkları sıkıntıları yaşamaması, kocasının eline bakmaması ve toplumda kızlarının saygın bir konum elde ederek, kazandıkları gelirle rahat bir hayat sürmeleri içindir. Ama katılımcıların birkaçı bu direnci çok tasvip etmemekte, önemli olan şeyin kadının kendini geliştirmesi ve mutlu olması olduğunu dile getirmektedirler:

Maalesef toplumun, çalışan kadınlara daha çok saygı gösterilmesi gerekiyor gibi bir algı var. Yani genelde ekonomik özgürlüğün olması kişiyi daha değerli kılıyor gibi bir düşünce var. Tabi ki bunu yıkmamız gerekiyor. Bu yanlış birşey. Ama ekonomik özgürlüğün olması insanın kendine güvenini artıran bir faktör. Birilerinden para isteme durumunun olmaması insana özgüven verebilir. Bu biraz da maddiyata yüklediğimiz değerle alakalı. Kişiyi göre değişebilir yani. Ama toplumun böyle bir kanısı var. Gördüğüm kadarıyla aileler kızlarına verdikleri emeğin karşılığını görmek istiyorlar. Anne babalarda da ileride kızlarının başına kötü birşey gelirse bileğinde altın bileziği olsun düşüncesi hakim. Bu da sistemin dayatması bir yerde. Ama ben bunun yanlış bir düşünce olduğunu düşünüyorum. Bu bence teslimiyetçi ruhtan uzaklaşılması anlamına geliyor. Bence illa ki kız çocukları okusun diye bir dayatma yanlış. En başta kişinin kendini geliştirmesi, kendi ile mutlu bir kişilik oluşturma önemli. Benim çevremde de böyle bir bakış açısı var. O kadar okudun? Neden çalışmıyorsun? diyenler çok oldu. Bu da kişiyi olumsuz bir psikolojiye itiyor haliyle. Aslında benim ev kadını olmak gibi bir düşüncem hiç bir zaman olmadı. Çalışmazsam mutsuz olurum diye düşünürdüm hep. Ama sonra değişik bir dar kalıbın içerisine sıkıştırıldığımı hissettim. Ve önceliklerimin değiştiğini farkettim. Belki de çalışsaydım daha çok mutsuz olacaktım. Bunu yaşamadan bilemeyiz.

Ancak şöyle bir durumda var ki ben çok mutlu olacağım bir meslek seçmemişim. O yüzden eğer kadın çalışmak istiyorsa meslek seçimini doğru yapmalı. Kadın kimliğine yakışır, onu zorlamayacak bir meslek seçmeli (Neslihan, 39).

Benim bulunduğum çevre genelde ev kadınlarından oluşuyor. Komşularımın çoğu ev kadını. Biri dışında. O da öğretmen. Ev kadınına daha rahat bir hayat yaşıyor gibi bakılıyor. Sanki dışarda çalışan kadın çok yoruluyor. Ev kadınının hayatı daha keyfe kedermiş gibi bir düşünce hakim. Ben çalışıyor olsaydım annem ve babam daha mutlu olurlardı. Çünkü onlar bizi böyle yetiştirdi. Onların düşüncesine göre kadın kocasının eline bakmamalı, elinde altın bileziği olmalı. Eşim ise benim çok yorulmamı istemiyor. O noktada kararı bana bırakıyor. Ayrıca eşimin ailesi de ben çalışsam çok mutlu olurdu. Çünkü oğullarının parasının artmasıyla onların tatmin olacağına inanıyorum. Arkadaşlarım da mutlu olurdu. Onlar her zaman çalışırsam benim daha mutlu işler yaparak daha pozitif olacağımı düşünüyorlar (Aynur, 27).

Ayrıca katılımcımıza göre toplumdaki ev kadını algısı, gerçek manada bir ev kadınının yaşamı ile örtüşmemekte, ev kadınların rahat bir yaşam sürdükleri, istediklerini her şeyi özgürce yapabildikleri gibi yanlış bir düşüncenin varlığı da dikkati çekmektedir. Bu da daha önce bahsettiğimiz gibi, ev kadınlarının ev içinde yaptıkları işlerin sürekli değersizleştirilmesi ve yok sayılması ile bağlantılı olmaktadır. Diğer bir katılımcımızın ifadesi de bu konuyu teyit eder niteliktedir:

Çevremdeki birçok kişi sabahtan akşama kadar yaptığımız işlerin hafif ve yorucu olmadığını düşünüyor. Yani bizim sevdiklerimiz için verdiğimiz emek, değersiz ve basit görülüyor. O yüzden çalışmayı isterdim. Eğer çalışıyor olsaydım daha çok zorluğun üstesinden geldiğim düşünülürdü ve çevrem tarafından daha çok saygı görürdüm (Hatice Y, 39).

Bulunduğum çevrede ev kadınlığı çok yadırganmıyor. Fakat ev kadınlığının çok fazla iş yükü olmadığı düşünülüyor. Mesela, akşama kadar evde ne yaptığım çok sorgulanabiliyor. Bu da beni haliyle rahatsız ediyor. Eğer çalışan bir kadın olsaydım bu olmazdı bence (Ayşe, 45).

4.1.1.2. "Gün Bir Öğün Üç"

Toplumdan topluma hatta bir toplumun farklı zaman dilimlerine göre bile farklı anlamlar çağrıştıran çalışma kavramı, bazıları için hayatın varoluş amacı olurken, bazıları için insanın refah seviyesini artıran bir aracı konumundadır. Ev dışında çalışmak artık çoğu kadın için de yalnızca bir hayatta kalma stratejisi değil, bilakis kimliklerinin merkezi haline gelmekte; çalışmak en tabii şekliyle kadınların gelir elde etmesine, yeni sosyal ilişkiler kurmalarına ve güçlendirilmelerine yardımcı olmaktadır (Aydın, 2015, 8). Araştırma çerçevesinde ev kadınlarına yöneltilen **"Çalışma hayatında olmayı ister miydiniz? Herhangi bir işte çalışıyor olsaydınız hayatınız daha farklı olur muydu?"** sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplarda ortak bir kanaat göze çarpmakta, görüşme yapılan kadınların neredeyse tamamı çalışma hayatında olmayı arzulamaktadır. Özellikle kadınların çalışmayı istemelerinde ki en önemli motivasyonun para kazanmak olduğu görülmekte, kadınlar maddi bir gelire sahip olmayı ekonomik özgürlük ile eşdeğer görmektedir. Birkaç katılımcının maddi gelir ve ekonomik özgürlük haricinde ki motivasyonları ise, çalışarak kendini işe yarar hissetmek, üretken olmak, faydalı olabilmek olarak sıralanabilir:

Çalışmak isterdim. O zaman eminim hayatım daha farklı olurdu. En önemlisi de maaşım olurdu (Münire, 45).

Çalışmak isterdim. Özellikle de çocuklarım büyüdükten sonra evde yalnız kaldığım zamanlarda bunu daha çok farkediyorum. Gerçekten bir mesleğimin olmasını, kendimi daha işe yarar hissetmeyi ve kendimi iyi hissettiren bir işte çalışmayı çok isterdim. Eminim sevdiğim bir işte çalışıyor olsaydım bana daha farklı şeyler katardı. Başka bir motivasyon olurdu. Çalışmayı seven aktif bir insanım. Çok boş durmayı seven biri de

değilim. Bütün gün yatayım gibi bir anlayışım da yok. O yüzden çalışma hayatında olsaydım bu bana daha çok şey katarı. Tabi ki ekonomik özgürlüğüm olsaydı daha da mutlu olurum (Edibe, 38).

Çalışmak isterdim. İnsanlara özellikle de hemcinslerime çocuklara faydalı olacağım bir işte çalışmayı isterdim (Özlem, 42).

Çalışma hayatında olmayı belli başlı şartlar altında isteyebilirdim. Yapıma uygun daha doğrusu kadın fitratıma uygun, kadının elinin değdiğinin hissedileceği, fark yaratabileceğim, başka insanlara, kendime ve kesinlikle çocuklarıma ve eşime faydalı olabileceğim bir iş yolunda üretmeyi ve faydalı olmayı isterdim. Çalışıyor olsaydım kesinlikle hayatım daha farklı olurdu. Bu durum bazı yönlerden iyi, bazı yönlerden kötü olurdu. Ev kadını olmanın iyi tarafı kesinlikle çocuklarımin yanında olmam, bütün konsantrasyonumu aileme veriyor olmam, başka herhangi bir dış etkenlerle uğraşmak zorunda olmamam. İş stresi, iş hayatının verdiği yorgunluk, külfet gibi şeylerle uğraşmak yerine bütün zamanımı ve enerjimi çocuklarıma, eşime aileme, sosyal çevreme, akrabalarıma ayırabilmem. Bunun dışında da üretime katkıda bulunuyor olmak, daha çok işe yarıyor olmak, birilerine faydalı olduğunu hissetmek, bir de ekonomik açıdan kendi gelirine sahip olmak, kendi hayatını kendimi kazanmak anlamında eksikliği oldu diyebilirim (Zahide ,46).

Kadınların çalışma hayatında olması, onların ev içi sorumluluklarından muaf olacağı anlamına gelmemektedir. Kadın çalışıyor olsa bile çocuğun bakımı, evin temizliği, yemek, ütü gibi işler, yine kadının temel görevi olarak kabul edilmektedir. Yapılan araştırmalarda, kadın çalışıyor olsa bile erkek çalışanlara kıyasla ev işleri ve çocuk bakımına 2-3 kat daha vakit ayırdığı ortaya konmaktadır. Yine araştırmalarda, çocuk sayısının artması ile kadının çalışma saatlerinin azalması yönünde negatif yönlü, erkeğin çalışma saatlerinin artması ile pozitif yönlü bir ilişki olduğu ortaya konmaktadır (Çoban, 2013, 17). Yani kadının çalışması ve işinde verimli olması, kadın çocuk sahibi olduktan sonra oldukça zorlaşmakta, bu durumda kadının yükünü bir kat daha artırmaktadır. Katılımcılar da gerek kendi deneyimleri gerekse

çevrelerinden gözlemledikleri bilgileri neticesinde, çalışma hayatını ev ile birlikte yürütebilmenin zorluğunun bilincinde olmakta ve netice de çalışma hayatına dahil olmamaktadır:

Çalışma hayatında olmayı isterdim. Ama şu aşamada değil. Çünkü henüz çocuğum çok küçük. Çalışma hayatında olmak ile keyifle çalışma arasında bence fark var. Yani aslında ben çalışmayı keyif alarak yapmak isterdim. Sadece maddi kaygılardan dolayı çalışmak zorunda kalmak bir kadın için çok yorucu olur diye düşünüyorum. Ama bir kadın kendini tatmin etmek, kendini gerçekleştirmek gibi bir amaç için çalışırsa o zaman motive olur diye düşünüyorum. Herhangi bir işte çalışıyor olsaydım hayatım muhakkak daha farklı olurdu. Şimdi bile evimizdeki sorumlulukları ufak bebeğim olduğu için yerine getirirken çok zorlanıyorum. Bir de sabahtan akşama kadar evde olmasaydım tabi ki her anlamda hayatımız daha farklı olurdu. O zaman bir kadın olarak benden beklenen sorumluluklarımı yerine getirmekte de çok zorlanırdım. Mesela şimdi ben eşimin geleceği zamanı biliyorum ve bütün işlerimi evde olduğum için eşim gelene kadar hallediyorum. Ama çalışan bir kadın olsaydım işlerim çok aksardı. Zaten çalışmak bana göre bir kadın için ekstra bir yük ve stres. Annem hep şöyle der: ''Gün bir, öğün üç''. Dolayısıyla bunları gözetmek de kadına düşüyor (Aynur, 27).

Çalışma hayatım bir dönem oldu. Tekrar çalışmayı isterdim. O zaman düzeniniz daha farklı oluyor. Ama tabi daha yorucu (Canan, 35).

Çalışacağım işe bağlı olarak değişebilir. Ama ben bir öğretmen olmak isterdim. İnsanlara faydalı olabileceğim bir işte çalışabilmeyi isterdim. O zaman hayatım farklı olabilirdi. Ama iyi mi olurdu kötü mü bunu bilemeyiz (Ayşe, 45).

Çalışma hayatını dönem dönem istediğim zamanlar oldu. Ama reel düşündüğüm zaman o stresi kaldırabilir miydim bundan emin değilim.

Çalışan arkadaşlarımla kıyasladığım zaman evime yeterli vakit ayıramazdım diye düşünüyorum. Bu durumda beni üzerdi (Zeynep, 47).

Ancak bir katılımcı, çalışma hayatının bir kadın için zorluklarına yakın çevresinden şahit olmuş olmasına rağmen, aile büyüklerinin beklentilerinin artmasından kaynaklı bir bezginlik ile çalışma hayatında olmayı arzuladığını dile getirmektedir:

Bu sorunun cevabını epeyce düşündüm. Bazen beklentiler çok arttığı zaman (anne-baba-kardeş-kayınvalide- kayınpeder- arkadaş) keşke çalışsam ve kendime ait bir hayatım olsaydı dediğim zamanlar oldu. Sonra onların yaşadıkları zorlukları gördüğüm zaman da iyi ki ev hanımıyım diyorum. Ama ben yine de çalışma hayatımda olmayı isterdim. İdealimdeki mesleklerden birinde çalışmak, farklı kitlelere ulaşmak ve ulaştığım kitlelerin hayatın dokunmak isterdim. Eğer herhangi bir işte çalışıyor olsaydım hayatım kesinlikle daha farklı olurdu. Sadece çalıştığım işim ve kendi hayatım olurdu. Çevrem tarafından benden beklenen şeyler azalırdı. Çevrem daha anlayışlı olurdu. Hatta çekirdek ailem bile hayatımı kolaylaştırmak adına bana daha çok yardımcı olurdu diye düşünüyorum (Ayfer, 46).

Yine geniş aile beklentilerinden yorulmuş diğer bir katılımcıya göre de, çalışan kadınlar bazı işleri yapmak zorunda olmadıkları için ev kadınlarına göre daha şanslı bir konumda bulunmaktadır. Çünkü toplumda ev kadınının boş vaktinin, çalışan kadından daha fazla olduğu gibi bir düşünce söz konusudur. Bu da, ev kadının her şeye yetişeceği ve her hizmeti görebileceği gibi bir düşüncüyü beraberinde getirmektedir. Katılımcımızın bu düşüncesinde elbette birçok kadından farklı olarak, sadece çekirdek ailesinin değil, anne ve babasının evinde ki hizmetleri de yapıyor olmasının önemli bir katkısı bulunmaktadır:

Çalışma hayatında kesinlikle ve kesinlikle olmak isterdim. Ve de öğretmen olmak isterdim. Ekonomik özgürlüğüm ve kariyerim olsun isterdim. O zaman çocuklarım için ailem için hayat maddi açıdan daha

kolay olurdu. Ama sadece maddi açıdan değil tabi ki. Çalışmak, meslek sahibi olmak güzel bir duygu. Hem çalışsaydım ev işlerinde de bu kadar yorulmazdım. Çünkü çalışmadığınız zaman herkes her şeyi sizden bekliyor. Evlenseniz bile anne babanıza karşı sorumluluklarınız devam ediyor. Ama çalışan kadına çoğu zaman o kadar yüklenemiyorlar (Hatice İ, 40).

Toplumda cinsiyete dayalı rol paylaşımında kadına biçilen temel rol, ”annelik ve eşlik”tir. Kadına bu rolleri çerçevesinde, kadınlık görevlerini ihmal etmemesi, ev işlerinin kadının temel görevi olduğu, çalışma hayatının kadının çocukları ile ilişkilerinde olumsuz sonuçlar yaratabileceği gibi bir takım psikolojik sınırlar çizilmektedir. Dolayısıyla kadının temel görevlerini ihmal etmeden çalışma hayatında olması kadın için çok da kolay olmamaktadır. Türk toplumu gibi geleneksel değerlerin önemini koruduğu toplumlarda da kadınların çalışması ancak belirli meslekler ekseninde kabul görmektedir. Özellikle öğretmenlik, hemşirelik, ebelik gibi meslekler, kadınların ev içi hizmetlerini aksatmayacağı düşüncesiyle hem kadınlar hem de aileler tarafından daha çok istenmektedir. Kadınların çalışmasında önemli bir belirleyen olarak ortaya çıkan meslek seçiminin önemi, bir katılımcı tarafından dile getirilmekte, bir kadının ailesini, eşini ve çocuklarını aksatmadan çalışmasında meslek seçiminin önemi özellikle ortaya konmaktadır:

Aslında dönem dönem bu düşüncenin karmaşasını yaşadığım çok oldu. Belli dönemlerde çalışma isteğimin tavan yaptığı bir aralık oldu. Çünkü üniversite mezunuyum ve bunun karşılığını almak istiyordum. Sonuçta belli bir emek verilmiş. Aslında bu durumu biraz da sistemin dayatması olarak görüyorum. Ki sonra elhamdulillah bu düşüncüyü daha törpüledim. Çalışmadığım için kendimi kötü hissettiğim dönemler oldu. Ama tüm hayatıma etki edecek düzeyde devam etmedi elhamdulillah. Bence çalışmak her şey değil. İnsanın önce kalbinde ve beyninde olayı bitirmesi gerekiyor. Ben şahsen çalışmış olsaydım mutlu olur muydum onun cevabını da bilmiyorum. Ama sistemin dayatmasıyla mutlu olacağımı düşündüm ve bunu içinde elimden geleni yaptım. Bence bu

biraz da ev hanımı rolü biçilen insanın mizacına uygun bir meslek seçimi. Mutlu olacağı bir meslekte devam etmesi halinde olumlu sonuçlar doğurabilir. Ama böyle bir durum yoksa yoğun tempolun bir mesleği ve bununla ev hayatını götürmek zorundaysa bu bence kadını çıkmaza sokan bir durum. Kadın için ekstra bir yük. Bende bunu kaldıracak bir insan olmadığım ve mesleğimde buna çok uyumlu olmadığı için bu beni zorlayacaktı (Neslihan, 39).

4.1.1.3.Çalışan Kadın Daha Değerli

Birçok kadın için çalışma hayatında olmak farklı anlamlara gelebilmektedir. Bazıları için topluma faydalı işler yapmak temel amaç olurken, bazıları için kendini geliştirmek, sosyalleşmek, üretmek için çalışma hayatı bir fırsat olarak görülmektedir. Ayrıca kadınlar sosyal statü elde edebilmenin ve toplumda değer görebilmenin bir yolu olarak da çalışma hayatına ayrı bir değer biçmektedir. Çünkü toplumda çalışan kadının ev kadınınından daha fazla değer gördüğüne dair genel bir algı bulunmakta, kadınlar da çalışma hayatında olarak bu statüyü elde etmeyi arzulamaktadır. Aksu (2019) tarafından yapılan araştırmada da çalışan kadınların %80.91'i toplumsal alanda daha değerli görüldüklerini ifade etmekte ve bunu da ekonomik özgürlüklerinin olmasına bağlamaktadır. Çalışmayan kadınların %69.09'u ise toplumsal alanda çalışan kadınların daha değerli görüldüğünü dile getirmekte, bunu da evi çekip çevirmenin boşa giden bir emek olduğuna bağlamakta, emeğinin kendisine para, özgürlük ve söz hakkı getirmediğini ifade etmektedir (Aksu, 2019, 70).

Araştırmamızda neredeyse katılımcılarımızın tamamına yakını çalışmayı arzu ettiklerini dile getirmektedir. Ev kadınlığı denilince birçok kişinin aklında boş boş evde oturan, yemek yapan, her şey için eşinden izin almak zorunda olan, harcamaları kısıtlanan bir kadın tasavvuru canlanmakta, bu da kadınların ev kadınlığına olan önyargısını beslemektedir. Çalışan kadın ise daha çok üniversite eğitimi alan ve kendine ait bir uzmanlık alanı olan, üretken, ekonomik anlamda ailesine katkı sağlayan, evde daha çok sözü geçen ve dolayısıyla da saygınlık kazanan biri olarak var olmaktadır (Geçer, 2019, 87). Bu konunun netlik kazanması adına sorduğumuz

”Sizce toplumda çalışan kadına ev kadınından daha fazla değer veriliyor mu? Evet ise neden?” sorusuna aldığımız cevaplarda açıkça görüleceği üzere, ev kadınları, çalışan kadınların daha fazla değer gördüğüne dair ortak bir kanaat bildirmektedir:

Evet. Çalışan kadına daha fazla değer veriliyor. Çünkü kadın aile ekonomisine daha fazla katkıda bulunmuş oluyor. Kapitalist düzende bu maddi çarkta öğütülmüş bakış açıları ve hayat anlayışı sonucu çalışan kadın daha fazla değer görüyor (Hasibe, 45).

Evet. Çünkü çalışan kadının evine daha çok destek olduğu düşünülüyor. çalışan kadının daha çok zorluğun üstesinden geldiği düşüncesi de kadına olan değeri artırıyor. Ev kadınlarının ise daha hafif işler yaptıkları düşünülüyor. Halbuki ev kadınlarını yükü çok ağır. Ayrıca bence artık çalışan kadına verilen değer artarken anneliğe verilen değer de azalıyor. Kadınların daha çok çalışma hayatında olması destek görürken, annelik ikinci plana atılıyor (Hatice Y, 39).

Ancak birkaç katılımcıya göre, böyle bir genelleme doğruyu yansıtmamakta, kadına verilen değer kadının çalışıyor olmasından daha çok daha kişisel bir durum olduğu ifade edilmektedir. Özellikle iki katılımcının dile getirdiğine göre, yaşadığı şehir, kadına verilen değer algısını etkileyebilmekte, özellikle Konya gibi muhafazakar bir şehir de kadının çalışması artı bir değer olarak kabul görmemektedir. Ancak daha metropol kentlerde kadının çalışıyor olması hem yaşam standartları için gerekli görülürken, kadının çalışıyor olması kadının sosyal statüsünü de etkilemektedir:

Çalışan kadın ile ev kadını arasındaki değer farklılıkları, bence bulunduğu ortama ve topluma göre çok değişiyor. Bana göre Konya’da ev kadını daha değerli, önemli görülüyor ve eşler tarafından da daha kabul gören bir durum. Ama İstanbul’da tam tersi. Bence bu durum bölgelere ve şehirlere göre çok değişiyor (Senem, 35).

Toplumda gerek aileye ekonomik katkısı gerekse kadının da erkeğin yaptığı işleri yapabiliyor olması çalışan kadının değerini artırabiliyor. Ama bu çevreye göre değişen bir durum. Konya’da ev kadını daha fazla değer görüyor bence (Zahide, 44).

Hayır. Her ikisinde farklı zorlukları olduğu için daha fazla değer verildiğini düşünmüyorum (Şerife, 42).

Daha önce iş hayatında olan ama çocuğunun sağlık problemleri sebebiyle işini bırakmak zorunda kalan bir katılımcımızın ifadesi diğerlerinden farklı bir noktayı vurgulamaktadır:

Hiç zannetmiyorum. Bu kişiye göre değişir bence. Ama ataerkil bir toplumuz. Bu yüzden kadınlar özellikle de aktif çalışan, hem işinde hem de evinde başarılı olan kadınlar çok kıskanılıyor. Çoğu zaman destek yerine köstek oluyoruz (Zeynep U, 50).

Genelde kadınların çalışmasının, kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması, toplumda daha saygın bir statü elde etmesi ve aile içinde söz hakkı elde etmesi gibi pek çok olumlu sonuçları olsa da, bu durum bazen de ailenin yapısal özelliklerinin ve işleyişinin bozulmasına neden olabilmektedir. Bu işleyişin bozulması makro düzeyde temel iki problemi ortaya çıkarmaktadır. Boşanma ve şiddet. Özellikle son dönemde yapılan araştırmalarda bu iki sorun, ailenin sağlıklı bir yapı ve işleyişe sahip olmasının önünde ciddi engeller olarak durmaktadır. Konu ile ilgili yapılan araştırmalarda da eşlerin birbirleriyle kurdukları sağlıklı ilişkinin aile mutluluğuna katkısı %50’nin üzerinde olurken, ekonomik imkanların katkısı %20’lerde seyretmektedir (Başaran, 2013, 165-166). Bir katılımcımız da bu durumun varlığını özellikle vurgulamakta, kadının çalışmasından daha önemli olan şeyin, aslında eşlerin birbirlerine duydukları sevgi ve saygı olduğunu özellikle dile getirmektedir:

Hayır. Bence aynı. Çalışan kadına ekstra bir değer verildiğini görmedim. Ama eve maddi katkıda bulunduğu için eşinden özel bir değer görüyor olabilir ama genellemek doğru olmaz. Aslında bir kadının maddi gelirinin olmasının olumsuz tarafları da olabiliyor. Şeyle ki bu durumda

eşler arasında tartışmalar çıkabiliyor. İnsanın ev hayatında maddi olarak paylaşım söz konusu olduğunda sesler yükselebiliyor. Bu da bazen boşanmalara, aile içinde şiddete yol açabiliyor. Ama bu yine dönüp dolaşıp eğitime ve karaktere bağlı oluyor. Karşındaki sana saygı duyuyorsa bunda çalışıp çalışmamanın bir farkı olmuyor. Ev kadını iken senin yaptığın işe saygı duyan kişi, dışarıda çalıştığında da sana saygı duyuyor. Yani bu kişinin karakterine bağlı, karşındakinin vicdanına, merhametine ve eğitimine bağlı (Özlem, 42).

Yaşadığımız toplumsal çevre, yaşantımız üzerinde çok önemli etkilere sahiptir. Grup yönelimlerini sahiplenmek onlara bir şekilde uyum sağlamak çoğunlukla kaçınılmaz bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyete dayalı rol paylaşımı da bu uyum sürecinde nesilden nesile aktarılan ama çok da fazla sorgulanmayan bir olgudur (Narman, 2006, 17). Halbuki dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınlar, ülkelerin gelişmişlik seviyelerinde ve kalkınmasında da kaçınılmaz bir rol oynamaktadır.

Kadının çalışmasının kadına sağladığı bireysel faydalardan farklı olarak, daha makro bir çerçevede ülke ekonomisine katkı sağlayacağı ve toplumun gelişmişlik seviyesini artıracığı düşünülmektedir. Ancak gelişmişlik de önemli olan şey, kadının herhangi bir işte çalışması değil, kadının öncelikli olarak eğitimidir. Modern toplumun en önemli gereklerinden biri olan eğitim aynı zamanda, bir toplumun kalkınmasında ve ekonomik anlamda ilerlemesinde de önemli bir ön koşul olmaktadır. Kadının eğitilmesinde kendi gelişimine ve refahına yapacağı katkının yanı sıra, çocuk yetiştirme, beslenme, aile refahının artırılması, istihdama katılımının artmasını sağlayacak, bu da ülkenin ekonomik potansiyelini çoğaltacaktır (Malkoç, 2009, 43). Yani kadınların çalışması, üretmesi elbette bir toplumun gelişmesine katkı sağlayacaktır ancak gelişmişliğin tek koşulu olarak çalışma hayatının sunulması doğru olmamaktadır. Kadınların kendilerini geliştirmeleri, eğitmeleri, topluma fayda sağlayacak işlerde görev almaları, bir toplumun gelişmişlik seviyesine daha fazla katkı sağlayacaktır. **”Kadınların çalıştığı bir toplum gelişmiş bir toplum mudur?”** sorusuna verilen cevaplarda görüleceği üzere, katılımcılar kadınların kendilerini

eğitmelerini daha fazla önemsemektedir. Ayrıca katılımcılarımız tarafından kadının çalışması, para kazanması durumu ailesine bağlı olarak değerlendirilmekte, kadının öncelikli görevinin eşlik ve annelik olduğu vurgulanmaktadır. Kadının bir meta gibi pazarlandığı sektörler ise katılımcılarımız tarafından özellikle eleştirilmekte, kadının çalışmak zorunda olduğu toplum, gelişmiş toplum kategorisine dahil edilmemektedir:

Evet diyemem. Hatta kadınların çalışmak zorunda kalması bir külfettir bana göre. Bir yerleri yapalım derken başka tarafın olumsuz manada etkilenmesi söz konusu. Kadının çalışması demek ailede bir şeylerin ihmal olması demek maalesef. Çünkü çalışmak başlı başına kadının fitratına aykırı bir durum bence. Zaten dinimizde de öncelikle çocukların büyütilmesi, onların hayırlı birer evlat olarak yetiştirilmesi öncelikli. Dolayısıyla ben kadının çalışmasına çok taraftar değilim. Ama elbette bazı iş kollarında kadına da ihtiyaç var. O da yadsınamaz bir gerçek. Mesela kadın doktor çok önemli. İşinin ehli olan, ilgi alanına göre seçilen mesleklerde ilerleyen kadınlarda belli bir noktaya gelmeli tabi. Ama bütün kadınlar okuyacak çalışacak gibi bir dayatmaya girmemesi gerekiyor ebeveynlerin. Çocuklarının ilgi alanlarına göre yapabilecekleri meslekleri tespit edip, yönlendirmeli, belli potansiyeli olan ve topluma fayda sağlayacak kişilerinde o alanda olması toplum için bir kazanç diye düşünüyorum (Neslihan, 39).

Bence değerlendirilmez. Bu durum bana göre kişinin kendini yetiştirmesi ile alakalı bir durum. Çalışıp çalışmamakla alakalı değil. Mesela bakıyorsunuz kadın ev kadını çalışmıyor. Ama çalışan bir kadına göre kendini daha iyi yetiştirmiş, sosyal ilişkileri çok iyi, sosyal hayatta oldukça aktif olabiliyor. Yani bu kişinin kendisi ile alakalı bir şey (Münire, 45).

Kadının çalışmasından kastımız, kadının para kazanması mı yoksa üretken olması mı? Eğer bir kadın sadece para kazanmak için çalışıyorsa, ortaya verimli faydalı birşey çıkaramıyorsa bu o toplumun

gelişmiş olduğunu göstermez. Yani bana göre yaptığınız iş toplumsal anlamda fayda sağlıyorsa ve bizi bir sonra ki adıma taşıyorsa o zaman o toplumun gelişmesine katkı sağlamış oluruz. Sadece kişiyi ve günü kurtaran işlerde çalışmak zorunda kalan kadınların toplumun gelişmişlik seviyesine bir katkısı olduğunu düşünmüyorum (Aynur, 27).

4.1.2. Evin Dışında Olmak: Çalışma Hayatında Kadın

Çalışma olgusunun çok farklı anlamları ve algılamaları vardır. Etimolojik olarak çalışma kavramı, Yunanlılarda ve Romalılarda ''acı'', ''yorgunluk'' ve ''zahmet'' anlamlarına gelmektedir. Bu noktada çalışma, zahmetli bir süreç ancak sonrasında emeğin karşılığı olarak elde edilen ücret ve izin bağlamında düşünülecek olursa keyifli bir süreçtir ve hem kültürde hem de bireylerin davranışlarında meydana gelen doğal toplumdan planlı topluma geçiş şeklinde tanımlanan sosyal değişimin de en önemli göstergelerindendir. Başka bir deyişle çalışmak, bir şey yapma, ortaya koymak ve hem bedensel hem de zihinsel bir çaba ve emek süreci olarak değerlendirilebilir. İnsan yaşamının büyük ve önemli bir kısmını oluşturan çalışma, bireye hem sosyal statü kazandırma noktasında kişisel değer sembolü olmakta, hem de bireye ekonomik özgürlük sağlama noktasında işlevsel bir öneme sahip olmaktadır. Ayrıca kişinin potansiyelini kullanmasına zemin hazırlamakta, potansiyelini kullanan bireyler içinse manevi bir tatmin sağlamaktadır. Sanayi Devriminden önce doğal bir yaşam süren ve hayatta kalabilmek için tarlasını ekip biçen insanoğlu, sanayileşme ile birlikte suni bir hayata geçmiş, makinelere bağımlı hale gelmiş, bu süreçten sonra üretim araçları ile birlikte bir bütünlük arz etmeye başlamıştır. Kapitalist düzenin sonucunda ev ve iş arasında sıkışan bireyler için de çalışma kavramının anlamı büyük oranda değişmiştir (Ören ve Yüksel, 2012, 37-41).

Genel olarak kadınlar için çalışma hayatı, erkeklerden farklı bir anlam çağrıştırmaktadır. Erkeğin temel amaçlarından biri olan çalışma hayatı, kadınlar için bazen sadece kazanç elde edebilecekleri bir aracı konumundadır. Çünkü kadınlar çalışarak ailelerine maddi anlamda katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Ancak kadınların çalışmasını sadece ekonomik faktörlerle açıklamak mümkün değildir. Kadının çalışma amaçları eğitim düzeyi ile doğru orantılı olmakta, genelde kadının

eğitim seviyesi yükseldikçe çalışma hayatından beklentileri de o oranda artmaktadır (Karali, 2016, 33). Elbette ailenin maddi gelir seviyesi de kadının çalışmaya yüklediği anlamı etkilemekte, kadın ailenin ihtiyaçlarını karşılama noktasında eşine destek olabilmek için çalışmayı arzulamaktadır. Sonuç olarak kadınların çalışma hayatına girmeleri, değişen sosyal, kültürel, ekonomik şartlar ve artan eğitim oranları ile bağlantılı bir durum olarak değerlendirilebilir. Değişen ve daha da zorlaşan ekonomik şartlar, çocukların bakım ve eğitim ihtiyaçları evde ek bir gelire olan ihtiyacı artırmakta, kadınlar da kendi donanımlarına göre farklı şartlar da çalışma hayatına katılmaktadır.

Araştırmamızda çalışma hayatının, kadının ekonomik özgürlük algısına olan etkisi konusuna yoğunlaşmış, araştırma kapsamında çalışan kadınlar ile yapılan mülakat tekniği ile kadının gerçek anlamda özgürlüğe bakışı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada katılımcılara yöneltilen **”Çalışma hayatı sizin için ne anlam ifade ediyor?”** sorusu ile kadınların çalışmaya yüklediği anlam, çalışma hayatından beklentileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplarda çalışma hayatı sosyalleşmenin bir aracı olarak görülmekte, genel olarak üretmek, faydalı olmak, özgürlük gibi ifadeler dikkati çekmektedir:

Bence çalışmak üretkenlik, üretken olduğunu bilmek, birilerine faydalı olduğunu bilmek. Önce kendine sonra ailene. Bunu bir halka olarak düşünecek olursak bu halka genişliyor ve çevremdeki halkaya faydalı olma düşüncesi beni sağlıklı bir insan yapıyor (Aytül, 51, Sanayici).

Çalışma hayatı, kendimi gerçekleştirdiğim ve üretebildiğim bir alan. Başkalarına yardımda bulunduğum beni mutlu eden yer (Neslihan, 44, Öğretmen).

Kendimi ifade etmekte kullandığım bir aracı. Birilerine faydalı olduğunu bilmek insanı mutlu ediyor. Evimden başka bir yerde öğrencilerime birşeyler öğretmek, yeterli olmalarını sağlamak, onların

becerilerini geliştirmek, hem sosyal hayatta hem de manevi hayatta onlara faydalı olduğumu düşünüyorum (Fatma Ö, 53, Öğretmen).

Çalışma hayatının devamlılığı ve ritüelleri, kadınlar için hayatın rutinini bozan, monotonluğu azaltan bir aktivite olarak görülmekte, kadınlar aktif bir hayatın getirdiği hareketliliği arzu etmektedir. Ayrıca iki katılımcımızın özellikle vurguladığı üzere, çalışma hayatı bireyin kendini ifade edebilmesinde, kendini yetiştirebilmesinde bir fırsat olarak görülmektedir:

Çalışma hayatı benim için evin dışındaki alanları ifade ediyor. Ben kendimi sosyal girişimci olarak tanımlıyorum. Çalışma hayatı benim kendimi ifade edebildiğim, ekonomik özgürlüğüümü oluşturabildiğim, kendimi toplumda hareketli bir parça haline getirebildiğim bir süreç (Nilüfer, 46, Girişimci).

Hayatımı düzene koyacak ritüelleri olan, hayatın her alanında kendimi yetiştirmeme imkan tanıyan çalışma hayatı, bana sorumluluk bilinci de kazandırmaktadır (Aife, 29, Şehir-Ulaşım Planlancısı).

Ayrıca bazı katılımcılar için çalışma hayatı, ekonomik özgürlüğe açılan bir kapı olarak görülmekte, özellikle eşinin gelir seviyesi düşük olan kadınlar için çalışmak maddiyatla eşdeğer kabul edilmektedir. Aile ekonomisine sağlayacağı katkı ve çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ise kadının çalışması için en önemli motivasyon kaynaklarından biri olmaktadır:

Çalışma hayatında insanlara faydalı olabildiğimi düşünüyorum. Bu benim için manevi bir mutluluk. Eşine muhtaç olmamak, kazandığını rahat harcamak güzel bir şey. Ayrıca eve katkıda bulunmak zorundayım. Çünkü eşimin düzenli bir işi yok (Vesile, 35, Kuran Öğretmeni).

Hizmet vermek güzel ve aynı zamanda aileme destek oluyorum ve maddi anlamda katkı sağlıyorum (Neval, 38, Hizmetli).

Gelir kaynağı, stres azaltan aktivite. Güzel bir şey. Kimseye muhtaç olmuyorsun. Çocuklarına bir imkan sağlıyorsun (Fatma A, 45, Ev Hizmetlisi).

Annelik toplumsal rol olarak kadına atfedilen büyük bir roldür (Can, 2019, 36). Annelik, özellikle geleneksel toplumlarda kadın için önemli bir statü kaynağı olmakta, çocuk sahibi olan kadınların hem toplumda hem de aile içinde daha fazla söz hakkına sahip olduğu bilinmektedir. Ancak anne olmak bir taraftan kadına ağır sorumluluklar yüklemekte, özellikle çalışmayan kadınlar için ev hayatı çoğu zaman özgürlüklerinin kısıtlandığı yer olabilmektedir. Bu durumda kadınlar çalışma hayatı ile ev dışında kendilerine ait bir alan yaratmaya çalışmakta ve "annelik" statüsünden farklı bir statüye de sahip olmayı özellikle istemektedir.

Tam bir hayat. Çalışmak kadar güzel bir şey yok bana göre. Çalışmazsam nefes alamam. Yaşayamam. Daha önce başka bir merkezde sekreterlik yaptım. Çocuk baktım bir dönem. Ama çocuklarım küçükken çalışmadım. Çocuklarım büyüdüğü zaman kendimi boşlukta hissediyorsun. Sürekli evde olmak çok sıkıcı oluyor. Yetememek, sürekli kendinle olmak. İş yaparken kendim olduğumu hissediyorum. Anne olarak değerli olduğumu hissediyorum. Ama iş hayatında anneden farklı olarak bir sıfatın daha oluyor. Kendim üretebilirim düşüncesi insanı mutlu ediyor. Artık durmayı düşünmüyorum. Çalışmaya devam (Gülseren, 49, Sekreter).

Bir katılımcımız ise diğerlerinden farklı bir yere vurgu yapmakta, çalışma hayatının maddi bir unsurdan ziyade manevi boyutuna dikkat çekmektedir. Katılımcımız çalışma hayatının kendisine kattığı pozitif özellikleri dile getirmekte, kullandığı ifadelerde, sanatçı bir ruhun verdiği inceliklerin yansıması özellikle dikkati çekmektedir:

Çalışma hayatı benim için içsel yolculukla birlikte dışsal bir yolculuğu da ifade ediyor. Mücadele etmeyi, güçlü olmayı, tevekkülü ve sabırlı olmayı iş hayatı ile öğrendiğimi belirtebilirim. Bir çok rolü

hakkıyla yapmaya çalışırken, iş hayatının bu rolleri gerçekleştirmek iç disiplin ve denge sağladığının düşünüyorum (Betül, 36, Sanatçı, Akademisyen).

4.1.2.1.Ekonomik Özgürlüğe Açılan Kapı

”Çalışmasaydınız hayatınızın farklı olacağını düşünüyor musunuz?”

sorusuna katılımcıların verdiği cevaplarda çalışma hayatının kadın için hem sosyal hem ekonomik katkıları bir kez daha vurgulanmakta, sosyalleşmenin bir aracı olarak çalışma hayatı neredeyse bütün katılımcılar tarafından olumlanmaktadır. Ancak bir katılımcımız çalışma hayatının olumsuzluklarını dile getirmekte, kadının çalışmasını bir zorunluluk çerçevesinde izah etmektedir. Çocuk yaşından itibaren çalışma hayatında olan katılımcımız için, çalışma hayatı “güvence, teminat” ile eşdeğer kabul edilmektedir. Ayrıca katılımcımız ev kadınlığını zaman noktasında daha avantajlı görmekte, ailesine ve sevdiklerine daha fazla zaman ayırmaya arzu ettiğini ancak çalışma hayatının buna engel olduğunu dile getirmektedir:

Şimdi toplumumuzda hayatlara bakıyorum. Onların hayatı algılama biçimleri yetiştirilme tarzına göre farklılık gösteriyor. Anne baba ve içinde bulundukları çevre birçok konuda olduğu gibi etken. Maddi bütün talepleri yerine getirilen ve kendini güvende hisseden bir kadın çalışmak istemez. En büyük hizmet Allah’a ve çocuklara yapılan hizmettir. Ne kadar yapmaya çalışsak da eksik olan bir şeyler var. Eğer çalışmasaydım anne ve babama çocuğuma yakın çevremde bana ihtiyacı olan insanlara daha fazla zaman ayırma şansım olurdu. İbadet eksiklerimi manevi tatminsizliklerim de büyük ölçüde giderilirdi diye düşünüyorum. Bence kendini güvende hisseden adil bir hayatın için de olduğunu düşünen hiç bir kadın çalışmak istemez. Çünkü ev de bir iş yeri ev kadınının sorumluluk alanı gibi gösterilse de orada dışarıdakiden daha fazla bir faaliyet var. Hem bedenlen hem de ruhsal yorgunluk. İkisi bir arada zor. Ama bir taraftan da çalışsam mutsuz olurum herhalde. Ben ilkokul 3. Sınıftan beri çalışıyorum. Böyle yaşamaya

alıştım. Üretememek, faydalı olamamak hissi birilerinden beklenti içine girmek beni mutsuz ederdi (Aytül, 51, Sanayici).

Ancak birkaç katılımcımız kadının sosyalleşmesini çalışma hayatı ile sınırlandırmamakta, bu durumu daha ziyade kişinin kendi yapısı ile ilişkilendirmektedir:

Çalışmasaydım durumun çok farklı olacağını düşünmüyorum. İlgi ve beceri alanıma göre kendimi geliştirecek sorumluluklar edinebilirdim (Aişe, 29, Şehir ve Ulaşım Planlamacı).

Çalışmasaydım gönüllü faaliyetlerde, STK'larda, yardım kuruluşlarında yine çalışmaya devam ederdim. Emeklilik sonrası için de kültür zeminli bir ortam düşünüyorum. Şu an yaşım gereği daha hareketli olmam gereken bir süreç olduğu için çalışıyorum (Nilüfer, 46, Girişimci).

Bir katılımcı için, ekonomik anlamda özgür olabilmenin ön koşulu olarak kabul edilen çalışma hayatı, kadının eşi ile ilişkilerini de etkilemekte, kadın kendi kimliğini, mesleği ve mesleğinden elde ettiği gelir üzerinden tanımlamaktadır:

Çalışmasaydım ekonomik özgürlüğüm elimde olmazdı. Bence ekonomik gücün elinde olması kişinin kimliğine yansıyor. Hem de evliliğine yansıyor. İnsanın yaşam kalitesini artırıyor (Fatma K, 29, Networker).

Ayrıca gelir seviyesi düşük ailelerde çalışan kadının aile ekonomisine yapacağı katkı, ev ve çocuklarının ihtiyaçlarına karşılayabilme duygusu, kadının en önemli motivasyon kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bu durumda çalışan kadınların eşleri olan ilişkilerini etkilemekte, ortak kaygıların ve sıkıntıların paylaşılması eşler arasında bir dayanışmayı da beraberinde getirmektedir:

Çalışmasaydım hayatım daha farklı olurdu. Çocuklara istediklerini veremezdim. Artık çocuklarımla sıkıntısı olmuyor şükür. Benim de gelirim olunca eşimle aramızda daha iyi oldu (Fatma A, 46, Ev Hizmetlisi).

Evet. Maddi anlamda olumsuz olurdu. Maddi anlamda çalışmak iyi. Ancak anne olarak da evde olmak ailem için iyi olurdu (Neval, 38, Hizmetli).

Çocuk eğitiminde annenin önemi yadsınamaz bir gerçekliktir. Yapılan araştırmalarda çocuğun yetiştirilmesinde öncelikli olarak annenin daha sonra ise eşlerin her ikisinin etkili olduğunu ortaya konmaktadır (Özensel, 2004, 88). Çocuk için özellikle de bir kız çocuğu için annenin hayata bakışı, yaşam tarzı önemli bir model oluşturmakta, çocuk annesinden gördüğünü normal kabul ederek çoğunlukla kendi hayatında uygulamaktadır. Yani annesi çalışan bir çocuğun ileriki yaşlarda çalışma hayatında olması gayet normal bir durum olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalarda da çalışan kadınlar ile çalışmayan kadınlar arasında anne eğitim düzeyi açısından anlamlı bir farklılık göze çarpmaktadır. Yani buna göre annenin eğitim seviyesi yükseldikçe çocuklarının da eğitim seviyesi yükselmekte, bir rol model olarak anne çocuğunun kimlik oluşumunda büyük oranda etkili olmaktadır (Aksu, 2019, 57).

Çalışmasaydım hayatım elbette farklı olacağını düşünüyorum. Ekonomik özgürlük anlamında çok önemli. Sonuçta bir insan ekonomik anlamda ne kadar özgür olursa hayattaki duruşu da düşünceleri de her şeyi de o yönde farklılaşır aslında. Benim annemde çalışıyordu belki de o yüzden bir kadının çalışması fikri bana çok normal geliyor. Yani kadının çalışması olması gereken şeymiş gibi geliyor. Bir de hayat sonuçta hepimizin. Hepimiz birşeyin ucundan tuttuk bu dünya düzeninde. Bir şeyin ucundan benim tutmam, bir şeyler için yararlı olmam birileri için faydalı olduğumu düşünmek çok önemli benim için (Aybüke, 34, Doktor).

Geleneksel toplumlarda ataerkil düşünce yapısı gereği, kadınların öncelikli görevleri iyi bir eş, anne olmak ve ev işlerini eksiksiz yerine getirmek olmaktadır. Kadının çalışma hayatında olması bile bu bakış açısını değiştirmemekte, çalışma hayatına dahil olan kadınların da aynı şekilde öncelikli görevinin ev işleri ve çocuk bakımı olduğu görülmektedir (Yavuz, 2019, 5-6). Birkaç katılımcımızın özellikle üzerinde durduğu bu husus, ev ve çalışma hayatının kadın için ne kadar yorucu

olduğunu göstermekte, kadın çalışıyor olsa bile ev işlerinde yegane sorumlu olanın kendisi olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki bazı durumlarda çalışma hayatı kadın için bir kaçış bile olabilmektedir. Kadın sorumlu olduğu ev işlerinden günün belli saatlerinde uzaklaşarak rahatlamakta, kendine alan yaratmakta ve evin rutin işlerinden kurtulmaktadır. Ev kadınlığının sıkıcı, monoton bir uğraş olduğu düşüncesi katılımcıların tamamında hissedilmekte, kadını aktif kılan çalışma hayatı, pozisyonu ne olursa olsun neredeyse bütün kadınlar tarafından ev kadınlığına tercih edilmektedir:

Çalışmasaydım hayatım farklı olurdu. Belki daha az yorulurdum ama hayatım daha sıkıcı olurdu. Hep aynı işler. Okula gittiğimde dinlenebiliyorum. Bir bardak çay içebiliyorum. Ama evde böyle bir şansım olmuyor. Devamlı ev iş, bulaşık, temizlik, ütü, çamaşır..bitmiyor. Çalışırken de bunları yapıyorsun ama kafan daha çok ertesi gün işleyeceğin derste olduğun için daha çabuk bitiyor sanki ya da olduğu kadar oluyor herhalde. Ayrıca çalışmasaydım ekonomik özgürlüğümü sağlayamazdım. Bu da bende psikolojik bir baskı sağlayabilirdi (Gülçin, 36, İngilizce öğretmeni).

Çok farklı olurdu. Çocuklu ev kadını, evden başka bir hayatı olmayan, temizlik, yemek sorumluluklarını alan bir kadın olacaktım. Sosyal hayat içinde bulunmayacaktım. Şu anda yaptığım işlerin hiçbirini yapmıyor olacaktım (Fatma Ö,53 , Öğretmen).

Çalışmak insanı aktifleştiriyor. Sosyal çevreni genişletiyor. O yüzden çalışmamayı düşünemiyorum. Psikolojik sorunun da olsa, hasta da olsan çalıştığın için o sorumluluğa mecburen ayak uydurmak zorunda kalıyorsun. Bu da kişiyi aktif kılıyor. Farklı insanları tanıma şansın artıyor. Özel sektörde de kendi işimde de çalıştım. Elemanlık da yaptım, işverenlik de yaptım. Üst düzeyde de çalıştım. Bence çalışma hayatı kısaca, kişinin birikimlerinin ve hayatta pek çok konu da deneyim sahibi olmanı sağlayan en önemli şey. dolu dolu hayat. En kötü bir işte çalışmak bile, çalışmamaktan iyi bana göre (Nur, 57, Emekli).

4.1.2.2.İki İşgücü İki Ayrı Sorumluluk

Kadınların çalışma hayatındaki konumlarını belirleyen en önemli etmen, içinde yaşadığımız toplumsal yapıdır. Kadınların hangi meslekleri tercih etmesi gerektiği, toplumda çalışan kadına bakış açısı, ailede kadına biçilen roller ve sorumluluklar kadının çalışma hayatı ile ilgili düşüncelerini etkileyebilmektedir. Türk toplumu gibi geleneksel aile yapısının önemini koruduğu ülkelerde, çalışan kadın olmak kadınlar için bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları zorluklar, daha çok ''cinsiyete dayalı ayrımcılık'' adı altında değerlendirilmektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadınların sadece kadın olmalarında kaynaklı erkelerden farklı bir muamele görmelerini ifade etmektedir. Bu ayrımcılık işe alınmadan, ücretlendirmeye, terfi koşullarından kadına uygulanan fiziksel ve psikolojik tacize kadar götürülebilmektedir (Narman, 2006, 20-22). Bu noktada katılımcılara sorduğumuz **''Kadınların çalışma hayatında bir takım ayrıcalıklara maruz kaldıklarını düşünüyor musunuz?''** sorusuna alınan cevaplarda da ortak bir kanaat göze çarpmakta, kadınların çoğunluğunun cinsiyete dayalı bir ayrımcılık konusunda hem fikir olduğu göze çarpmaktadır:

Evet ayrımcılık var. Ama daha çok olumsuz bir ayrımcılık. Mesela herhangi bir karar alınırken bile kadın olarak söylediklerinizi bir erkek çalışandan desteklemek istiyorlar. Kadına itimat, iş dünyasında çok zayıf (Neslihan, 46, Öğretmen).

Kadınların çalışma hayatında ayrımcılığa maruz kalmaları kaçınılmazdır. Çünkü çalışma hayatı erkek fitratına göre düzenlenmiştir ve kadınların bu düzene uymaları mecburiyeti vardır. Lakin kadın ihtiyaçları ile erkek ihtiyaçları farklı olduğu için çalışma hayatının kadınlara göre de ayrıca düzenlenmesi gerekmektedir (Kübra, 47, Diş Hekimi).

Kadınların yüzyıllardır ev içinde yaptıkları işler görmezden gelinmiş, ekonomik özgürlüğünü elde edememiş kadın da toplumda maalesef erkek kadar saygın bir yer edinememiştir. Kadınların çalışması ise çoğunlukla sadece ''eve bir

katkı'' olarak algılanmış, kadının yöneticilik gibi yüksek mertebelere gelmesi de çok arzu edilmemiştir. Ayrımcılığın önemli kavramlarından biri olan ''cam tavan sendromu''da kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları bu tarz görünmeyen engelleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Özellikle birkaç katılımcımız kadının çalışma hayatında karşılaştığı bu engelleri vurgulamakta, kadının cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile karşı karşıya olduğunu ifade etmektedir:

Kadınların erkekler kadar üst makamlara kolay ulaşamadığı, genel olarak pek çok erkek çalışanın her zaman ifade etmeseler de kadının yeri evidir mantığını benimsedikleri ve buna uygun tavırlar sergilediklerini düşünüyorum (Rümeysa, 40, Bilgisayar Mühendisi).

Kadınlara çalışma hayatında bayan olduğu için fiziksel işlerde pozitif ayrımcılık gösterildiğini, ancak terfi gibi durumlarda da kadınların duygusallıkları bahane edilerek bu fırsatlardan geri bırakıldığını kendi çalışma hayatımda tecrübe ettim (Aişe, 29, Şehir ve Ulaşım Planlamacı).

Çalışma hayatına katılan kadın, ekonomik anlamda özgürlüğünü kazanarak toplumsal değerini artırsa bile bir takım eşitsizliklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Kadın ücretli bir işte çalışsa dahi ondan geleneksel rollerini sürdürmesi beklenmekte, bu da kadının iki işgücü ve iki ayrı sorumluluğu olması anlamına gelmektedir (Önel, 2006, 43). Kadının çalışma şartları bu iki sorumluluğu yerine getirebilmesi için önem kazanmakta, özellikle özel sektörün uzun ve yorucu iş saatleri kadınların şartlarını oldukça zorlamaktadır:

Evet düşünüyorum. Özellikle de özel sektörde çalışan kadınlarda. Mesela bir kadın doğum yapacağı anne olacağı zaman özellikle özel sektörde ise iş hayatında çok sıkıntı yaşıyor. Hastanede çalışan doktor arkadaşlarımdan da kendimden de bahsedecek olursam, gebelik döneminde ve emzirme döneminde gerçekten mobing uygulanabiliyor. Ya da anlayış gösterilmiyor. Maalesef anne olmak doğum yapmak ne olursa olsun kadının görevi. Bu değişmez birşey sonuçta. Ama bu konularda

birazcık mobinge maruz kalabiliyor bizim meslek grubundaki insanlar. Bunun dışında özel sektörde de ciddi anlamda bir baskı var aslında. Ayrıcalıklar konusunda bazı meslek gruplarında kadın her şeyi yapamaz düşüncesi de var (Aybüke, 34, Doktor).

Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları ayrımcılığın bir türü de, meslek seçiminde olmaktadır. Toplumsal cinsiyet algısında, kadın işi ve erkek işi ayrımı özellikle vurgulanmakta, bu doğrultuda bazı işler erkeklere bazı işler ise kadınlara özgü olmaktadır. Örneğin öğretmenlik, sekreterlik, hemşirelik gibi meslekler genel bir algı gereği kadınlara daha uygun görülmektedir. Üstelik bu durum bazı kadınlar tarafından da kabul edilmekte, kadın iş ve aile sorumluluğunu birlikte yürütebilmenin bir yolu olarak bu tarz mesleklere yönelmektedir:

Türkiye’de kadınlar için kamu daha avantajlı. Mesela hemşirelik öğretmenlik gibi meslekler kadın için daha uygun. Çünkü devlet kadınlara bir takım avantajlar sunabiliyor. Emzirme döneminde ücretsiz izin alabiliyorlar mesela. Ama özel sektörde şartlar daha zor (Nilüfer, 46, Girişimci).

4.1.2.3.Kadın Çalışırsa Gözü Açılır!

Kadın kelime anlamı olarak dişi olarak kabul edilen ve anne olan, ev yönetimi konusunda bilgi sahibi olan birey olarak nitelendirilmektedir. Öyle ki biyolojik cinsiyet özelliklerinin yanı sıra yaşanan kültürden, eğitim durumundan ve sınıf farklılıklarından bağımsız bir şekilde pek çok kültürde kadınlar, ev olarak tanımlanmakta ve kültürel yapının etkisiyle tanımlamalar yeniden üretilmektedir. Öyle ki geleneksel toplumlarda kadınlara toplum tarafından ev ve ev işleri bir kültür olarak öğretilmekte, kadının statüsü, eğitimi ne olursa olsun kadın bu rolleri üzerinden tanımlanmaktadır (Yavuz, 2019, 4). Kadın çalışma hayatında olsa bile, kadının asli görevinin eşi ve çocukları olduğuna dair genel bir algı bulunmakta, genelde kadının çalışması ise kadın ev ekonomisine destek olduğu zaman kabul görmektedir. **”Bulunduğunuz çevre çalışan kadına nasıl bakıyor?”** sorusuna verilen cevaplarda özellikle son yıllarda bu algının kırıldığına dair ortak bir kanaat

göze çarpmakta, Konya gibi muhafazakar bir şehirde bile artık kadının farklı sektörlerde çalışması kabul görmektedir. Ayrıca katılımcıların dile getirdiğine göre, erkekler çalışan bir kadın ile evlenmeyi özellikle talep etmektedir:

Muhafazakar bir şehirde yaşıyoruz. Bu gerçekten hareketle kadının çalışmaması gerektiği düşüncesi Konya'da her zaman vardı. Eğer çalışacaksa da bazı mesleklerde çalışmalı, belli sahalarda çalışmaması gerektiğine dair genel bir düşünce vardı. Ama artık 15 yıl öncesine göre artık kadının çalışmasına daha normal bakılıyor. Mesela, benim çalıştığım alanda kadın olmaması gerektiğine dair 15 yıl öncesinde absürt bir bakış açısı vardı. Ama artık sanayideki kadına bugün bakış daha değişti. Önceden orada çalışan kadınları kabul etmeyen zihniyetin bugün eşleri, kızları, gelinleri de sanayideler (Aytül, 52, Sanayici).

Bulunduğum çevre eskiye oranla daha iyi. Eskiden çok da iyi bakılmazdı çalışan kadına. Eş, aile çok istemezdi. Kadın çalışınca daha çok gözü açılır gibi bir düşünce vardı. Ama şimdi maddi ihtiyaçların çoğalması ve erkeğin kazandığı gelirin az gelmeye başlaması kadınların çalışması gerektiği düşüncesini de getirdi. Artık erkeklerde çalışan kadınları tercih ediyorlar (Gülseren, 49, Sekreter).

Bundan 10- 15 yıl önce kadınların çalışması toplumda pek hoş görülmezdi. Mesela erkekler eşlerinin bir başkasından emir almasını istemezlerdi. Ama artık o algının değiştiğini görüyoruz. Özellikle erkekler çalışan bir kadınla evlenmek istiyorlar (Nilüfer, 46, Girişimci).

Bulunduğum çevre çalışan kadına imrenerek bakıyor. Destek veriyorlar. Önceden eşimin ailesi benim çalışmamı istemiyordu. Şimdi destek oluyorlar. Çalışan kadına saygı duyuyorlar (Vesile, 35, Kuran Öğretmeni).

Annemde çalışıyordu ve çevremde birçok kadın çalışıyor zaten. Hiçbir şey yapamazsa evde kendi pekmezini yapar, peynirini yapar satar. Ailemdeki kadınlar bir şekilde hep aktiftir. Ben küçüklüğümde beri hep

böyle gördüğüm için bizim ailemize çalışmayan kadın değişik gelir. Kadın acaba neden çalışmıyor diye düşünülür ve kadın hep desteklenir (Aybüke, 34, Doktor).

Birkaç katılımcı ise, bu bakış açısının kişiden kişiye değiştiğini ifade etmekte, ataerkil bir zihniyet yapısı hala bazı kesimlerin düşünce yapısında varlığını hissettirmektedir:

Genel olarak olumlu bakılıyor. Kötü bir durum olarak görülüyor. Ama bazıları gereksiz görüyor. Herkesin evine girilir mi diye eleştirenler oluyor. Özellikle de konu komşu (Fatma A, 46, Ev hizmetlisi).

Bu kişiden kişiye değişiyor. Kimisi çok güzel kendi özgürlüğün var diye düşünüyor, kimisi ise evinde otur, kadın dediğin kocasının istediğini yapar diye düşünülüyor (Gülçin, 36, İngilizce Öğretmeni).

''Kadın olmanızın çalışma hayatında size olumlu veya olumsuz etkisi var mı?'' sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplarda iki farklı görüş dikkati çekmekte, bir taraf hiçbir olumlu veya olumsuz etkisi olmadığını ifade ederken, diğer taraf bazı noktalarda olumlu veya olumsuz etkileri olduğunu dile getirmektedir:

Ben öğretmenlikten sekreterliğe, üst düzey yöneticiliğe kadar çalıştım. İşveren de oldum. Altımda çalışan personellerim de oldu. Her türlü çalışma hayatını tecrübe ettim. Ama benim için olumlu veya olumsuz diyebileceğim bir farklılık olmadı (Nur, 57, Emekli).

Olumlu katkıları kendinizi güçlü hissediyorsunuz. Sadece ekonomik değil, yetebilirlik anlamında da. Sosyal hayatta, çalışma hayatında kendinizi faydalı ve güçlü hissediyorsunuz. Ama bu güç sadece ekonomik değil yani (Aytül, 52, Sanayici).

Olumlu tarafı güç isteyen işlerde iş talep edilmemesi, olumsuz tarafları ise, yönetim kademesinde görülmek istenmemek ve erkeklerin kadınlardan emir almak istememesi. İdari kısımda kadın olarak çalışma çok zor. Erkekler evde reis oldukları için çalışma hayatında da öyle

olsun istiyorlar. Eğer sessiz bir kadınsanız sıkıntı yok. Ama kendi düşüncelerini ifade eden biri iseniz kötü (Neslihan, 44, Eğitimci).

Olumlu da olumsuz da bir çok tarafı var. Mesela olumlu tarafı, akıllı bir ebeveyn olmanızı sağlıyor. Aynı zamanda ekonomik özgürlük sağlıyor. Toplum içerisinde fikri alınan grup içerisinde olabiliyorsunuz. Toplumun aydın sınıfı içinde yer alabiliyorsunuz. Ama çalıştığınız yerin çalışma şartları önemli tabi (Nilüfer, 46, Girişimci).

4.2.SOSYAL ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI

4.2.1. Kısır Döngüden Kurtuluş: Sosyal Hayatta Ev Kadını

Sosyal hayat, sosyal bir varlık olan insan için vazgeçilmez bir alanı ifade etmektedir. Sosyal hayat bir yerde insanın toplum içinde kendine yer bulma serüveni, bir çeşit yaşama dahil olma biçimidir. Ev hayatının monotonluğundan yorulan kadınlar içinde sosyal hayat bazen bir kaçış olabilmekte, kadınlar dinlenebildikleri, sohbet edebildikleri ve kendilerini mutlu hissettikleri bir alanda sosyal hayata dahil olmaktadır. Özellikle arkadaşlar ve akrabalar ile ilişkiler veya dahil olunan bir sosyal aktivite, kadınlar için sosyalleşebildikleri ve sosyal ilişkiler geliştirdikleri bir mecaz olabilmektedir. Serbest zaman aktivitelerini, kadınların geleneksel kalıp yargılarına karşı bir direnç kazanma aracı olarak tanımlayan Green'e göre, bu tür etkinlikler kadına özgürlük ve kendini tanıma fırsatı vermektedir. Özellikle vakitlerinin büyük bir bölümünü ev içinde ve evin sorumlulukları ile geçiren ev kadının, toplumdaki ikincil konumuna direnç gösterebildiği alanlardan biri de serbest zaman aktiviteleridir. Kadınlar herhangi bir sosyal aktiviteye katılarak gündelik hayatın rutinlerinden biraz da olsa sıyrılmakta, sosyal ilişkilerini geliştirmekte ve kendi özgürlük alanlarını yaratmaya çalışmaktadır. Yani sosyal aktiviteye katılım, kadınlar için sadece dışarıda vakit geçirmek anlamına gelmemektedir. Kadınların sosyal aktiviteye yükledikleri anlam, kendilerine ait bir zamanı her türlü sorumluluktan uzak kalarak, kendileri için kullanma istediğidir (Bulgu ve Koca Arıtan ve Aşçı, 2008, 168-178).

Ancak aile içinde kadının rol ve sorumluluklarının fazla olması, çoğu zaman kadınları sadece kamusal hayattan değil, sosyal hayattan da soyutlamakta, kadın sosyal hayat içerisinde kendine ait bir özgürlük alanı oluşturmamaktadır. Özellikle ev kadınlarının ekonomik anlamda özgür olamayıp bir başkasına bağımlı olmaları da onların bu tarz aktivitelere katılımını engelleyen bir faktör olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla kadınların sosyal anlamda özgürlük algılarını tespit edebilmek adına ilave edilen bu başlık, kadınların sosyal hayata dair bakış açılarını değerlendirirken, cinsiyetçi bir iş bölümünün varlığının izlerini de sürmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda katılımcılara yöneltilen **’’Ev işleri dışında herhangi bir sosyal aktiviteye vakit ayırabiliyor musunuz?’’** sorusuna kadınların neredeyse tamamına yakını olumlu cevaplar verdiği görülmekte, katılımcılarımızdan sadece beşi herhangi bir sosyal aktiviteye vakit ayıramadığını dile getirmektedir:

İkinci üniversitemi okuyorum (İlahiyat). Bu zaten başlı başına bir vakit alıyor. Onun dışında spor yapmaya gayret gösteriyorum. Kişisel bakımım ile ilgileniyorum ve gezmeyi de çok seviyorum (Neslihan, 39).

Ev işleri dışında spor yapıyorum. Hava şartlarına göre bazen yürüyüş yapıyorum. Çocuklarım ile alışveriş yapıyorum. Sinemaya, tiyatroya gidiyorum (Edibe, 38).

Bu konuda oldukça aktifimdir. Etrafımda çok yoğun, sürekli koşturan biri olduğum söylenir. Çocuklar küçükken okul aile birliklerinde görev alırdım. Onlar büyüdükten sonra da hobi kurslarına katılmaya başladım. Çevrem çok geniş olduğu için gelişmeye ve öğrenmeye devam ediyorum. Oldukça yoğun ve dolu dolu geçen bir hayatım var (Zehranur, 54).

Kimileri tarafından eğlenme kimileri için öğrenme kimileri içinse sorumluluk ifade eden sosyal aktiviteler, temelde kadınların kendilerine ayırdıkları zaman dilimini ifade etmekte, kadınlar kendilerine bir şekilde özgürlük alanları yaratmaya çalışmaktadır. Katılımcıların neredeyse yarısı, en önemli sosyal aktivitelerinin spor yapmak olduğunu dile getirirken, 3 kişi yardım kuruluşlarında ve sosyal sorumluluk

projelerinde görev aldıklarını dile getirmekte ve özellikle bunu hayatlarının vazgeçilmez bir alanı olarak gördüklerini de ifade etmektedirler.

Her şeye vakit ayırabiliyorum. Özellikle çocuklarla ilgili projelerde, yardım faaliyetlerinde görev alıyorum. Ben bu tarz faaliyetlere çalışsam da maddi manevi mutlaka vakit ayırırdım (Zeynep, 50).

Evet ayırabiliyorum. Hayatımın her döneminde sosyal hayatın içinde bulundum. Çeşitli yardım kuruluşlarında, STK'larda görev aldım. Hali hazırda hayatımın en büyük anlamı da bu işlerde görev alabilmek. Hatta zaman zaman çalışan bir kadın değil de ev kadını olduğuma şükrettiğim durumlardır. Eğer çalışan bir kadın olsaydım bu tarz sivil toplum kuruluşlarında aktif olabileceğimi düşünmüyorum. Bunu da ev kadını olmaya borçluyum (Zahide, 44).

Katılımcı tarafından ev kadını olmanın büyük bir avantaj olarak görülmesi, ev kadınlarının boş vakitlerinin fazla olması anlamına gelmemektedir. Ancak ev kadınlarının zaman noktasında çalışan kadınlardan daha şanslı olduğu söylenebilir. Ev kadınlarının zamanı kendi istekleri doğrultusunda planlama ve programlama avantajına sahip olmaları, onların sosyal aktivitelere katılabilmelerini kolaylaştırmaktadır. Ancak sosyal aktiviteye katılma noktasında, çocuk önemli bir engel oluşturmaktadır. Özellikle çocuğun bakımında kadına destek olacak kişilerin olmaması, kadın için bu tarz aktiviteleri imkansız kılmaktadır. 3 katılımcı da çocuk olduktan sonra herhangi bir sosyal aktiviteye vakit ayıramadıklarını söylemekte, bu durumun sebebi olarak da çocuklarını göstermektedirler:

Bebek doğmadan önce bir şeyler yapıyordum. Halk eğitim kurslarına gidiyordum. Büyüyünce yine katılacağım bu tür aktivitelere. Hem kendimi geliştirmek hem de evde ki kısır döngüden uzaklaşmak için. Bunun kadın için gerekli ve faydalı olduğunu düşünüyorum (Aynur, 27).

Ev dışında sosyal aktivite olarak sadece arkadaşlarım ve akrabalarım ile görüşebiliyorum. Onun dışında bebek doğmadan önce

kısa süreliğine spora gitmiştim. İnşallah en kısa zamanda bir sportif aktivite ile ilgileneceğim (Senem, 35).

Kadınlar için sosyal aktiviteye katılımda çocuklardan sonra en önemli engel, ev işleri olmaktadır. Çünkü ev işleri bitmeyen bir kısır döngü gibi kadının sadece tüm gününü değil, neredeyse tüm hayatını kaplamaktadır. Dolayısıyla kadınlar bazen kendilerine ayıracakları bir günün bile hesabını yapmak zorunda kalmakta, sorumlu oldukları işlerden bir saat bile uzak kalmayı göze alamamaktadır:

Ev işlerini bitireyim de biraz kendime zaman ayırayım diyemiyorum ne yazık ki. Çünkü ev işleri asla bitmiyor. Bulaşığı yıkayıp mutfağı tertemiz bırakırsın iki dakika sonra tezgahın üstünde mutlaka bir bardak olur. Çamaşırları yıkarsın bitirirsin. Sonra bir bakarsın yine birikmiş vs. Yani vakit bulmak çok zor. Öyle olunca da bazen ipin ucunu bırakıyorum. O gün bir çeşit eksik yemek oluyor. Çamaşırlar o gün biraz birikmiş oluyor. Çünkü o günü kendime ayırmış oluyorum. Ve tabi ki verilen bu tatil ertesi gün daha fazla iş yapmayı da beraberinde getiriyor (Binnaz, 46).

Bir çocuğun dünyaya gelmesi onun yetiştirilmesi, eğitilmesi ve topluma kazandırılması sadece birkaç yıl ile sınırlandırılmayacak kadar uzunca bir sürece işaret etmektedir. Bu süreçte annenin ve babanın kendine ait sorumlulukları olmakla birlikte, annenin özelde farklı görünmeyen toplumsal görevleri de bulunmaktadır. Annelik statüsü toplum içinde kadına, hem bazı ayrıcalıklar tanımakta hem de bazı sorumluluklar yüklemektedir. Örneğin, evlenme çağına gelmiş bir çocuk için anne en büyük manevi destek, aileler arasında da iletişimi sağlayan en önemli köprüdür. Babaların bilmediği pek çok şeyi bilen, bazı sıkıntıları sessizce omuzlayan taraf genelde kadın olmaktadır. Dolayısıyla çocuklar belirli bir yaşa gelmiş olsa da kadının iş yükünün azalmadığı dikkat çekmektedir. Bir katılımcının ifadesi de bu görüşü doğrular niteliktedir:

Eskiden sosyal aktivitelere zaman ayırabiliyordum. Ama şimdi zamanım olmuyor. Çocuklarım küçükken bazı şeylere daha çok vaktim

oluyormuş meğer. Büyüdükten sonra yükleri daha fazla oluyor (Münire, 45).

İnsan psiko-sosyal bir varlıktır ve yaşamını idame ettirebilmek için de diğer insanlarla iletişime geçmek zorundadır. Biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için bir aileye, ekonomik ihtiyaçları için bir işe, toplumsal bir varlık olması sebebiyle de akrabalık ve komşuluk ilişkilerine ihtiyaç duyar (Koyuncu, 2009, 31). Kadınlar için de akrabalar ve komşularla ilişkiler, önemli sosyalleşme araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Türk toplumunda özellikle kadınlar, akrabalar ile ilişkilerde önemli bir araçsal role sahiptir. Çünkü akrabalık, evlilik ve kan bağı aracılığıyla oluşmuş ilişkilere bağlı olan, belli sorumlulukları, değerleri ve statüleri de kapsayan toplumsal bir sistemdir ve hemen hemen her toplumda belirli hak ve sorumlulukları bulunmaktadır (Tekin, 2013, 251). Özellikle ev kadınları bu hak ve sorumlulukların yerine getirilmesinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu noktada ev kadınlarının ev içi sorumluluklarından arta kalan zamanlarda akrabalar ve komşularla ilişkilerine yeteri kadar vakit ayırıp ayıramadıklarını tespit edebilmek için katılımcılara yöneltilen **”Akrabalar ve komşularla ilişkileriniz nasıl?”** sorusuna kadınların tamamına yakını olumlu cevaplar vermektedir. Kadınların akrabalar ve komşular ile ilişkilere oldukça önem verdikleri gözlemlenmekte, özellikle kadınlar, bu ilişkilerin devam etmesinde, ev kadını olmalarını bir avantaj olarak görmektedir:

Akrabalık ve komşuluk ilişkilerine çok değer veriyorum. Onlarsız bir hayatın çok anlam ifade ettiğini düşünmüyorum (Zeynep, 47).

Akrabalarım ve komşularım çok güzel vakit ayırdığıma inanıyorum ve bu yüzden de mutluyum. Ev kadını olmanın en güzel tarafı budur bence (Zehranur, 54).

Akrabalarla ve komşularla ilişkilerim fena değil. Ev hanımı olmam hasebiyle hepsine vakit ayırmaya çalışıyorum (Zahide, 44).

İletişim kurma konusunda sıkıntı çeken biri değilim. Sosyal yönden aktifim ve sevdiklerime vakit ayırıyorum. Güçlü akrabalık ve komşuluk

ilişilerim var. Tabi ki bu durum şu an çalışmıyor olmamla bağlantılı. Çünkü çalışan kesimin tek tatili pazar günü ve gerçekçi olmak gerekirse hafta içi iple çekilen pazar gününü herkes eşi ve çocukları ile geçirmek ister (Binnaz, 46).

Ev kadınların ev içi sorumluluklarının fazla olması, bazen de onların akrabalarına ve komşularına vakit ayırmalarına engel olabilmektedir. Çünkü kolaymış gibi görülen ve sadece kadınlara atfedilen yemek, temizlik, bulaşık, çamaşır, alışveriş gibi rutin ev işleri, ortalama bir ev kadınının yılda 3000 ya da 4000 saatini tüketebilmektedir. Bu da kadının ev dışında vakit geçirmesini oldukça zorlaştırmaktadır (İlbuğa, 2018, 298).

Akrabalar ve komşularla ilişkilerim güzel. Ama çoğu zaman işlerimin çokluğundan görüşemiyoruz (Hatice Y, 39).

Akrabalar ve komşularla aram iyidir ama ev işlerinden fırsat kalmadığı için çoğunlukla görüşemiyoruz (Hatice İ, 40).

4.2.1.1.Kadının İşi Evidir

Cinsiyet kavramı, bireylerin biyolojik farklılıklarını vurgularken, toplumsal cinsiyet, cinsiyetin kültürel tarafına işaret etmektedir. Yani toplumsal cinsiyet, toplumun cinsiyetine bağlı olarak bireyden beklediği rol ve beklentileri ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyetin zûhur ettiği ilk yer ailedir. Birey cinsiyetine bağlı olarak rol ve sorumluluklarını aile içinde öğrenir ve zamanla içselleştirir. Bu rol dağılımında kadının görevi genelde ev ile sınırlandırılmakta, yemek, bulaşık, temizlik gibi işler de toplumsal olarak kadının görevi olarak tanımlanmaktadır. "Kadının işi evidir", "kadın işi, erkek işi" sözleri ile de tescillenen geleneksel görüşe göre, kadın çalışma hayatında olsa bile, evinin işleri yine kendi sorumluluğunda olmakta, erkek bu konuda genelde çekimser kalmaktadır. Ev işlerine erkeklerin katılımı, aslında toplumların gelişmişlik seviyesi, eğitim seviyesi ve ekonomik düzeyi ile bağlantılıdır ve neredeyse dünyanın her yerinde ev işlerini kadınlar tek başına yürütmek zorundadır (Narman, 2006, 17-18).

Konu ile ilgili Atalay'ın (1992) yapmış olduğu araştırmada da, öğrenim durumu ile kadından beklenen görevler arasında yüksek korelasyon bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, ilkokul mezunu olanların %80.8'i ev işlerini kadınların yapması gerektiğini ifade ederken bu oran lise mezunlarında %58.3'e, üniversite mezunlarında %42.5'e kadar düşmüştür. Yine aynı araştırmada cinsiyete dayalı sonuçlarda, "ev işi kadının görevidir" diyenlerin oranı kadınlarda %69.5 iken, erkeklerde %76.3'e kadar yükselmektedir. Ancak kadının eğitim seviyesi arttıkça sonuç epey bir değişiklik göstermektedir. Üniversite mezunu kadınların sadece %25.5'i, ev işini kadınların görevi olarak kabul etmektedir (akt: Önel, 2006, 51).

Bu doğrultudan hareketle kadınlara yöneltilen **"Ev işlerinde eşiniz ve çocuklarınız size destek oluyorlar mı? Veya ev işlerinde size yardımcı olan bir yardımcınız var mı?"** sorusuna verilen cevaplarda konu ile ilgili olarak eşlerin ev işleri konusunda çok da istekli olmadıkları yönünde ortak bir kanaat söz konusudur. Özellikle kadınların dile getirdiğine göre, eşler daha çok ekstra durumlarda, kadınların yetemediği ve yardım istediği durumlarda destek vermekte, onun dışında kadınlar işlerini genelde kendileri yerine getirmektedir. Genelde toplumda ev kadınının vaktinin boş olduğu ve her şeye yetişebileceği yönünde genel bir algının varlığı da erkeklerin ev işlerinde isteksiz olmasına sebep olabilmektedir. Bir katılımcının dile getirdiği ifade de bu bilgiyi doğrulamaktadır:

Evet eşim çok şükür olabildiğince, gücü yettiğince yardımcı olur. Zaten eğer bir ev hanımıysanız potansiyeliniz ve zamanınız olduğu düşünülerek her şeye yetişeceğiniz düşünülüyor. Ama çok ihtiyacım olduğunda da gözetildiğinizi hissetmek insanı mutlu ediyor. Mesela bir hastalık durumunda, bir misafir durumunda yetişemediğim bir yerde bana anlayış gösteriyor ve destek oluyor. Çocuklarımda güçleri yettiğince yardımcı oluyorlar ama sorumluluk alma noktasında eksikleri var. Genelde benim bir talebim olursa yardımcı olurlar. Arada bir de yardım için kadın aldığım olur. Özellikle 15 günde bir büyük temizlik de destek alıyorum. O da benim yapamadığım işleri yapıyor (Edibe, 38).

Ancak bazı kadınlar için ev, özel bir alanı ifade etmekte, kadınlar kendilerini bu alanda özgür hissetmeyi önemsemektedir. Özellikle ev kadınları için, evin anlamının biraz daha farklı olduğu dikkati çekmektedir. Bütün gününü evde geçiren kadınlar için ev, dışarıya sınırlarını çekebildiği ve kendilerini daha rahat ifade ettikleri alan olarak merkezi bir öneme sahip olmaktadır. Ev, kadının kalesi, özgürlüğünü ilan ettiği yuvasıdır:

Ev işlerinde tabi ki yardımcı alıyorum. Çocukların rutini bozulması diye. Bir de onlarla daha fazla vakit geçirebilmek için mecburen destek alıyorum. Çünkü Konya’da yalnız yaşıyorum. Ben gurbetteyim. Ailem uzakta. Eşimin ve çocuklarımın ise ev işlerine çok büyük katkıları olmuyor. Bu biraz da benim yapımla alakalı bir durum. Kendi işimi kendim yapmayı seviyorum. Çok fazla benim alanıma girilmesini de istemem açıkçası. Ev benim özgürlüğüm yani. O alanda benim alanım (Senem, 35).

Ev kadınlarının rutin ev işlerini genelde kendi yapıyor oldukları, ancak zaman zaman özellikle de büyük temizlikler de dışarıdan desteğe ihtiyaç duydukları göze çarpmaktadır. Çünkü eş ve çocuklarından gelen destek, kadına yeteri kadar yardımcı olamamakta, kadın da her işe kendi yetişememektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, ev işleri için dışarıdan yardım aldıklarını dile getirmekte, bazı kadınlar rutin destek alırken, bazıları ihtiyaç hasıl olursa yardımcı çağırmaktadır. Dışarıdan yardım almak elbette bir ücrete tabi olmakta, bu durumda belirli bir maddi gücü zorunlu kılmaktadır. Katılımcıların gelir seviyesi ile yardım alabilme durumu karşılaştırıldığında bu zorunluluk belirginlik kazanmaktadır. Eşinin gelir seviyesi yüksek olan kadınlar, bu yardımı düzenli olarak alırken, diğerleri sadece ihtiyaç anında destek almaktadır:

Ev işlerinde eşim ve çocuklarım çok nadir yardımcı olurlar. Düzenli olarak evime aldığım bir yardımcım da var (Ayfer, 46).

Eşimin ve çocuklarımın küçük destekleri oluyor. Ama ev işlerinde illa ki bir yardımcı alıyorum (Zeynep, 47).

Çok zor durumda olursam yardım ediyorlar. Yoksa olmuyorlar. Çok ihtiyaç olursa dışarıdan yardım alıyoruz (Münire, 45).

Evet. Ev işlerinde eşim ve çocuklarım yardımcı olurlar. Yardımcı almıyoruz (Şerife, 42).

Geleneksel toplumlarda ataerkil zihniyet yapısına göre, ev işleri sadece kadının görevi olarak görülmekte ve toplumda eşine yardım eden, ev iş yapan erkek de ‘‘kılıbık’’ olarak etiketlenilmektedir. Bu düşünce çerçevesinde yetiştirilen erkek çocukları da, önce annesine evde, evlendiği zaman da eşine yardım etmeyi kendine yakıştırmamaktadır. Bu düşünce şeklinin var olmasında elbette ebeveynlerin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Ebeveynler çocuklarını yetiştirirken, ev işleri için (ütü, bulaşık gibi) kızlarından yardım isterken, dışarıdaki işler ile ilgili (örneğin market alışveriş gibi) erkek çocuklarından destek istemektedir. Çocuğun toplumsallaşmasında en önemli aracı olan aile, çocukların zihniyet yapısının şekillenmesinde ve cinsiyet rollerini içselleştirmede de önemli bir rol oynamaktadır. Konu ile ilgili bilinçli olan ve oğlunu da bu şekilde yetiştiren bir katılımcımızın ifadesi de bu çıkarımı doğrulamaktadır:

Ev işlerinde en büyük destekçim ve yardımcım kızım. Eşim ve oğlumda aynı şekilde. Eşim aşçı olduğu için zaman zaman yemekleri kendi yapar. Oğlumda babasından gördüğü gibi aynı şekilde yardımcıdır. Her konuda destek olur. Çünkü ev işleri kızın görevidir gibi bir anlayışı yoktur. Biz onu öyle yetiştirmedik. O yüzden temizlik olsun diğer konular olsun bize hep destek verir (Binnaz, 46).

4.2.1.2.En Büyük Nimet: Çocuklarını Kendin Büyütmek

Katılımcılara yöneltilen ‘‘*Ev kadını olmanızın olumlu veya olumsuz tarafları neler?*’’ sorusuna da verilen cevaplarda da görüleceği üzere, kadınlar özellikle çocuk sahibi olan kadınlar için ev kadını olmanın en olumlu tarafı çocukları ile geçirdikleri zamanını fazlalığı olmakta ve kadınların çocuklarının yetiştirilmesine verdikleri ehemmiyet dikkati çekmektedir. Katılımcıların çoğunluğuna göre, ev kadını olmanın

en olumsuz tarafı ise, ekonomik özgürlüğün olmaması, üretken olamamak ve sürekli aynı işi yapıyor olmak olarak sıralanabilir:

Ev kadını olmanın en önemli tarafı bence çocuklarını kendin büyütüyor olman. Şimdi yarım gün bile çalışsan çocukların ile geçireceğin zaman azalır. Tabi mesleğine göre de değişir. Ama bence en büyük nimet bu. Çocuklarını kendin yetiştiriyor olman ve eşinle daha huzurlu bir birliktelik geçirmen. Diyelim ki stresli bir mesleğin varsa haliyle bunu ev ortamına yansıtabilirsin. Bu da evlilikte ki ilişkiye yansıyabilir. Olumsuz tarafları da belki eşinle paralel bir durum. Eşin ekonomik bakımdan seni sıkıntıya düşürecek bir bakış açısına sahip değilse ev kadınlığının çok olumsuz tarafı var diyemem. Ama eşin o mana da seni sıkıntıya düşüren biri ise ekonomik özgürlüğünün olmaması insanı bazı açıdan olumsuz etkileyebilir (Neslihan, 39).

Ev kadınlığının en olumsuz tarafı birşey üretmiyor olmak. Olumlu tarafı ise çocuklarını iyi yetiştirmek, büyüdüklerini iyi gözlemlemek (Meltem, 46).

Ev kadını olmamın en olumlu tarafı çocuğumu kendim büyüttüm. Bu süreçte kimseye muhtaç olmadım. Olumsuz tarafı ise her gün aynı işi yapıyor olmak. Bu durum bazen çok sıkıcı olabiliyor (Münire, 45).

Katılımcıların bazılarına göre, ev kadını olmanın en olumsuz tarafı, her gün aynı işi yapmaktan kaynaklı yaşadıkları tükenmişlik duygusudur. Bu tükenmişlik duygusunu yaşayan kadınlar için ise çalışma hayatı her zaman bir alternatif olma özelliğini korumaktadır. Konu ile ilgili (Senem, 35)'in verdiği cevap bunu doğrular niteliktedir:

Ev kadını olmamın avantajları çocuklarıma ve aileme daha çok önem verebilmem. Evimin bütün oto kontrolünün bende olması. Dezavantajları ise bir süre sonra bir tükenmişlik olması. Sanki dışarı çıksam iş hayatında olsam evi biraz özlesem daha mı iyi olurdu dediğim

oluyor. Ama yine de benim tercihim her zaman evimde çocuklarımın başında olmak olurdu (Senem, 35).

Katılımcılar arasında sadece bir kişi, ev kadını olmanın olumsuz bir tarafı olmadığı ifade etmekte, bunu da özgürlüğünün kısıtlanmamasına bağlamaktadır:

Ev kadını olmamın olumlu tarafı aileme, çevreme, sosyal hayatıma vakit ayırabilmem. Ben kendi adıma ev kadınlığının olumsuz tarafını çok görmedim. Çünkü kısıtlandığım bir hayatım yoktu (Zehranur, 54).

Erkeğin kazandığı gelirin ailenin ihtiyaçlarına yetemediği durumlar da kadının çalışma hayatına dahil olmasının en önemli sebebi, genelde aileye destek olabilmektir. Özellikle çocuklarının beslenme, giyim kuşam gibi ihtiyaçlarının karşılanması, iyi eğitim alması gibi konularda ebeveynler daha özverili davranmaktadır. Ancak kadınlar bir yandan iş gücü sahibi olup para kazanarak aile ekonomisine destek olurken, diğer yandan da aile ile özellikle de çocuklar ile geçirilen zamanın azalmasına neden olmuştur. Maddi ihtiyaçlardan dolayı çalışmaya hayatında olan ama daha sonra ki süreçte iş bulamamaktan kaynaklı ev kadını olmak zorunda kalan bir katılımcının ifadesi, aslında ev kadını olmanın farklı bir tarafını vurgulamaktadır. Diğer katılımcılardan farklı olarak, çalışma hayatını çocuklarının ihtiyaçlarının karşılamak için bir avantaj olarak gören katılımcımız, çocukları ile geçirdiği zamanın önemi noktasında diğer katılımcılarımız ile ortak kaygıyı paylaşmaktadır:

Çalıştığım zamanlar ile kıyaslayınca şimdi ki ev ilişkilerimiz arasında farklılıklar var elbette. Evdekiler ile daha az zaman geçirmek, daha az paylaşımında getiriyor. Ama oğlunun veya kızının o çok istediği elbiseyi aldığı anda ise çocuğunun o yüzündeki gülümseme bazen bu eksiklikleri gideriyor. Yani çalışan kadın bir anne ise ne kadar yorulursa yorulsun çocuğuna elbette zaman ayırır. Ancak bu zaman ev kadını olan bir annenin ki gibi uzun değildir. Ancak çocuklarına daha kaliteli bir eğitim aldırabilme ve ihtiyaçlarını karşılamada daha yeterli ve destekçi olabilme ise işin en olumlu tarafı bence (Binnaz, 46).

Ev kadını kavramı, bazı kadınların zihninde pek de istenmeyen bir sıfat olarak var olabilmektedir. Elbette bu duygunun var olmasında ki en büyük etken, toplumun ekonomik katkısından dolayı çalışan kadına daha fazla değer vermesi ve ev kadınına üretime katkıda bulunmayan, eğitimsiz hatta cahil olarak etiketlendirmesinden ileri gelmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki bazı ev kadınları için bile, bu kavram kötü bir çağırışım yapmakta, kadınların ev kadınlığına önyargı geliştirmesine sebep olabilmektedir. Özellikle bir katılımcının ifadesi bu bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir:

Ev kadını olmanın en olumlu tarafı, sakın, asude daha günahtan uzak, daha kendi kendine, kendi göbeğimi kestiğim bir hayatı daha özgür bir şekilde yaşamak. Bu konuda ev kadının olmanın bir özgürlük olduğunu düşünüyorum. Çünkü bir şekilde hesap vereceğiniz ya da çocuğunuz hastalandığında izin alacağınız bir patronunuzun olmaması çok ciddi bir özgürlük. Gününü zamanını istediğin gibi kullanmak, saat kaçta kalkmak istiyorsan kalkabilmek büyük bir özgürlük. Ama bunun yanında ev kadınlığının içinde hapsolmak, toplum algısında ev kadını sıfatında kendini sınırlandırılmış hissetmek gibi durumlar benim için büyük handikaplar yaratıyor diyebilirim. O yüzden de kendimi hiç bir zaman ev hanımı olarak statülendirmedim. Hep mesleğiniz ne sorusuna ''annelik'' olarak cevap vermek beni her zaman daha onûre etti. Çünkü anneliğin başlı başına bir meslek olduğunu düşünüyorum. Bir enerji bir proglama, kendini yetiştirmek, geliştirmek, eğitmek zorunda olduğun seni sürekli aktif tutacak bir meslek bence (Zahide, 44).

Ayrıca katılımcımızın ifadesinde, farklı bir vurgu dikkati çekmekte, ev kadını olmanın özgürlük ile eşdeğer bir konumda değerlendirildiği göze çarpmaktadır. Kadın çalışarak ve para kazanarak ekonomik anlamda kendini özgür hissetse de, hesap verecek bir üstünün olmaması durumu da ev kadınına sosyal anlamda özgür kılmaktadır. Dolayısıyla özgürlük kavramı, soyut olduğu kadar aslında göreceli bir kavrama da işaret etmektedir. Çalışan veya çalışmayan bir kadının özgürlük algısını bu noktadan değerlendirmek daha doğru veriler elde edilmesine olanak sağlayacaktır.

Ancak cinsiyetçi bir iş bölümünün varlığı birçok katılımcının ifadelerinde dikkati çekmekte, kadınların evde ki sorumluluğu tek başına üstlenmeleri ve ev işleri ve çocukların bakımından gerek sosyal aktivitelere gerekse komşuluk ilişkilerine zaman ayıramadıklarını dile getirdikleri görülmektedir.

4.2.2.Kendini Gerçekleştirme Aracı Olarak Sosyal Hayat

Kültürel yapının oluşturduğu toplumsal cinsiyet özelliklerine göre, kadınların mesleği, mesleki statüsü, eğitimi ne olursa olsun, toplumda ev işleri ile ilgili görev ve sorumlulukların kadında olması gerektiği düşüncesi hakimdir. Dolayısıyla çalışan evli kadınların aile içindeki görev ve sorumlulukları, bekar olan kadınlara göre oldukça fazladır. Evli kadınların hem aile içindeki görevlerini hem de çalışma hayatındaki sorumlulukları yerine getirmesi, kadınlar için çoğu zaman yorucu olmakta, kadınlar ev ve iş arasında sıkışıp kalmaktadır (Yavuz, 2019, 8-9).

Kadınların iş ve aile sorumlulukları dışında bir takım sosyal aktivitelere vakit ayırabilmeleri, gündelik hayatın rutinlerinden uzaklaşmaları onların kendilerine ait özgürlük alanları yaratabilmelerine imkan tanımaktadır. Amerikalı feminist araştırmacı Henderson (1989)' da kadının serbest zaman aktivitelerine katılımını toplumsal cinsiyet rolleriyle kısıtlansa da, serbest zamanın kadının kimlik gelişimine katkıda bulunabileceği ve gündelik yaşamda var olan sorunların üstesinden gelebilmesinde kadına yardımcı olabileceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Henderson, serbest zamanı, özgürlük ve kendini dışa vurma biçimi olarak ele almakta ve hem kadının sınırlayıcı toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsızlaşmasının bir aracı hem de kendi yaşamını yetkinleştirme aracı olarak görmektedir (Bulgu ve Koca Arıtan ve Aşçı, 2008, 168). Bu bağlamda kadınlara yöneltilen **''Çalışma saatleriniz dışında herhangi bir sosyal aktiviteye vakit ayırabiliyor musunuz?''** sorusuna alınan cevaplarda sosyal aktiviteye vakit ayıran ve ayıramayan katılımcı sayısının birbirine çok yakın olduğu dikkati çekmektedir. Katılımcıların sosyal aktiviteye katılamama sebepleri arasında çocukların küçük olması, çalışma saatlerinin fazlalığı ve ev işlerinden vakit bulamama olarak sıralanabilir:

Çok zamanım kalmıyor açıkçası (Fatma K, 29, Networker).

Çocuklarım henüz çok küçük olduğu için çok sık olmuyor maalesef (Aybüke, 34, Doktor).

Çalışma saatlerim dışında herhangi bir sosyal aktiviteye vakit ayıramıyorum. Çünkü meslek icabı çok yoğun çalışıyorum (Zeynep, 50, Doktor).

Kadının çalışma hayatında olması, kadına bir takım olumlu katkılar sağlasa da aslında kadın hem çalışma hayatının zorlukları hem de aile içerisinde ki sorumlulukları arasında kalmakta, kendine zaman ayırmanın ötesinde kadın kadınlığını unutmaktadır. Özellikle özel sektörde çalışan bir kadın kamu da çalışan bir kadına nazaran çalışma şartlarının daha zor olması ve çalışma saatlerinin daha fazla olması sebebiyle sosyal hayat içerisinde herhangi bir aktiviteye vakit ayıramamaktadır:

Ben uzun süre kamu sektöründe çalıştım. O zaman çalışma saatlerim daha belli olduğu için sosyal aktivitelere vakit ayırabiliyordum. Ama şu an özel sektörde olduğum için zamanım yok (Nilüfer, 46, Girişimci).

Hayır. Sadece ev işleri, temizlik ve yemek yapabiliyorum. Başka bir şeye vakit kalmıyor (Dilek, 48, Esnaf).

Arkadaş ve akrabalarla oturmalarımız haricinde yaptığım bir sosyal aktivite yok. Tek sosyal etkinliğim çocuklarımla evde yaptığım etkinlikler (Rümeysa, 40, Bilgisayar Mühendisi).

Katılımcıların çoğunluğu spor, yürüyüş, akraba ziyaretleri ve sinema gibi etkinliklere katıldıklarını ifade ederken, 5 katılımcı dernek faaliyetlerinde aktif olduklarını, bir katılımcı da kurslarda gönüllü öğreticilik yaptığını dile getirmektedir:

Evet ayırabiliyorum. Spor yapıyorum ve mesleğimle ilgili kurslarda öğreticilik yapıyorum (Betül, 36, Sanatçı- Akademisyen).

Fırsat buldukça yüzüyorum ve yürüyüş yapıyorum (Gülten, 47, Kuaför).

Evet. Dernek faaliyetleri (KADEM, MEMURSEN, TEAD) arkadaş toplantıları vb.(Neslihan, 44, Öğretmen).

Bir sivil toplum kuruluşunda çalışmak sosyal aktivite ise evet vakit ayırabiliyorum (Aytül, 52, Sanayici).

Sosyal aktivitelere mümkün mertebe katılıyorum. Çalışma şartlarım uygun olduğu için bazı dernek faaliyetlerine katılıyorum. Bu da benim emeklilik dönemime yaptığım bir hazırlık aslında. Çalışan kadınlar genellikle evde oturmaya pek alışık olmadığımız için bu tarz dernekler bizleri daha faydalı kılar diye düşünüyorum (Fatma Ö, 53, Öğretmen).

Çalışma hayatım dışında öncelikle aileme akrabalarım ve dostlarıma vakit ayırmayı tercih ederim. Seyahat etmeyi ve sivil toplum çalışmalarına vakit ayırırım (Kübra, 45, Diş Hekimi).

Evet. Çalışma saatleri dışında çocuklarım ve arkadaşlarımla yaptığım etkinlikler var. Sinema, kitap okuma, yürüyüş, spor ve bazı kurslar gibi (Gülseren, 49, Sekreter).

Çalıştığım zaman ayıramıyordum. Çünkü işkolik bir yapım var. O yüzden biraz istisnayım. Ama şimdi yürüyüş yapıyorum, kitap okuyorum, geziyorum. Yani zamanım çok olduğu için kendim için birşeyler yapabiliyorum (Nur, 57, Emekli)

Sosyal hayatın önemli yapı taşlarından biri olan akrabalık ve komşuluk ilişkileri, bireyin sosyalleşmesinde önemli bir aracı olmakta, özellikle kadınlar en yakınları olarak gördükleri akrabaları veya komşuları ile olan ilişkileri bir hayli önemsemektedir. Ancak geleneksel toplumlardaki aile yapısı ile modern toplumların aile yaşamı birçok noktada farklılık göstermekte, iş bölümü ve uzmanlaşmanın bireyin hayat şartlarını bir hayli etkilediği bilinmektedir. Ailede daha fazla kişinin çalışma hayatına katılması hem aile hem de akrabalık bağlarının gevşemesine neden

olmakta, bu durum da bireyin kendini daha fazla özgür hissetmesine ve eskisi kadar aileye ihtiyaç duymamasına sebep olmaktadır (Önel, 2016, 11). Ancak son yıllarda konu ile ilgili yapılan araştırmalarda, modernleşme ve kentleşme ile birlikte bireyselliğe ve çıkarıcılığa yönelen dünya genelinin aksine Türk toplumunda akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin, hala önemli bir sosyal ilişki türü ve dayanışma mekanizması olduğu ortaya konmaktadır (Koyuncu, 2009, 33). 2010 yılında Türkiye genelinde yapılan bir araştırmaya göre de "Akrabalarla sık sık görüşülmelidir" ifadesine görüşülenlerin katılma oranı %62.4 iken, katılmayanların oranı %14,1 olmakta, bu da Türkiye'de akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesine yönelik bir talebin olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Tekin, 2013, 256). Konu ile ilgili katılımcılara yöneltilen **"Akrabalarınız ve komşularınız ile ilişkileriniz nasıl? Onlara vakit ayırabiliyor musunuz?"** sorusuna çoğunluğun olumlu cevaplar verdiği görülmekte, katılımcıların sadece 5'i akrabalarına ve komşularına çok fazla zaman ayıramadığını dile getirmektedir. Özellikle dikkati çeken nokta ise, herhangi bir sosyal aktiviteye vakit ayıramayan bazı katılımcılar, akrabalar ve komşular ile ilişkiler konusunda daha hassas bir tavır sergilemektedir. Bu da aslında akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin özellikle kadınlar için hala önemli bir dayanışma mekanizması olduğunu ortaya koymaktadır:

Akrabalar ve komşularla ilişkilerim gayet iyidir. Onlara mümkün olduğu kadar vakti ayırmaya çalışıyorum (Zeynep, 50, Doktor).

Akrabalık ilişkileri yerinde bir aileyiz. İlişkileri önemsiyoruz. Akraba, eş, dost, komşu yoğun bir eviz. Gelenimiz, gidenimiz eksik olmaz. Bedensel olarak yoruluyoruz ama ruhsal olarak bu durum bizi mutlu oluyoruz. Çalışıyor olmamız elbette bazı şeylere engel oluyor ama bu ilişkileri kaybetmeme adına da olağanüstü bir çaba sarfediyoruz (Aytül, 52, Sanayici).

Tabi vakit ayırıyoruz. Çalışmama rağmen onlarsız olmaz. Düzenli bir şekilde hem akrabalarım ile hem de komşularım ile görüşüyorum (Sündüz, 50, Anaokulu Öğretmeni).

Akrabalarım ile ilişkilerim çok iyi ve onlara zaman ayırabiliyorum. Çalıştığım için bana ve çalışma saatlerime göre program yapıyorlar. Komşular ile ilgili sıkıntı ise oturma gruplarına katılamamam oluyor. Ev oturmalarını sevmiyorum ve yapmıyorum. Ama ayak üstü sohbet ve hal hatır sormaları ihmal etmiyorum (Gülseren, 49, Sekreter).

Ancak birkaç katılımcı akrabalarına mutlaka vakit ayırdıklarını ifade ederken, komşuları ile çok görüşemediklerini ifade etmektedir. Bu durumda çok katlı sitelerde insanların birbirleri ile iletişim kurmakta zorlanmasına bağlamakta, eski mahalle komşuluklarının olmadığını özellikle dile getirmektedir. Ayrıca hem çalışma hayatının hem de ev işlerinin vermiş olduğu yoğunluk arasında bazı kadınlar ancak akrabaları ile görüşmeye vakit bulabilmektedir. OECD 2015 verilerine göre Türkiye’de kadınlar 5 saat 8 dakikasını ev işlerine harcarken, erkekler sadece 1 saat 36 dakikasını harcamaktadır (Can, 2019, 21). Bu verilerde kadınların özellikle de çalışan kadınların akrabalık ve komşuluk ilişkilerine vakit ayırabilmesinin oldukça zor olduğunu ortaya koymaktadır:

Komşularımla görüşemiyorum. Ama akrabalarımla sık sık görüşüyorum. Akrabalarım mutlaka vakit ayırırım (Neslihan, 44, Öğretmen).

Özellikle eşim tarafı birbirine çok tutkun. Akşam oturmalarında görüşürüz. Kendi akrabalarımla da yakın olanlarla fırsat buldukça görüşürüz. Şu an ki evimde komşuluk ilişkileri biraz zayıf. Çok bir araya geldiğimizi söyleyemem (Rümeysa, 40, Bilgisayar Mühendisi).

Giddens’a göre, arkadaşlar ile akrabalar arasında net bir ayrım yapılmaktadır. Akrabalık ile arkadaşlık modern toplumlarda bile farklı dinamikleri olan sosyal olgulardır. Akrabalık ilişkileri günümüzde çok zayıf olsa bile yine de akrabaların karşılıklı yükümlülükleri akrabalık bağı tarafından belirlenmekte ve arada kan bağı olduğu için akrabalık sona ermemektedir. Akrabalık ilişkileri bireylere büyük ve karışık toplumsal yapı içerisinde dayanak olmakta, bireyi yalnızlıktan koruyan bir zırh işlevi görmektedir. Dolayısıyla akrabalık arkadaşlıktan daha uzun süreli, daha

kalıcı olmakta, fiziksel mesafeden çok sosyal mesafe ile ifade edilen bir duruma işaret etmektedir (Demez, 2012, 15).

Akrabalarım ile ilişkim iyidir. Arkadaşlarımla mı vakit geçirmek istersin akrabalarım ile mi deseler akrabalarımı tercih ederim. Akrabalarım haftanın 2 günü vakit ayırabiliyorum. Ancak komşularımla hiçbir bağım yok (Aişe, 29, Şehir ve Ulaşım Planlancısı).

4.2.2.1.Konya’da Erkeğe İş Yaptırılmaz

Dünyanın hemen hemen her ülkesinde kadınlar, ekonomik özgürlüklere sahip olsalar bile, ev işlerinden sorumlu tutulmakta ve toplumda kadın ve erkek için uygun görülen rollerde ev işleri genelde kadınlara atfedilmektedir. Aile içi rol paylaşımında kadın çoğu zaman ev işleri ve çocukların bakımını tek başına üstlenmekte, ev ile ilgili parasal konular ve ev dışı süreçler ile erkek ilgilenmektedir. Düzenli olarak çocuğun yemeğinin hazırlanması, giydirilmesi, ödevlerinin takip edilmesi genelde annenin sorumluluğunda olmakta, erkeğin bu tarz faaliyetlerde etkisi genelde pek bulunmamaktadır. Kadının çalışması sebebiyle bu işleri tek başına üstlenemediği durumlarda kadına destek veren genelde diğer aile fertleri olmaktadır. Erkeğin bu işleri yalnız başına üstlenmesi söz konusu olmadığı gibi, kadın ile paylaşımı da yok denecek kadar azdır. Ancak günümüzde bu geleneksel bakış açısının yavaş yavaş da olsa kırılmaya başladığını söylemek mümkündür (Önel, 2016, 26-42). Kadın ve erkeğin eğitim seviyelerinin artması, kadınların çalışma hayatında daha fazla yer edinmesi, hayat şartlarının ağırlaşması artık erkeğin de ev işlerinde sorumluluk almasını gerektirmektedir. Eken (2006) tarafından yapılan, TSK ‘da çalışan kadınların mesleki rol ve aile içi sorumlulukları arasındaki uyum sürecini incelendiği araştırmada da, mesleki anlamda toplumun modern bir anlayış göstermesine rağmen ev içinde geleneksel anlayışın devam ettiği ancak eşlerin çalışan kadınlara destek olma noktasında daha paylaşımcı olduğu ortaya konmaktadır (Yavuz, 2019, 7). Konu ilgi ilgili katılımcılara yöneltilen **”Ev işlerinde eşiniz ve çocuklarınız size destek oluyorlar mı? Veya ev işlerinde size destek olan bir yardımcınız var mı?”** sorusuna alınan cevaplarda bu sonucu destelemekte, büyük bir çoğunluk eşlerinin ev işlerinde

destek olduğunu ifade ederken, sadece 6 katılımcı eşlerinin hiç destek olmadığını dile getirmektedir:

Ev işlerinde bir bakıcım var. Bir tane de temizlik için gelen yardımcım var. Ama onu dışında eşimde ev işlerinde veya çocukların bakımında her zaman yardımcı oluyor (Aybüke, 34, Doktor).

Eşim ev işlerinde bana yardım eder. Haftada bir de ev işlerine yardımcı olmak için yarım gün yardımcı geliyor (Aişe, 29, Şehir ve Ulaşım Planlancısı).

Eşimde kızım da bana ev işlerinde yardımcı olurlar. Yanımda çalışan bir yardımcım da var (Zeynep, 50, Doktor).

Eşim Konyalı olduğu için bana hiç yardım etmez. Çünkü Konya'da genelde erkeğe iş yaptırılmaz. Oğlumda daha küçük. Zaten erkek çocuğu olduğu için ve rol modelimde baba olduğu için büyüse de yapacağını düşünmüyorum. Haftada bir gün yardıma gelen bir kadınım var (Aytül, 52, Sanayici).

Ben çalışırken eşim bana hiç yardımcı olmazdı. Mecburen ev işleri için bir yardımcım olurdu (Nur, 57, Emekli).

Kadının evine yardımcı alabilmesi elbette ailenin maddi gücü ile doğru orantılı olmakta, gelir seviyesi düşük olan ailelerde bu durum pek mümkün olmamaktadır. Katılımcıların gelir seviyesi ile evine yardımcı alabilmesi arasında doğrusal bir ilişki dikkati çekmektedir:

Destek oluyorlar. Eşimde kızlarımda özellikle hafta sonları ev işlerinde bana yardımcı olurlar. Bir yardımcım yok (Fatma A, 46, Ev Hizmetlisi).

Eşim ve çocuklarım ev işlerinde yardımcı oluyorlar. Fakat buna alışmaları zaman ve emek ile oldu. Yardımcı almıyorum (Gülseren, 49, Sekreter).

Eşimde çocuklarımda destek olur. Yardımcım yok (Neval, 38, Hizmetli).

Ayrıca kadına eşin yardımcı olmadığı durumlarda en büyük destek diğer aile fertlerinden gelmekte, özellikle anneler ve kayınvalideler ev ile ilgili konularda kızlarına en büyük desteği vermektedir:

Eşim çok yardımcı değildir. Çocuklarımı yardımcı olmaları için harekete geçirmeye çalışıyorum. Fakat henüz küçükler (biri 6 diğeri 10 yaşında). Ev içindeki günlük işlerde en büyük yardımcı kayınvalidem. Ayrıca bazen büyük temizlik işleri için yardımcı tuttuğum oluyor (Rümeysa, 40, Bilgisayar Mühendisi).

4.2.2.2.Çalışmayan Annelerin Çocukları Daha Mutlu

Kadınların annelik kimliğini kazanması ile birlikte cinsiyet rolünün gerektirdiği sorumlulukları artmakta, kadına çocuğun bakımı ve eğitiminde büyük görevler düşmektedir. Özellikle bebeklik döneminden itibaren çocuğun hem fizyolojik hem de psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde çok büyük önem arz etmektedir. Ancak kadının çalışma hayatında bulunması aile içi rollerinin gecikmesine ve çocuk yetiştirmede problemler yaşanmasına sebep olabilmektedir. Özellikle geleneksel toplumlarda çalışan kadınların evli ve çocuklu olması, çalışma hayatındaki verimlerinin düşük olacağını düşündürerek kadınların sadece evi ve ailesiyle ilgilenmesi gerektiğini düşündürmekte, çocuk bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda yetersiz kalan kadınların annelik rolünü başarılı bir şekilde yerine getirememeleri yaşamlarında büyük olumsuzluklara neden olabilmektedir (Yavuz, 2019, 13). Katılımcılara yöneltilen ”**Çalışan bir anne olmanızın çocuklarınızla ilişkilerinize olumlu veya olumsuz etkileri olduğunu düşünüyor musunuz?**” sorusuna verilen cevaplarda da ortak kanaat, çalışmanın hem olumlu hem de olumsuz taraflarının olduğudur. Katılımcıların neredeyse tamamına göre çalışan bir kadın olmanın en olumsuz tarafı, çocuklarına yeteri kadar vakit ayıramama olmakta, çocukları ile yeteri kadar ilgilenememiş olmanın vermiş olduğu üzüntüyü neredeyse her kadın dile

getirmektedir. Çalışan kadın olmanın en olumlu tarafı ise, çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanması noktasında kendilerini yeterli hissetmiş olmalarıdır. Ayrıca çocukları ile fazla vakti geçiremeyen kadınlar, onlarla birlikte oldukları zaman dilimini daha nitelikli şekilde değerlendirerek az zamanda çok daha verimli bir birliktelik geçirdiklerini de ifade etmektedir:

Olumsuz etkileri bazen çok yorgun olduğum için zihinsel ve bedensel onların ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanıyorum. Olumlu yönü ise az vakit geçirdiğim zaman vicdan azabı çektiğim için daha kaliteli vakit geçirmek için çaba sarf ediyorum. Ama yine de saat düzenlemelerini kendim yaptığım için çocuklarıma vakit ayırma konusunda diğer çalışan kadınlara göre şanslıyım (Kübra, 47, Diş Hekimi).

Evet. Yorgun olduğumuzda tahammülsüzlük yaşıyabiliyoruz. Çoğunlukla sabrımızı ev dışında tüketiyoruz çünkü. Ekonomik olarak daha rahat olduğumuz için çocuklarımızın isteklerini daha kolay karşılamamız da olumlu tarafı (Neslihan, 44, Öğretmen).

Olumlu etkileri maddi olarak daha yüksek bir gelire sahip olmamız sebebiyle çocukların daha çok istekleri yerine geliyor. İhtiyaçları alınıyor. Olumsuz olarak gün içinde daha az görüşmüş oluyoruz. Bunun eksikliğini hissettiklerini dile getiriyorlar. Biraz daha erken sorumluluklarını alıp olgunlaşmaları gerekiyor. Yaşları sebebiyle çalışan bir anneleri olmasının olumlu taraflarını görebilecek durumda değiller (Rümeysa, 40, Bilgisayar Mühendisi).

Yapılan araştırmalar, çalışan annelerin çocuklarının bilişsel özelliklerinin çalışmayan annelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu ortaya koymaktadır. Özellikle bir katılımcımız çalışan annelerin çocuklarının diğer çocuklara oranla daha erken olgunlaştıklarını dile getirmekte, bu durumu da çocukların birçok şeyi kendi başlarına yapma zorunda olmalarına bağlamaktadır:

Olumlu katkıları elbette var. Hayata daha hazır oluyorlar. Erken yaşta sorumluluk sahibi oluyorlar. Kendilerine güvenleri daha iyi oluyor. Çünkü çalışan bir annenin çocukları oldukları için kendi başlarına bazı şeyleri yapmak ve karar verme yetkisine sahip olmak zorunda kalıyorlar (Fatma Ö, 53, Öğretmen).

Ancak bu olumlu farka rağmen, çalışan annelerin çocuklarına yeteri kadar vakit ayıramamalarından kaynaklı, anne çocuk ilişkisinin olumsuz etkilerinin olacağına dair genel bir kanı mevcuttur. Ayrıca kadınların her ne kadar mesleki anlamda başarıya ulaşmış olsa da annelik ve eşlik rollerinde doyum hissedememesi, annenin psikolojik olarak yıpranmasına ve görevlerini yerine getiremediğini düşündüğü için çok fazla yorulmasına sebep olabilmektedir. Çünkü toplumda kadının hem kocasına ve çocuklarına karşı iyi bir anne olması, hem de çalışma hayatında yükselmesi ve başarılı olması beklenmektedir. Yavuzer (1995) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre de ev ve çalışma hayatı arasında kalan anneler, eve döndüklerinde ailesine yeterli vakit ayıramadıkları düşüncesi ile yetersizlik duygusu hissetmektedirler (Yavuz, 2019, 14):

Çalışıyor olmamın çocuğumun üzerinde olumsuz etkisi olduğuna inanıyorum. Çalışmayan annelerin çocukları ben daha mutlu görüyorum. Çalışmasaydım çocuğumla daha çok ilgilenebilirdim ve ona daha çok vakit ayırabilirdim (Zeynep, 50, Doktor).

Olumlu yönde etkilemiyor. Daha çok olumsuz yönde etkiliyor. Çünkü çocuklarımızın her zaman yanında olamıyoruz (Neval, 38, Hizmetli).

Ev hanımı olsaydım çocuklarımla daha fazla ilgilenebilirdim düşüncesi zaman zaman hakim olmaktadır. Fakat çalışma hayatı bana kendi iç dünyamda dengeyi bulma, zorluklara göğüs gerebilme gibi bir takım yeteneklere sahip olma yetisi verdi. Onu için bu deneyimlerimin çocuklarımı yetiştirmede ciddi bir şekilde katkısı olduğunu düşünüyorum (Betül, 36, Sanatçı- Akademisyen).

Çocuklar özlüyor nihayetinde. Anne evde olsa daha çok ilgilenir elbette. Ama uzun vadede çalışan anne modelinin çocuk için daha olumlu bir örnek olacağını düşünüyorum aslında. Çünkü benim için öyleydi. Bende annem keşke çalışmasa derdim ama uzun vadede bakınca iyi ki annem çalışıyor demiştim. Sonuçta annelerinin çalışıyor olmasının çocukları mutlu eden bir şey olduğunu düşünüyorum (Aybüke, 34, Doktor).

4.2.2.3.Zor Başladım, Kolay Vazgeçmem

Annelik, bir çocuğun anne karnına düşmesinden itibaren başlayan ve çocuğun yetiştirilmesi, bir birey olarak topluma kazandırılması gibi görev ve sorumluluklar gerektiren ve kadının yaşamının sonuna dek sürdürmek zorunda olduğu vazgeçilmez bir rol olarak tanımlanmaktadır. Annelik hem geleneksel hem de modern toplumlarda kadının birincil görevi olarak kabul edilmekte, kadın çalışıyor olsa bile bu görevini başarılı bir şekilde yerine getirmesi beklenmektedir. Kadınlar için zaten oldukça yorucu olan ev işleri üzerine bir de çocuk sorumluluğu eklenince, çalışma hayatı kadınların çoğu zaman fedakarlık yapması gereken bir alan olmaktadır (Yavuz, 2019, 9). Kadınların ailevi sorumluluklarının fazla olması, zaman baskısı, rol çatışması ve iki farklı rolün gerektirdiği sorumluluklar, kadının iş ve evdeki hayatında gerilimlere sebep olabilmekte, kadın çoğu zaman evi ve işi arasında kalabilmektedir. İki gerilim arasında kalan kadınlar, ailevi görevlerin fazla olması sebebiyle tercih yapma durumunda kalabilmekte, bu durumda kalan kadın ya çalışma hayatından çekilmekte ya da iş hayatını ikinci plana itmektedir (Önel, 2016, 13-19). Katılımcılara yöneltilen **’’Çalışmanız aile hayatında problemlere yol açıyordu sizin için öncelik işiniz mi yoksa aileniz mi olurdu?’’** sorusuna katılımcıların tamamına yakını önceliğinin ailesi olacağını dile getirmekte, sadece bir katılımcı önceliğinin işi olacağını ifade etmektedir. Birkaç katılımcı ise çalışma hayatından keyfi durumlar için vazgeçmeyeceğini, ancak zaruri bir durum mevcutsa böyle bir durumu kabul edebileceğini dile getirmektedir:

Çalışma hayatımın problem olduğunu düşünürsem öncelik ailem olurdu (Zeynep, 50, Doktor).

Yol açmıyor ama açsaydı ailemi seçerdim (Fatma A, 46, Ev Hizmetlisi).

Çalışma hayatım aile içerisinde problemlere yol açsaydı ailemi tercih ederdim diye düşünüyorum (Betül, 36, Sanatçı- Akademisyen).

Tabi ki aile. Ama bir şekilde ikisini de yürütmek gerekiyor. Özellikle günümüz şartlarında (Gülten, 47, Kuaför).

Böyle bir ayırım yapmadım. Aile de önemli ama kırılma noktası gibiyse ya da sağlık problemleriyse tabi ki aile olurdu. Ama keyfi bir durumsa tabi ki tekrar istişare edilir. Ama keyfi bir durumsa kabul etmeyebilirim. Sınırlarımı zorlarım. Yaptırımlar kabul etmem (Aytül, 52, Sanayici).

Çalışma hayatım aile de bir probleme yol açmadı bugüne kadar. Ama eğer açmış olsaydı tabi aile hayatını tercih ederdim. Çünkü daha aile merkezli bir düşünce yapım var (Nilüfer, 47, Girişimci).

Çalışmaktan vazgeçmem ama ailemi ikna etmeye çalışırım. Zor şartlarda çalışmaya başladım. Kolay vazgeçmem (Vesile, 36, Kuran Öğretmeni).

Öncelik ailem olur. Ama hayatı da idame ettirmek için mecbur çalışmak zorundayım. Maddi yönden düşünecek olursak önce iş. Benim durumum için mecbur iş (Dilek, 48, Esnaf).

Kadınlar çalışma hayatında birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu sorunlardan belki de en belirginini, ev ve iş arasında ki dengeyi sağlamak olmakta, bir taraftan çalışma hayatı, diğer taraftan da aile hayatının getirmiş olduğu sorumluluklar içerisinde olan kadın çoğu zaman bu uyumu yakalayabilmek için büyük bir savaş vermektedir. Kariyer- aile çatışması olarak adlandırılan bu durum, genelde iki türde ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmalardan ilki, kadının işi ile ilgilenip ailevi sorumluluklarını ihmal etmesi, ailesi ile ilgilendiği zaman da işini ihmal etmesi sonucu çıkmakta, ikincisi ise çalışma hayatında yaşanan sıkıntıların aileye yansması,

ailevi sıkıntılarında çalışma hayatını etkilemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kadınlar bu tarz sorunlarla karşılaşmamak adına çoğunlukla esnek zamanlı işlere yönelmekte, alt gelir düzeyine sahip kadınlar ise çalışma hayatından çekilmek zorunda kalabilmektedir (Bolcan, 2006, 43). Mesleği dış hekimliği olan bir katılımcımızda, iş hayatını aile hayatına göre düzenlediğini dile getirmekte, ailesini ihmal etmemek için daha esnek bir çalışma sistemine geçtiğini ifade etmektedir:

Tabi ki öncelik ailem olur. Ama asıl mesele şu. Çalışma hayatında daha az problem yaşamak için bir kadının kendine ait bir işinin olması. Bu çatışmayı azaltıyor. Her ne kadar sağlık sektöründe çalışma şeklini hastaların ihtiyaçları belirlese de kendinize ait bir iş yerinizin olması bazı düzenlemeleri sizin yapmanızı da imkan sağlıyor. Ben zaten herhangi bir çatışma yaşamamak için kendi işim olmasını önceledim. Devlet memurluğu veya akademik bir ortamı düşünmeme sebebim aile hayatında çatışma olmaması içindir (Kübra, 46, Dış Hekimi).

Öncelik işim olur çünkü ben eğer çalışmazsam mutlu olamam. Bu durumda bir şekilde aileme yansır. Dolayısıyla kişiler mutlu olursa aile hayatları da iyi olur diye düşünüyorum (Şeyma, 30, Mimar).

Cinsiyete dayalı iş bölümüne göre kadına uygun görülen toplumsal rol, iyi bir anne ve eş olmaktır. Bu roller kadının çalışma yaşamına katılımında engeller oluşturmakta ve işgücü piyasası içinde konumlarını belirlemektedir. Kadınları iş yaşamı ile aile yaşamı arasında yani meslek sahibi olmak ile eş ve anne olmak arasında seçim yapmaya zorlamaktadır (Önel, 2006, 36). Bu noktada birçok kadının tercihi evi ve çocukları olmakta, kadın iş hayatından bir müddet uzaklaşmak zorunda kalmaktadır. Ancak çalışma hayatına geri dönmek istediğinde birçok sorun ile karşı karşıya kalan kadın, hızla gelişen teknoloji sonucu çalışma hayatında ortaya çıkan yeniliklere ayak uydurmada sıkıntılar yaşamakta, işgücü piyasasında vasıfsız bir konuma bile düşmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda, işe ara veren kadınlardan sadece dörtte birinin ancak meslekte ilerleme eğitimi gördükten sonra işine dönebildiğini göstermektedir (Bolcan, 2006, 37). Bir katılımcımız çocukları

küçükken bu seçimi yapmak zorunda kaldığını ifade etmekte, bunun kendisini çok daha zor bir duruma soktuğunu dile getirmektedir:

Ailemi tercih ederdim. Nitekim çocuklar küçükken işimi bırakıp ailemi tercih ettiğim bir dönemde oldu. Ama sonra pişman oldum. Çabuk pes etmişim. İşe döndükten sonra çok zorlandım. Sistem değişmiş ve benim yeni sisteme ayak uydurmam çok zor oldu. Keşke bırakmasaymışım dedim (Sündüz, 50, Anokulu Öğretmeni).

4.3.EKONOMİK ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI

4.3.1.Ekonomik Özgürlük ve Çalışma Hayatı

Özgürlük tanımlamalarında özgürlüğün çok boyutlu bir kavram olduğu özellikle vurgulanmakta, bu boyutların da bir bütün olduğu ve varlıklarını devam ettirebilmek için, birbirleriyle etkileşim içinde olması gerektiği ifade edilmektedir (Çelik, 2015, 7). Özgürlüğün önemli boyutlarından birini oluşturan ekonomi, özellikle kapitalist toplumların vazgeçilmez bir parçası konumundadır. Çalışmanın ekonomi ile ilişkilendirmesi de kapitalizmin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel dönemde para ile ilişkilendirilmeyen çalışma kavramı, 20. yüzyılda sadece gelir getirici faaliyet ile özdeşleştirilmiştir. Bu dönemde kadınların ücretsiz olarak yaptıkları ev işleri de, ücretli erkek işinin karşısında değerini kaybetmiş, bu süreçten sonra da kadının yaptığı işler çalışma kapsamına dahil edilmemiştir (Halis, 2013, 9).

19. yüzyıla kadar ailede kadının en önemli görevi, çocuk doğurmak ve onları yetiştirmek olurken, sanayi devrimi ile kadın, ev dışında bir ücret karşılığı çalışmaya başlamıştır. Çalışma yaşamına katılan kadın, para kazanarak ailesine destek olmakta, ekonomik özgürlüğünü kazanmakta ve bu da kadının aile içinde ki söz hakkını artırmaktadır. Ancak bir taraftan da kadının aile içinde ki rollerini devam ettirmesi gerekmektedir ve bu da çoğu zaman kadını çok zorlamaktadır. Kadınlığın, ”annelik ve ev kadınlığı” ile eş anlamlı görüldüğünü ifade eden İmamoğlu’na göre, çalışan kadın, çalışma hayatını, birincil sorumluluk olan ev içi faaliyetleri ile birlikte yürütmek zorundadır. Eğer kocası iyi ise, ona ev işlerine yardımcı olacaktır (akt:

Önel, 2006, 43). Toplumun çalışan kadına genel bakışını resmeden bu ifade, aslında kadının ekonomik anlamda özgür olsa bile halen birçok noktada bağımlı bir hayat sürdüğünü göz önüne sermektedir. Dolayısıyla ilk bakışta ekonomik özgürlük ve çalışma arasında doğrusal bir ilişki varmış gibi görünse de bu durum kişinin aile dinamikleri ile bağlantılı olmakta ve ekonomik anlamda özgürlük her zaman kadına sınırsız bir özgürlük imkanı sağlamamaktadır.

4.3.2.Ev Kadını İçin Ekonomik Özgürlük

Birçok kişi için vazgeçilmez bir olgu olan özgürlük kavramı, aslında kişinin hayata bakış açısı ve hayat tecrübeleri ekseninde şekillenmekte ve özgürlük kişiden kişiye farklı anlamlar çağrıştırmaktadır. Kimileri için ekonomi ile eş değer kabul edilen özgürlük kavramı, kimileri için istediği her şeyi yapabilmek, kimileri içinse istemediği hiç bir şeyi yapmamak olarak tanımlanmaktadır. Soyut bir kavram olarak üzerinde ortak bir kanaate varılması oldukça zor gözükken özgürlük olgusu, kimileri için mutluluk kimileri için ise tercih yapabilme hakkı ile eşdeğer kabul edilmektedir. **”Sizce özgürlük nedir? Kadınların gerçek anlamda özgür olduklarını düşünüyor musunuz?”** sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplarda da bu çeşitliliği görmek mümkündür. Kadınların gerçek anlamda özgür olup olmadıklarına yönelik sorumuza alınan cevaplarda, katılımcıların 6’ı kadınların özgür olduklarını ifade ederken, 6’ı özgür olmadıklarını ifade etmiştir. Kalan 8 kişi ise özgürlüğü göreceli bir kavram olarak nitelendirmiş, özgürlük kavramının kişiden kişiye farklı olabileceğini özellikle vurgulamıştır:

Bence özgürlük, kişinin tercih yapma hakkıdır. O yüzden kadınların da erkeklerinde çok özgür olduklarını düşünmüyorum. Toplum olarak çok özgür olmayı başarabilen bir toplum değiliz bana göre. Çünkü küçüklüğümüzden itibaren sürekli yönetildiğimiz ve müdahale edildiğimiz için, bazı şeylere yasaklar konduğu için kendimizi gerçek manada bulamadığımızı düşünüyorum. Bu yüzden de toplum olarak akıl noktasında sağlıklı olmadığımızı ve sağlıklı kararlar alamadığımızı düşünüyorum. Sağlıklı kararlar alamadığımız ve bazen de baskı altında kararlar verdiğimiz için çok da özgür değiliz (Edibe, 38).

Türk toplumu gibi ataerkil düşüncenin baskın olduğu toplumlarda kadın, genellikle eşinin sosyal, kültürel, dinsel ve ekonomik şartlarına bağlı olarak hayatını idame ettirmekte, kadının kendini özgür hissedebilmesi de eşinin sınırları ile bağlantılı olmaktadır. Özellikle birkaç katılımcının dile getirdiği ifadeler bu durumu özetler niteliktedir:

Bence özgürlüğün birçok tanımı var. Ama ben edindiğim tecrübelerle göre rahatlıkla şunu söyleyebilirim ki, özgürlük her istediğini yapabilmek değildir. İstemediğin şeyleri yapmak zorunda kalmamak da bir özgürlük durumudur bence. Kadınların gerçek anlamda özgür olduklarını soruyorsanız, bence herkesin kendi kafasındaki özgürlük tanımı farklıdır. Eğer İslamiyeti baz alacak olursak, şu anda kadınların gerçek manada özgür olduklarını düşünüyorum. Hatta dinimizin getirmiş olduğu bazı kısıtlamalara bile artık cevaz verilebiliyor. Kadın için gerçek özgürlük durumu tamamen eşiyile ilgili bir durum bence. Yani eşinin kafasındaki özgürlük sınırları ile ilgili bir durum. Çünkü günümüzde bazı algılar hariç, örneğin, Doğu'da kırsal da yaşayan kadınları hariç tutarsak, kadını kısıtlayacak herhangi bir toplumsal baskı bulunmuyor bana göre (Zahide, 44).

Bence özgürlük İslami ölçülerde yaşamdır. Kadınların özgürlüğü ise kendi ailesine, eşine göre değişen bir durumdur (Hatice İ,40).

Özgürlük bence insanın kendini mutlu hissettiği alandır. Kadın evinde oturduğu zaman kendini özgür hissedebilir ki bu da bir duygu. İslami hassasiyetleri olan bir kadın dışarıda erkeklerle muhatap olduğu için huzursuz oluyorsa o kadın için evi çok güzel bir özgürlük alandır. Ama evindeki ortamdan ziyade dışarıda ki hayatında kendini daha mutlu ve huzurlu hissediyorsa o da o kişi için bir özgürlüktür. Yani özgürlük algısı kişiden kişiye değişebilir ve herkes için farklı özgürlük alanları vardır. Ben kadınların gerçek anlamda özgür olduklarını düşünmüyorum. Özellikle son zamanlarda kadın cinayetleri, kadın istismarı ile ilgili yaşanan olaylar bize bunu ispatlıyor. Kadınların hem

kendi içlerinde hem de toplumsal anlamda özgürlükleri kısıtlanıyor. Toplum kadını özgür bırakmıyor. Bende kendimi çok özgür hissetmiyorum. Mesela yeri geliyor yapmak istemediğim bir şeyi sırf eşimi mahcup etmemek, eşimi kırmamak için yapıyorum (Aynur, 27).

Özgürlük bence göreceli bir kavram. Herkesin hayattan ne beklediğine göre değişir. Ben kendime göre özgürüm ve istediğim her şeyi yapabiliyorum. Eşimle istediğim tarzda konuşabiliyorum. İstediğim insanlarla görüşebiliyorum. Herhangi bir kısıtlama yok. Çocuklarımla ilgili kararları kendim alabiliyorum. Benim için özgürlük bu. Ama başkaları için illa gece gündüz gezmek dağıtmaksa o zaten benim yapıma uygun değil. O yüzden ben kendimi ev kadını olarak gayet özgür hissediyorum. Aslında bu durum biraz da eşe bağlı. Kadının eşi ile arasındaki uyuma bağlı. Birbirinizi yeteri kadar tanıyor olmanıza bağlı. Eşim ile ben bu konuda gayet uyumluyuz ve birbirimizi iyi tanıyoruz. O yüzden bu konuda bir sıkıntımız yok (Senem, 35).

Özgürlük sadece kadın için değil, her birey için çok önemlidir. Özgürlüğün maddi ve manevi olmak üzere iki boyutu söz konusudur. Manevi özgürlük, din ve düşünce özgürlüğünü ifade ederken, maddi anlamda özgürlük, kadının ekonomik anlamda kimseye muhtaç olmamasıdır ve bu sadece kadının çalışması anlamına gelmemektedir. Bu gelir kadına bazen de miras yoluyla gelebilmekte, kadın kendine ait bir gelire ailesi aracılığıyla sahip olabilmektedir. Peki çalışmayan bir kadının farklı yollarla edindiği gelir, kadına ekonomik anlamda özgür olduğunu hissettirmekte midir? Kadın kendine ait bir gelire sahip olsa da çalışmadığı için kendini yetersiz hissetmekte midir? Aslında bu sorunun cevabı biraz da kadının çalışmaya yüklediği anlamda gizlidir. Çünkü birçok kadın için çalışma hayatı, farklı anlamlara gelebilmektedir. Bazıları için statü anlamına gelen çalışma hayatı, bazıları için sosyalleşme fırsatı, bazıları için de birilerine faydalı olabilmede aracı konumundadır. Bazıları ise çalışma hayatına sadece ekonomik anlamda bir değer yüklemektedir. İşte çalışmaya bu pencereden bakan kadınlar için çalışma hayatı, ekonomik özgürlüğe açılan bir kapı olarak görülmektedir.

Kadınların çalışması, kendine ait bir geliri olması veya gelir düzeyi yüksek bir aileye sahip olması, ona her zaman ekonomik anlamda özgürlük duygusunu vermemektedir. Burada temel noktanın, ”hesap vermeme ve dilediği gibi harcama” ile ilişkili olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle önceden çalışma hayatında olan ancak ikinci çocuğunun sağlık problemleri sebebiyle işinden ayrılan ama kendine ait geliri olan bir kadının ifadesinde bunu açıkça görmek mümkündür:

Hayır bence özgür değiller. Hele Türkiye’de yaşayan kadınlar asla özgür değiller. Benim için özgürlük, her şeyi kendim istediğim için yapabilmek. Başkaları istediği için değil. Bu her şey olabilir. Gezme, tatil, yemek olsun her bakımdan öyle. Sadece ben istediğim zaman yaparım. Bence bu bir özgürlüktür. Ama Türkiye’de kadınların çoğunluğu için böyle bir şey söz konusu değil. Kadın ister çalışsın ister çalışmasın %80’i istediği her şeyi yapamıyor. Kadın çalışıp para kazansa bile, kazandığı parayı dilediği gibi harcamıyor. Bence bu kadın özgür değildir (Zeynep U, 50).

Kadınların özgür olmadıklarını düşünen diğer bir katılımcımız ise farklı bir noktayı vurgulamakta, kadının özgür olmama sebebini çevre baskısı ile açıklamaktadır:

Nedenini bilmiyorum ama şimdiye kadar bunu hiç düşünmemiştim. Bence özgürlük kul olmaktır. Elinden geleni yapıp sonrasını Allah’a bırakmaktır. Ben en özgür öyle hissediyorum sanki. Ama bence kadınlar özgür değiller. Özgür değiliz. Çünkü çok fazla çevre ne der kaygısı olduğu için kadınlarda hiçbir zaman özgür değiller ve olamayacaklar (Ayşe, 45).

4.3.2.1.İki Ayrı Maaş İki Ayrı Harcama

Esasında kadın kendine ait olan gelirini hiçbir sınırlama olmadan dilediği gibi harcıyorsa, o kadın kendini gerçek anlamda özgür hissetmektedir. Kadını harcama noktasında sınırlandıran şey, bazen maddi unsurlar olabilirken, bazen de ataerkil düşünce yapısı gereği erkek, evde ki söz hakkını kaybedeceği düşüncesiyle kadının

gelirini kendi inisiyatifinde kullanabilmekte ve kadına söz hakkı tanımamaktadır. Kendine ait geliri olan bir katılımcının **’’Çalışan kadınların kazandıkları gelirlerin onları özgürleştirdiğini düşünüyor musunuz?’’** sorusuna verdiği cevap da da bu durumu görmek mümkündür:

Çalışan kadınların kazandıkları gelirleri her zaman özgürlük anlamına gelmiyor. Keşke özgürleştirebilse ama ben çevremden tanık olduklarımdan sonra böyle olduğunu pek düşünmüyorum. Çalışan pek çok arkadaşım var ve çoğu kazandığını eşine veriyor. Ve çoğunlukla maaşını özgürce harcamıyor (Tülay, 47).

İlkokul ve lise mezunu iki ev kadınının vermiş olduğu cevapta aynı yere vurgu yapmakta, kadının çoğunlukla çalışsa bile kendi parası üzerinde söz hakkı olmadığı dile getirilmektedir:

Düşünmüyorum. Kadınlar çalışsalar bile kazandıkları paraları eşlerine veriyorlar. Çok nadirdir kendi parasını kendi harcayan (Münire, 45).

Kadınların kazandıkları gelirle özgürleşmeleri eşe bağlı bir durum bence. Çoğunluk bana göre özgür değil. Bir baskı var illa ki. Ancak bekar olanlar için durum biraz daha farklı. Ama evlendikten sonra ki süreçte kişiye, eşine göre durum değişiyor. Çevremden duyduklarıma göre, çoğu çalışan kadın parasının nereye harcadığını eşine söylemek zorunda. Hatta maaş kartı eşlerinde olan tanıdıklarım bile var (Hatice İ,40).

Bir katılımcı ise çok farklı bir bakış açısı ile konuyu yorumlamakta, diğer katılımcıların aksi bir görüşe özellikle vurgu yapmaktadır. Katılımcı kadınların kazandıkları paraları eşlerine vermelerini doğru bulmakta, ancak eşin rızası olması durumunda kadının kendi parasını harcaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu konuda özellikle aile kurumunun devamlılığını, mutluluğunu önceleyen katılımcı, kadının özgürlük duygusunu sadece maddiyatla sınırlandırmaktadır:

Maddi açıdan düşünüyorum. Ama çevremde gözlemlediğim, çalışan arkadaşlarımdan öğrendiğime göre bir çoğu, kendi maaşlarını hiç çekmedilerini, kartın eşlerinde olduğunu, paranın ortak havuzda toplandığını ve tıpkı ev hanımları gibi eşlerinden harçlık istediklerini söylüyorlar. Zaten bence doğru olan da bu. Eğer bir evin içinde iki ayrı maaş iki ayrı harcama, iki ayrı özerk hayata geçirilirse, bunun ailenin birlikteliği, mutluluğu, huzuruna bir çelme olduğunu düşünüyorum. Ama bunun dışında eşi ile anlaşmasına bağlı olarak kendi zaruri harcamaları için belki kendine bir fon ayırma lüksü olabilir. Kadın bununla da özgürleştiğini düşünebilir. Ama bu özgürlük sadece ekonomik bir özgürlüktür. Daha farklı bir özgürlükten bahsetmek mümkün değil (Zahide, 44).

Üniversite mezunu olan bir katılımcıda, çalışan kadınların ekonomik özgürlüklerini elde ettiklerini düşünse de esasında önemli olanın, bir meslek sahibi olmak olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Büyüklerin ifadesi ile ''altın bilezik'' takmanın bir iş sahibi olmaktan çok daha önemli olduğunu ifade eden katılımcıya göre, kadının kendini özgür hissedebilmesi eş ile bağlantılı bir durum olmaktadır:

Çalışan kadınların gelirleri olunca kendilerini özgür hissedebiliyorlar. Ona inanıyorum. Daha özgür oluyorlar. Bağımlı olmuyorlar. Ama bunu da olumlu kullanmak olumsuz kullanmamak önemli. Bence kesinlikle kadınların maddi olarak bağımsız olmaları gerekli. İyi bir eşe denk gelmediyseniz kesinlikle maddi imkanlarınızın yeterli olması gerekiyor. Kimsenin eline muhtaç olmaması gerekiyor. Eskilerin dediği gibi bir altın bilezik şart oluyor (Senem, 35).

Ancak başta da ifade ettiğimiz gibi kadının çalışmaya bakış açısı birçok noktada farklılaşmakta, bazı kadınlar için çalışmak, ekonomik getiriden ziyade farklı anlamlar çağrıştırmaktadır. Kendine ait gelire sahip bir kadının ifadesinde, özgür olmak için her zaman paranın etkili olmadığı anlaşılmakta, özgürlük algısı daha çok kadının hayata bakışı ile doğru orantılı olmaktadır:

Hayır düşünmüyorum. Benim bir gelirim ve kartım var. Ama benim kartım eşimde. Eşimden maaş alır gibi alıyorum. Yetmezse yine alıyorum. Ben maaşım olmadan da özgür bir kadıyım. Bu kadının yapısı ile alakalı bir durum bence. Karşılıklı saygı ile ilgili bir durum (Zeynep U,50).

Bence özgürlük maddiyatla eş-değer değil. Aslında günümüzde yoğun tempolu iş hayatı olan bir kadın bence özgür değil. Aksine daha kısıtlanmış bir durumda. Vakit ayırabileceği pek çok şeyden men edilmiş durumda. Kadın çalışıyorsa hem evi geçindirmek, hem eşine destek olmak, hem de çocukları ile ilgilenmek zorunda. Bu da kadının fitratına aykırı aslında. Ancak kadın çocuklarını bir yere getirmiş ise kariyeri için bir şeyler yapmak istiyorsa bu daha da güzeli (Neslihan, 39).

Bence özgürlük sadece para ile ilişkili değildir. Bana göre gerçek özgürlük ailen ile birlikte güzel vakit geçirmek, sevdikleriyle birlikte mutlu olabilmektir. Çalışmak para kazanmak, özgürlük ile aynı şey değildir (Şerife, 42).

Eşinin gelir seviyesi düşük olan bir katılımcımız ise, çalışma hayatını ailesine ekonomik anlamda destek olabilmek için istemekte, çalışan kadının gelirini özgürce harcamasını ise evlilik ile doğru orantılı olarak açıklamaktadır. Elbette evli olan bir kadının harcamaları ile bekar bir kadının harcamaları aynı olmamaktadır. Ayrıca bekar kadının hesap vereceği kimsenin olmaması da kadının kazandığı para ile özgürce harcama yapmasını mümkün kılmakta, kadın kendi ihtiyaçlarını ön planda tutmaktadır. Ancak evlilik hayatı, çocukların temel ihtiyaçları, eğitim masrafları gibi pek çok sorumluluğu beraberinde getirmekte, bu durum da zaman zaman ailenin ekonomik anlamda yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum da kadının çalışması bir avantaj olarak görülmektedir:

Eğer ki çalışan kadın bekar ise elbette ki gelirini sadece kendisi için harcar ve bu konuda özgürdür. Çünkü karar merci kendisidir. Ancak evli bir çalışan kadından bahsedecek olursak, kadın maaşını aldığını

zaten gelirinin çoğunun nereye gideceği bile bellidir. Çoğu zaman çalışıp yoruluyor ancak kazandığı paradan kendisine birşey alamıyor. Çünkü önceliği kendisi olamıyor ne yazık ki. Önce evin ihtiyaçları sonra kendi ihtiyaçları geliyor (Binnaz, 46).

4.3.2.2.Rızkın Peşinde Koşmak Erkeğin Görevi

Cins temelinde iş bölümü, ''eve ekmek getiren erkek'' ile ''ev işlerini yapan kadın'' şeklinde belirlenmiş olan toplumsal cinsiyet rollerini karşılayan bir terimdir (Baştürk, 2015, 17). Bu iş bölümüne göre, kadının temel görevi ''annelik'' olurken, erkeğin görevi ''eve ekmek getirmek'' olmaktadır. Kadının biyolojik olarak doğurganlık özelliği, onu anne olarak içeride konumlandırırken, erkeğin gücü ve zorluklara karşı dayanıklı olması onun dışarıda çalışmasını ön görmektedir. Ancak dünyada meydana gelen büyük ve köklü değişimlerin sonucunda, kadının geleneksel rolleri ciddi bir dönüşüm geçirmiş, kadın ev içi rollerine ek olarak ev dışı rollerde de görev almaya başlamıştır. Bu dönüşümün en önemli itici gücü ise Sanayi Devrimi olmuştur.

Yüzyıllardır toplumun her alanında üretime bir şekilde katkıda bulunan kadın, bu süreçten sonra ilk kez ücretli iş yaşamına girmiştir. Dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, savaş, eğitim seviyesinin yükselmesi gibi etkenlerde kadının çalışmasına etki eden faktörler olarak değerlendirilebilir. Geleneksel geniş aile yapısında ev içi yani özel alanla sınırlanan kadın, çekirdek aile yapısına geçişle birlikte erkeğe ait tanımlanan kamusal alana çıkmaya ve evin erkeği ile birlikte eve ekmek getirmeye başlamıştır. Kadının eve ekmek getirmesi, dayatmalarla dolu modern hayatın ve modernitenin tecessüm ettiği kentsel yaşamın çoğu zaman gerektirdiği bir durumdur. Çünkü kentsel yaşam kırsaldan farklı olarak ihtiyaçların daha da arttığı ve bu durum da bazen tek gelirin yetemediği durumları ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla kadınların iş aramaları ve işçileşmeleri arkasındaki nedenlere bakıldığında ''ekonomik ihtiyaç'' en önemli sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ulutaş, 2013, 343).

Araştırmamızda ev kadınlarının çalışma hayatında olmayı istemelerinde ki temel sebepler de genelde ailenin gelir seviyesi ekseninde şekillenmektedir. Eşinin gelir seviyesi düşük olan kadınlarda çalışma isteğinin sebebi, aileye ekonomik katkı sağlamak olurken, gelir seviyesi yüksek olan ailelerde kadınların çalışma arzusunu tetikleyen şey, "eve ekmek getirmekten" ziyade toplumsal statü, ailede söz hakkı veya hareketli bir hayata duyulan özlem olabilmektedir. Araştırmamızda ev kadınlarına yönelttiğimiz **"Ailede "eve ekmek getiren" kişi sizce erkek mi olmalıdır? Sizce kadınların çalışması gerekli midir?"** sorusuna büyük bir çoğunluk, bu görevin erkeğin olması gerektiği yönünde fikir bildirmiştir. Ancak erkeğin zaruri durumları mevcutsa kadın çalışmalı, eşine destek olmalıdır:

Eve ekmek getiren kişi erkek olmalıdır. Kadınlarda yardımcı olmalıdır. Ama dinimizde de bu sorumluluk erkeğe verilmiştir. Bazı durumlarda kadının çalışması gereklidir. Ama kadının her kesimde çalışmasını doğru bulmuyorum. Hele kadının bir meta gibi ortada gösteren sektörleri hiç onaylamıyorum (Zehranur, 54).

Bir katılımcımız ifadesinde, cinsiyetin rol paylaşımında ki önemine yapılan vurgu dikkati çekmektedir. Kadının daha zayıf ve kırılgan olduğu, erkeğin ise daha güçlü ve sağlam olduğu önyargısından hareketle, kadının çalışmasının ve evinin geçimini sağlamasının, kadın için çok da kolay olmayacağı dile getirilmektedir:

Bence erkek olmalıdır. Ama kadın da olabilir. Bir kural olarak düşünmüyorum Ama bana göre İslamiyette de Allahu-Teala erkeğin yaradılışını ona göre yaratmış. Rızkın peşinde koşmak erkeğe verilmiştir. Kadın yaradılışı gereği daha naif daha kırılgan (hem beden, hem ruhen) olduğu için çalışma hayatı kadını daha yıpratır ve yorar. Ama illa ki erkek getirecek diye birşey yoktur. Zaten öyle insanları şartlandırmaktan yana değilim (Özlem, 42).

Aile içinde herkes kendi sorumluluğunu bilmelidir. Ama bence eve ekmek getiren baba olmalıdır. Kadın ise ihtiyaç halinde ve isterse çalışmalıdır (Canan, 35).

Bir katılımcı ise, günümüz dünyasında hayat şartlarının oldukça zor olduğuna vurgu yapmakta ve kadının özellikle de gelir seviyesi düşük ailelerde çalışmasını ve evine bakmasını bir fırsat olarak değerlendirmektedir:

Kadının çalışma zorunluluğu yok evet. Ancak günümüz koşulları düşünüldüğünde orta seviyede bir geçim düzeyine sahip ailelerde kadının çalışması eve büyük bir nimet. Dolayısıyla eve ekmek getiren illa ki erkek olmalıdır düşüncesi günümüz koşulları ile bağdaşmamaktadır. Kadının iş hayatındaki verimliliği ve sosyalleşmesi de hem kendisi hem de ailesi için artıdır (Binnaz, 46).

Birkaç katılımcı ise, bu durumun ailenin şartlarına göre değişebileceğini, her ailenin kendi dinamikleri doğrultusunda kadının veya erkeğin bu sorumluluğu alması gerektiğini ifade etmektedir. Diğer bir katılımcının ise, böyle bir zorunluluğun olmadığını dile getirmekte, kadının da erkeğinde eşit sorumluluğa sahip olduğunu ifade etmektedir:

Bence farketmez. Eve bir şekilde ekmek girmesi konusudur önemli olan. Bazı erkekler var ki çalışma hayatında kendine yer bulamayan ya da eşleri çalıştığı için evde çocuklara bakmak zorunda kalan. Bu toplumsal olarak çok alışık olduğumuz ve kabullenebileceğimiz bir şey değil. Ama bence hayat müşterek. Mesela benim başıma bir şey gelse, benim yaptığım işleri mecburen bir başkası yapacak. Yani bu görev erkeğin de olsa erkeğin yapamadığı yerde kadın da çalışmalı gibi bir bakışım var. Erkekler çalışmalı, ekmeğini kazanmalarına o kadar da net bir bakış açısı ile bakmıyorum (Edibe, 38).

Ailede ekmek getiren erkek olmalıdır. Ama bu durum bazı şartlara göre değişebilir. Eğer ihtiyaç varsa kadında çalışır ve evine bakabilir. Bence burada eşin fikri önemlidir (Hatice İ,40).

Bence eşit olmalıdır. Belki erkek bir tık daha üste olabilir ama kadının da çalışması gereklidir (Meltem, 46).

4.3.2.3.En Kutsal Görev: Annelik

''Ev kadının olmanızın sebebi kendi tercihiniz mi? Yoksa ekonomik anlamda bir kaygınızın olmaması mı?'' sorusuna katılımcıların neredeyse tamamı, başlangıçta çalışma hayatında olmayı istediklerini ifade etmektedir. Kadınların bazıları ev kadını olmayı kendi tercihleri olarak açıklarken, bazıları da çalışma önünde ki engelleri farklı gerekçelerle izah etmektedir. Kadınlar için çalışma hayatı önünde ki en büyük engelin genelde eğitim eksikliği olduğu görülmekte, sonrasında eşinin isteği, iş bulamama, çocuk gibi engeller sıralanmaktadır. Ayrıca herhangi bir ekonomik kaygının bulunmaması da kadının çalışma hayatına dahil olmasını engellemektedir.

Birkaç katılımcının ifade ettiği eğitim eksikliğinin en önemli sebebi ise, babalarının üniversite eğitimi almalarına karşı koydukları engeldir. Geleneksel toplumlarda özellikle de muhafazakar bir şehir olarak bilinen Konya'da, babaların kız çocuklarının okuması, eğitim alması ile ilgili daha tutucu bir yapıya sahip olduğu dikkati çekmektedir. Hayata muhafazakar bir pencereden bakan erkekler için, kızların en önemli görevi iyi bir eş ve anne olmalarıdır. Dolayısıyla da üniversite eğitiminin kız çocuğunun hayatında pek de önemi olmamaktadır.

Ataerkil zihniyet yapısının bir sonucu olan bu anlayışa göre, kadının üretime katkısı, daha çok doğalarını gereği ve biyolojilerinin bir işlevi olarak tanımlanmaktadır. Özellikle de ev işleri, çocuk bakımı fizyolojik yaratılışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yani cinsiyetçi bir iş bölümü kadının dünyaya gelmesi ile birlikte başlamakta, kadın hayatı boyunca ev içi emekle sınırlandırılmaktadır. Hem Alfred Marshall hem de Neo-klasik kurucuları Pigou ve arkadaşları kadınların yüksek ücretlere sahip olmaları halinde annelik ve eşlik görevlerini ihmal edecekleri, ayrıca erkeklere benzemek için bencil istekler duyacaklarını ifade etmekte, dolayısıyla da kızların üniversite eğitimi almalarına gerek olmadığını dile getirmektedirler. 20. Yüzyılın son yirmi yılında kadının eğitimine dair bu görüşleri ile de muhafazalığın kadına bakış açısının temellerini atmaktadırlar. Bu bakış açısına göre, aile, kadının şefkati ile beslenmekte, medeniyeti korumakta kadının görevi olarak kabul edilmektedir (Baştürk, 2015, 11). Bu bakış

açısı ile yetiştirilen çocuklarda, hayata karşı duruşlarını bu çerçevede şekillendirmekte, genelde ekonomik bir kaygı yoksa çalışma hayatında olmayı tercih etmemektedir. Yine meslek sahibi olamadığı için vasıfsız bir işte çalışmayı, ekonomik bir kaygısı yoksa çok da tercih etmemektedir:

Ev kadını olmamın sebebi, 19-20’li yaşlarda üniversite eğitimi alamama bağlı. Bana bu kararı aldırmayan kişi ise babamdı. Babam üniversiteye gitmemi istemedi. Daha sonra lise mezunu olarak herhangi bir işte çalışmayı istemedim. Zaten eşimin de böyle bir isteği olmadı. Daha kalifiye bir işte belki kendimi daha iyi hissedebilirdim. Vasıfsız bir eleman olarak çalışmayı da ekonomik şartlarım gereği ihtiyaç duymadım. Çok şükür. Eğer kendi istediğim şekilde ve doğrultuda üniversite eğitimi alsaydım ve erken yaşlarda evlenip çocuk sahibi olmasaydım çalışmayı tercih edebilirdim. Şu an zaman zaman bazı problemler yaşadığımı hissetsem de genel olarak ev kadını olduğum için pişman değilim. Çünkü toplumun en küçük yapı taşı olan aile de anne çok önemli bir konumda. Eş ile ilişkiler, büyük aile ile ilişkiler, komşular ile ilişkiler, ailenin karizması ve tutumu tamamen kadının üzerinden oluşturuluyor. Çocukların eğitimi üzerinde de annenin etkisi büyük. Akşam yorgun eve dönen babanın anne kadar etkin olamayacağını düşünüyorum. Annelik görevini çok kutsadığım için ve annenin en önemli görevinin annelik olduğunu düşündüğüm için ev kadını olmaktan hiç pişmanlık duymadım (Zahide, 44).

Kadınların üniversite tahsili alamamış olması bazen de maddi imkansızlıklardan kaynaklanmakta, meslek sahibi olamayan kadın için çalışma hayatı çok anlam kazanmamaktadır. Temelde maddiyatla ilgisi olsa da yine de cinsiyetçi bir bakışın varlığı dikkati çekmekte, erkek çocuğunun okuması ve eğitim alması kız çocuğundan daha fazla önemsenmektedir. Kız çocuğuna evlenince eşinin bakacağı düşüncesi ile ”ekmeği eve erkeğin getirmesi gerektiği” düşüncesi ile birebir örtüşmektedir:

Ev kadını olmak kendi tercihim değil. Ben küçük yaşta babamı kaybettim. Geride dört kardeş kaldık. Annem hepimizi okutamadı. Sadece erkekleri okuttu. Ama kız çocuğu olduğum için, eşim evlenince bana bakar diye düşünüldüğü için bir de maddi imkansızlıklardan tabi okuyamadım (Münire, 45).

Ev kadını olmamın sebebi kendi tercihim değil. Üniversite tahsili yapamadığım için ev kadınıyım. Ekonomik anlamda bir kaygımın olmaması da bir avantaj tabi. Aksi taktirde bir işte çalışmak zorunda kalırdım. Hiç olmazsa ev içinde bir iş yapardım. El işi yapardım. Bir şekilde aileme destek olurum (Zehranur, 54).

Sonuç olarak, kadınların ekonomik bir kaygısının olmaması, çalışma hayatına bakış açılarını şekillendirmektedir. Ancak katılımcılarımızın çoğu, ailesinin gelir seviyesi iyi olsa da çalışma hayatında olmayı arzu ettiğini dile getirmektedir. Bunun en önemli sebebi de çalışma hayatının çoğu kadın için statü, saygınlık ifade etmesi ve çalışma hayatında olan kadının toplumda daha fazla değer gördüğü inancıdır:

Kendi tercihim değil. Tamamen öğrencilik yapabileceğim bir dönemde hakkımın yenmesi ile ilgili bir durum. Bir de babamın bana tercih hakkı sunmaması ile ilgili bir durum. Ama ekonomik anlamda bir kaygımın bulunmaması da ev kadını olmam da bir sebep tabi. Ancak ben yine de çalışmayı isterdim. Çalışmadığım için çevremde bazı kadınların bana “oh ne güzel evde yatıyorsun kocan sana bakıyor” gibi bakışları olabiliyor. O eski zamanlarda erkeklerin kadın çalışır mıymış bakışı ile şu an kadınların bakışı aslında birbirine çok benzer bir durum bence. İkisi de insani değil. Bence bu bakış kadını çok değersizleştiren bir bakış (Edibe, 38).

Geleneksel aile yapısında, cinsiyet temelli bir rol ve sorumluluk paylaşımının yapıldığı herkesçe bilinmektedir. Bu paylaşımda genelde erkek, evin yegane otoritesi konumundadır ve ailede karar verme yetkisi de ona aittir. Bu tarz ailelerde kadının fazla söz hakkının bulunmadığı, ancak erkek çocuk sahibi olan kadınların bir nebze

diğerlerinden üstün tutulduğu bilinmektedir. Ancak modern dönemle birlikte aile yapılarının da büyük oranda değiştiği görülmektedir. Bu dönemde daha eşitlikçi ve demokratik bir aile yapısı dikkati çekmekte, artık kadın aile içinde karar alma süreçlerinde daha etkili olabilmektedir. Bunda kadının eğitim seviyesinin yükselmesinin ve çalışma hayatına katılmasının önemli etkileri olduğu bilinmektedir.

Yapılan araştırmalarda, çalışan kadınların ekonomik anlamda bir gelire sahip olmaları ile ailede de daha fazla söz hakkına sahip olmaları arasında pozitif yönde bir ilişki ortaya konmaktadır. Koray'a göre kadın, çalışma hayatı sayesinde geleneksel rollerinden sıyrılarak aile içi karara katılabilme mekanizmalarını etkilemekte, günlük alışverişin yapılmasından eşya alımına ve ihtiyaçların karşılanmasına kadar pek çok alanda söz hakkı elde edebilmektedir. Ersöz tarafından çalışma hayatında olan kadınlarla yapılan çalışmada da görüleceği üzere, "ev içi kararların paylaşımı" sorusuna kadınların %88.9'u ev içi kararları eşi ile birlikte aldıklarını, %6.1'i kararları kendisinin aldığını, %3.9'unun ise kararların eşleri tarafından alındığını ifade etmişlerdir (akt: Önel, 2006, 45-46). Yani kadınların ekonomik gücünün artmasına paralel olarak ailede ki söz hakları da artış göstermektedir.

Araştırmamızda katılımcılara yöneltilen "***Eviniz ile ilgili harcamalarda eşiniz ile ortak mı karar verirsiniz?***" sorusunda, birçok araştırmanın aksi bir sonuç dikkati çekmektedir. Kadınlar her ne kadar ekonomik anlamda özgürlüklerini elde edebilmeyi çalışma hayatında olmaya bağlasalar da, ev ile ilgili harcamalarda sınırsız bir söz hakkına sahip oldukları gözlenmektedir. Dolayısıyla çalışma hayatı, her zaman kadının ailede söz hakkı elde etmesinin bir yolu olmamaktadır. Ailenin sosyo-ekonomik durumu, eğitim seviyesi, dini alt yapısı gibi değişkenler kadınların aile içinde ki konumunu etkilemekte, kadının söz hakkı elde etmesinde belirleyeci olmaktadır. Çimen (2012) tarafından yapılan araştırmada da benzer bir sonuç dikkati çekmekte, kadının eğitim seviyesi yükseldikçe ailede karar alma oranının da yükseldiği görülmektedir. Özellikle gayrimenkul, araba gibi büyük alışverişlerde eğitilmiş kadının karar almada veya alınan kararları etkilemede önemli bir rolü bulunmaktadır. Ayrıca sadece kadının değil erkeğin de eğitim seviyesinin yüksek olması, ailede erkeğin otoritesini azaltan bir unsur olarak dikkati çekmektedir

(Çimen, 2012, 87). Bu noktada araştırmamıza dahil olan katılımcıların eşlerinin eğitim seviyesi ya kendileri ile eşit ya da kendilerinden yüksektir. Ancak bir katılımcımızın kendisi üniversite, eşi ise lise mezunudur. Bir de ilkokul mezunu olan ama eşi üniversite mezunu olan bir katılımcımız araştırmamıza dahil olmuştur. Bu noktada dikkati çeken önemli noktalardan biri de, kendi ilkokul eşi üniversite mezunu olan katılımcımız ile kendi üniversite eşi lise mezunu olan katılımcımızın verdiği cevap benzer doğrultuda olduğudur. Buna göre her iki aile de karar alma mekanizmasından kadının etkin bir rol oynadığı dikkati çekmekte, erkeğin sınırsız bir otoritesi ve söz hakkının bulunmadığı göze çarpmaktadır:

Ev ile ilgili harcamalarda eşim ile ortak karar veririz. Eşim bana sormadan bir karar almaz (Hatice İ,40). (Eşi üniversite kendi ilkokul mezunu).

Ev ile ilgili harcamaları ben yapıyorum. Ama büyük harcamalarda tabi ki eşimle ortak karar alıyoruz (Tülay, 47). (eşi lise kendi üniversite mezunu).

Ev ile ilgili harcamalarda eşim ile ortak karar alırız. Her şekilde istişare yaparız (Zeynep, 47). (eşi diş hekimi kendi lise mezunu).

Eşim ile ortak karar veriyoruz. İlk zamanlarda eşimle çatıştığımız noktalar oldu. Ama şu anda ortak hareket etmeye çalışıyoruz (Aynur ,27). (Eşi üniversite, kendi yüksek lisans mezunu).

Ev ile ilgili harcamalarda market, yiyecek içecek, çocukların kıyafeti gibi konularda eşime sormadan alabilme rahatlığım var. Ama evde ufak bir tadilat olsun veya inşaat olsun tabi ki eşimle ortak karar alırız. Ona sormadan böyle birşey yapamam. Onun rızası olacak ve ikimizin ortak fikri olacak. Ama diğer konularda istediğim gibi karar alıp alabilirim (Senem, 35). (her iki taraf da üniversite mezunu).

Son kertede ev kadınlarının, aile içinde alınan kararlarda yüksek oranda söz sahibi olduğu hatta bazı durumlarda kadınların erkeklerden bir tık daha ön planda

olduğu görülmektedir. Bu durumda kadının çalışmasının ve eğitim seviyesinin bir belirleyiciliği olmamaktadır. Nitekim hem gelir seviyesi hem eğitim seviyesi düşük ailelerde bu durum çok farklı sonuçlar vermemekte, kadınların ekonomik bir güce sahip olmaması sonucu çok değiştirmemektedir. **’Eşinizin maaşı ile ilgili söz hakkınızın olduğuna inanıyor musunuz?’** sorusuna verilen cevaplarda da kadının ekonomik anlamda kendini eşi ile bir gördüğü dikkati çekmekte, konu ile ilgili ayırı gayrı ifadeleri tasvip etmemektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunu eşlerinin maaşlarında söz hakları olduğunu düşünmekte, bu durumu da ortak hayatın bir getirisi olarak görmektedir:

Eşim emekli olduktan sonra maaşını ben alıyorum. Ben kullanıyorum. Bu da söz hakkım olduğunu gösteriyor (Zehranur, 54).

İnanıyorum tabi ki. Çünkü bana göre ev kadınlığı da bir meslek. Eşim ne kadar dışarıda çalışıyorsa bende bütün mesaimi evde harcıyorum. Çocuklarımla ilgileniyorum. Dolayısıyla da onun kazandıkları ile ilgili söz hakkım olduğunu düşünüyorum. Ama bunu hiçbir zaman kullanmadım (Neslihan, 39).

Çalışmanın başlı başına bir ’’değer’’ haline geldiği ve çalışan kadının daha fazla değer gördüğü toplumda, ev kadınlarının eşlerinden harçlık istemesi çoğu zaman onur kırıcı bir davranış olarak görülmektedir. Üniversite mezunu bir katılımcımızın ifadesinde de görüleceği üzere, kadının eşinden lüks harcamaları için para istemek zorunda kalması her zaman kolay olmamakta, kadın çoğu zaman bu isteklerini kendi içinde bastırmaktadır:

Evet. Onunla beraber bu hayatı paylaşıyorum ve her şeyden izole bir şekilde yaşayıp bebeğimizi büyütüyorum. Elbette söz hakkım olduğuna inanıyorum. Yarın öbür gün bende çalışıp para kazandığımda onun da böyle bir söz hakkı olacak tabi ki. Ama bazen ufacık bir şeyden alındığım oluyor tabi. Öğretilmiş çaresizlikten dolayı para kazanamadığım için böyle davrandığını düşünüyorum. Ama aslında eşimin böyle bir düşünceye sahip olmadığını da biliyorum. Ama yine de

kendime ait lüks sayılabilecek bir şey istediğim zaman tedirgin oluyorum. Mesela kendime araba almak istesem bunun eşimi zorlayacağını düşünürüm ve daha önemli ihtiyaçlar varken kendim için bunu isteyemem. Ama çalışsam ve kendime ait bir gelirim olsa kendimi daha özgür hissederdim (Aynur, 27).

Netice itibariyle kadınların tamamına yakınının bu soruya olumlu cevaplar verdiği görülmekte, kadın, kendi ekonomik kimliğini eşi üzerinden tanımlamaktadır. Eşinin kazandığı paranın aslında ailenin ortak geliri olduğunu düşünen kadınlar için bu durum ailede çalışan kişinin erkek olması gerektiği düşüncesi ile de birebir örtüşmektedir. Ancak birkaç katılımcı eşinin maaşında söz hakkı olmadığını dile getirmektedir. Bu durum bazen kadının eşi ile ilgili olmakta ve kadını üzmemekte, bazen de kadının kendi düşüncesi bu doğrultuda olmaktadır. Kadın, eşinin kazandığı parayı kendi parası gibi görmemekte, dolayısıyla da kendini ekonomik anlamda özgür hissetmemektedir. Kadının kendine ait bir gelirin olması veya eşinin gelir seviyesi bu durumu pek değiştirmemektedir. Hem üniversite mezunu, hem kendine ait geliri olan kadın ile ilkökul mezunu ve eşinin gelir seviyesi düşük bir katılımcının cevapları arasında bir fark bulunmamaktadır:

Tabi ki yok. Ben bunu kafaya takmıyorum. Çünkü babamda aynı kişilikte bir insandı. Maaşının annemde bilmezdi biz de bilmezdik. Eşim de öyle. Ben babamdan alışık olmasam daha zoruma giderdi (Zeynep U,50). (Lise mezunu ama kendine ait geliri var).

İnanmıyorum. Bilinç altımda böyle bir inancım yok. Birçok konuda müdahil değilimdir. Ama eşim çok açıktır ve beni hiçbir zaman ikincil bi planda görmez. On beş yılda bir olsa da eşim bana hiç hissettirmez. Ama benim var. Çünkü ben yıllarca ekonomik özgürlüğüm olmasının çok istedim. O noktada kendimi evliliğimde hiç özgür hissetmedim. Hala para harcarken çok düşünürüm. Zorunlu mu ihtiyaç mı diye (Edibe, 38). (Üniversite mezunu).

Hayır inanmıyorum. Çünkü onun kendi parası (Şerife, 42). (İlkokul mezunu).

Kendi ihtiyaçlarım, çocukların ihtiyaçları ve evin ihtiyaçları kadarına evet. Ama hepsinde söz hakkım olduğunu düşünmüyorum (Ayşe, 45).

Sonuç olarak, kadının ailede söz hakkı elde etmesinde ya da ekonomik anlamda kendini özgür hissetmesinde temel koşul, maddiyata yüklediği anlam ekseninde şekillenmektedir. Çünkü kadının ailesi için verdiği emek maddiyatla sınırlandırılmayacak kadar büyük önem arz etmekte, kadın neslin devamını sağlama, ailenin maddi manevi yükünü taşıma noktasında merkezi bir konumda bulunmaktadır. Kadın çalışmasa da aile ekonomisine birçok yönden katkı sağlamakta, aileyi çekip çevirmekte, dolayısıyla da ailenin karar alma mekanizmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Ailede iki önemli merciden biri olan kadının sevdikleri için verdiği emek, sadece bedenen değil duygusal açıdan da kadının fedakarlık yapmasını gerektirmekte, bu emeğin karşılığı ise herhangi bir ücret ile ödenememektedir. Kendine ait bir geliri ve maaşı olan bir katılımcının ifadesinde de görüleceği üzere, kadının ekonomik bir gelire sahip olması ile ailede söz hakkının olması, her zaman doğrusal bir çizgide olmamaktadır. Katılımcımızın ifadesinde de bunu görmek mümkündür:

Hayır. Eşim ev harcamalarında tek başına karar verir. Ancak büyük eşyalarda ortak karar alırız (Zeynep U,50).

Bireyin toplumsallaşma sürecinde en etkili kurumlardan biri olan ailenin, sağlıklı bir şekilde birlikteliğini devam ettirebilmesinin en önemli yolu, aile bireylerinin birbirlerinin düşüncelerine saygı duymalarından geçmektedir. Aileyi ilgilendiren bütün kararlarda ailenin bütün fertlerinin ortak kararlar alması, bireylere aidiyet duygusunu verecek, eşler arasındaki bağı kuvvetlendirecek ve bireye aile olma bilincini daha da fazla hissettirecektir. Ailede kadının etkisi tartışılmaz derecede büyük önem arz etmektedir. Kadının ailede alınan kararlara katılımı, ailenin birlikteliğinin daha dengeli ve ahenkli bir şekilde devam etmesine yardımcı olacak,

farklı sıkıntıların, huzursuzlukların ortaya çıkmasına engel olacaktır. Ayrıca sağlıklı iletişimin kurulduğu, eşlerin birbirine saygı duyduğu bir ailede yetişen çocuklarda, daha sağlıklı bireyler olarak topluma kazandırılacaktır.

4.3.3.Çalışan Kadın İçin Ekonomik Özgürlük

Çalışma kavramı, toplumun geçirdiği değişim ve dönüşüm süreçlerine göre farklılaşmakta, toplumların gelişmişlik seviyelerine göre çalışma kavramına değişik anlamlar yüklendiği görülmektedir. Ancak genel olarak çalışmak, toplumsal yaşamın ritüelleri arasında yer alan, tarihsel süreçte farklı kurumlar tarafından farklı değerler yüklenen ve değişik toplumsal gruplar tarafından gerçekleştirilen sosyo-ekonomik bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Karali, 2006, 20). Kadının özgürleşmesi ve erkeğe bağımlı olmadan kendini var edebilmesinin ön koşulu olarak kabul edilen çalışma hayatı, her zaman kadına bu imkanları sağlamamaktadır. Çünkü ekonomik kimlik, sadece kamusal alanda bulunmakla oluşturulamamaktadır. Yani ekonomik kimliğinde farklılığa sebep olan durum, paranın miktarından ziyade parayı kullanma özgürlüğüne bağlı olmaktadır (Aksu, 2019, 118).

Kadınların ekonomik anlamda özgürlük algılarını tespit edebilmek adına oluşturulan bu başlık altında katılımcılara yöneltilen **”Sizce özgürlük nedir? Kadınların gerçek anlamda özgür olduklarını düşünüyor musunuz?”** sorusuna alınan cevaplarda da kadınların tamamının kadınların özgür olmadıklarına dair ortak bir kanaati dile getirdikleri dikkati çekmektedir. Kadınların genel anlamda özgür olup olmadıkları düşüncesi, katılımcıların özgürlük tanımlarına göre şekillenmekte, örneğin, özgürlüğü insanın istediği her şeyi yapabilmesi olarak tanımlayan bir katılımcıya göre, eşlerine, babalarına bağımlı olan kadınlar özgür olarak kabul edilmemektedir:

Özgürlük, istediğini istediğin zaman yapabilmektir. Ama senin özgürlüğünün başladığı yerde başkasının özgürlüğü bitmemeli, diğerlerinin haklarına da saygı duyarak ve değerler çerçevesinde ise özgürlüktür. Kadınlar ise bana göre özgür değiller. Toplumsal olarak bir mahalle baskısı söz konusu (Sündüz, 50, Anaokulu Öğretmeni).

Kadınlar gerçek anlamda özgür değiller. Çünkü hep birilerinin kızı, eşi, annesi konumundalar. O yüzden kendilerini bulamadıklarını düşünüyorum. Bu da bizim eğitim sistemimizden, aile yapımızdan kaynaklanıyor. Kadına değer verilmiyor. Kadın ne kadar iyi bir eğitim alıp kendini geliştirse de kadına hakettiği değer verilmiyor (Fatma Ö, 53, Öğretmen).

Gerçek anlamda özgürlüğü, kadının çalışmasından ziyade kazandığı parayı özgürce harcaması ve kimseye hesap vermemesi olarak tanımlayan katılımcılara göre de, kadınların her şeyi eşlerine danışması ve haber vermesi, kadının özgürlüğünü kısıtlayan en önemli engel olarak kabul edilmektedir:

Her toplum içinde rahatça bulunmak ve fikirlerini açıkça söylemek bence bir özgürlük. Eşiniz bile olsa danışmadan istediğinizi almak, istediğiniz yerde ve zamanda bulunmak yani tek başınıza iken bile güçlü hissetmek bir özgürlüktür. Ama bunu ortamına insanına göre değiştiğini düşünüyorum. Bu yüzden kadınların kısmen özgür olduklarını düşünüyorum. Çevremde bu durumu görüyorum. Ben kendimi bile özgür hissetmiyorum. Çünkü eşime her bulduğum ortamı her alışverişi söylemem gerek. Belki küçük detaylar ama bazen bu detaylar tartışmaya yol açabiliyor (Neval, 38, Hizmetli).

Özgürlük her şey demek. Kendi açımdan evet özgürüm ama çoğu kadın için aynı şeyleri düşünemiyorum. Bazı duyduklarıma göre bazı çalışan kadınlar maaşlarını bilmiyormuş. Kartı da eşimde imiş. Harçlık veriyorlarmış eşlerine. Ayda 100 tl gibi. Bana çok tuhaf geliyor. Bence çok sıkıcı ve kötü bir durum (Gülten, 47, Kuaför).

Ataerkil toplum yapısında, toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev işleri ve çocuk bakımının en iyi şekilde kadınlar tarafından yapılacağı düşüncesi, aslında kadınların özgürlük algılarını da büyük ölçüde etkilemektedir. Birkaç katılımcımızda kadınların özgürlüğünü kısıtlayan şeyleri, kadının sorumlulukları ile ilişkilendirmekte, ev işleri

ve çocuk bakımı gibi sorumlulukların özellikle çalışan kadının özgürlüğünü engellediğini dile getirmektedir:

Bana göre özgürlük, aile bireylerinin mutluluğunu engellemeden aile ilişkilerini bozmadan istediğini yapmaktır. Kadınlar gerçek anlamda özgür değiller. Özellikle evli olanlar. Çocuk ve ev sorumlulukları kadını kısıtlıyor. Temizlik gibi şeylerle uğraşmaktan kendi kafalarına göre hareket edemiyorlar. Özellikle İslami açıdan düşünecek olursak bu durumun pek de uygun olduğu söylenemez (Gülçin, 36, İngilizce Öğretmeni).

Özgürlük farklı bir kavram. Çünkü özgürlük kavramı adı altında yapılan bazı farklı toplumda kabul görmeyen hareketlerin özgürlük olduğunu düşünmüyorum. Aslında her birey özgürdür ve özgür düşünceye sahiptir ve özgür ruhlu olmalıdır. Birisine bağlı olmak değil buradaki özgürlük. Ya da birisinden emir almak değil. ya da birinin sözlerine itaat etmek değil. Her birey özgürdür. Bu kavram altında herkesin başkalarının düşüncelerine saygı duyması gerektiğini düşünüyorum. Kadınların özgür olduklarını düşünmüyorum. Çünkü biz ne kadar özgür olduğumuzu düşünsek de sorumlu olduğumuz bir ailemiz ve eşimiz var. Bu da bizim özgürlüğümüzü kısıtlayan bir durum (Fatma K, 29, Networker).

Türkiye’de 1950’li yıllardan beri yapılan çalışmalarda savunulan tez, kadınların çalışma hayatına girmek gibi temel bir amaçlarının olmadığı, çoğu kadının çalışma hayatını geçici bir durum olarak değerlendirdiği, kadınların asıl görevleri olarak evlerini ve çocuklarını gördükleri yönündedir. Kadınların genellikle aile içindeki bu rol ve bu role bağlı tercihleri, aile içindeki ataerkil ilişkilerle açıklanmaktadır (Özyılmaz, 2016, 47-48). Toplumsal cinsiyet rollerine bu kadar önem verilip büyük anlamlar yüklenmesi özellikle kadınlar için büyük bir baskı yaratmakta ve annelik bağlamında bakıldığında çoğu kadının annelik merkezli bir hayat yaşamalarına sebep olmaktadır (Bahar, 2019, 19). Bir katılımcımız özellikle bu durumu dile getirmekte, kadının annelik statüsü üzerinden kendini tanımlamasını ve

hayatını annelik üzerinden şekillendirmesini eleştirmekte, kadının özgürlüğünü engelleyen en önemli şeyin bu bakış açısı olduğunu vurgulamaktadır:

Hayır. Anneliğe tutsaklar. Annelik kadınların kendi kendilerini tutsak etmelerine bahane oluyor. Ya da kocalarına tutsak ediyorlar. Allah bizi birey olarak yarattı. Tabi annelik çok yüce bir makam. Hakkıyla yapabilirsiniz. Kadınlar kesinlikle özgür değiller. Kadınlar daha çok kendilerinin tutsakları. Ama kadın isterse o zincirleri kırabilir. Yakıp yıkarak değil, bilinçlenerek çok rahat yıkabilir (Gülseren, 49, Sekreter).

Daha önce de ifade edildiği gibi, özgürlük kişiden kişiye değişebilen göreceli bir kavramdır. Kimileri için ekonomik anlamda kendi ayakları üzerinde durabilmek özgürlük iken, kimileri özgürlüğü kimseye hesap vermemek ve istediği her şeyi yapabilmek olarak tanımlanmaktadır. Bu çeşitliliği katılımcılarımızın özgürlüğe dair verdikleri cevaplarda da görmek mümkün olmakta, özellikle bir katılımcımızın özgürlük tanımı diğerlerinden farklı bir yere işaret etmektedir. Özgürlüğü kişinin iç dünyası ile ilişkilendiren katılımcımıza göre, manevi olarak mutlu ve huzurlu olan kişi gerçek anlamda özgür olan kişidir:

Bence özgürlük, çalışma ve ev hanımlığı dışında bir birey olarak kişinin kendisini gerçekleştirilmesi ve kendi potansiyelini ortaya çıkarmasıyla ilgilidir. Bunu gerçekleştirmeye çalışan veya gerçekleştirmiş bir birey ev hanımı da olsa çalışsa da mutluluğu, huzuru ve özgürlüğü yakalamış demektir. Özgürlüğün dış etkenlerden ziyade kişinin iç dünyasında sağladığı ihtimamla alakalı bir durum olduğunu düşünüyorum. Ama meseleye biraz somut olarak yaklaşacak olursam, ataerkil yapının hakim olduğu toplumumuzda kadınların özgür olduklarını düşünmüyorum (Betül, 36, Sanatçı- Akademisyen).

Özgürlük karşısındakinin özgürlüğüne saygı duymaktır. Benim için özgürlük çok evrensel bir kavram değil. O yüzden toplum kuralları çerçevesinde bir sınır varsa bence o sınırlara uyma özgürlüktür. O

sınırları kırarak başkasının alanlarına müdahale etmek özgürlük değildir. Hem kendiniz için hem de karşınızdaki için. Bu kadınlar içinde geçerli. Değer yargılarımız içinde kaldıkları müddetçe özgürler tabi. Ama değer yargılarımızı kırdıkları müddetçe hem kendilerine hem de başkalarına zarar verecekler. Ben bu kavramı çok sağlıklı bulmuyorum. Bu Avrupalı bir dayatma gibi geliyor. Bana göre özgürlüğün net sınırları yoktur. Bana göre özgürlük evimin içinde her şeyi yapabilmek iken, bir başkası için bu ülke sınırları içinde her şeyi yapabilmektir. Dolayısıyla özgürlük göreceli bir kavram. İnsanın yaşantısı ile ilgili (Aytül, 52, Sanayici).

Özgürlüğü başkasına muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinde durabilmek olarak tanımlayan bir katılımcımıza göre ise, kadınlar hayatlarında birçok şeyin baskısı altında kalabilmekte, bu durumda kadının özgürlük algısını etkilemektedir. Toplumsal değerler ve dini değerler ekseninde kadın çoğu zaman sıkışıp kalmakta, eğitim seviyesinin yüksek olması veya ekonomik imkanların fazla olması bile çoğu zaman kadının şartlarını değiştirmemektedir:

Bence özgürlük, başkasına muhtaç olmadan hayatını idame ettirebilmektir. Kadınların gerçek anlamda özgür olup olmadıklarının kişisine göre değiştiğini düşünüyorum. Eğitim düzeyi bile her zaman özgürlüğü beraberinde getirmiyor. Aslında genel olarak her zaman kadının muhtaç bir tarafı var. Eğitim seviyesi ne kadar yüksek olursa olsun, bu özgürlüğü yaşamak konusunda hep bir kısıtlılık var. Belki toplumsal değerler belki kültürel değerler belki dini değerler bunda etkili. Ama kadını her zaman biraz daha kısıtlamaları oluyor maalesef (Aybüke, 34, Doktor).

4.3.3.1. Para Herşeyi Değiştirir

Önceki sorunun devamı niteliğinde olan ve katılımcıların özgürlük algılarını ekonomik şartların ne kadar şekillendirdiğini anlama adına sorulan **”Kadınların kazandıkları gelirlerinin onları özgürleştirdiğini düşünüyor musunuz?”** sorusuna

alınan cevaplarda da katılımcıların tamamının soruya olumlu cevaplar verdiği görülmekte, bu da özgürlük kavramının kadınlar için ekonomik temelli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Kadınların bir önceki soruya verilen cevaplarda eşlerine veya herhangi birine bağımlı olup hesap vermeleri durumu her ne kadar kadınların özgürlük algısını etkilese de, kadınlar kazandıkları gelir ile ekonomik anlamda kendilerini özgür hissetmektedirler. Bu da daha önce de belirtildiği gibi özgürlüğün farklı boyutları olduğunu göstermekte, bireyin özgürlük algısını tek bir açıdan değerlendirmenin doğru olmayacağını ortaya koymaktadır. Az da olsa belirli bir geliri olan kadın, her ne kadar birçok şeyin baskısı altında kalıyor olsa da çalışmayan kadına göre kendini ekonomik anlamda özgür hissetmektedir. Kadınların çalışma şartları, eğitim durumu özgürlük algısını pek de fazla değiştirmemekte, bu noktada doktor olan bir kadın ile ev temizliğine giden bir kadının ekonomik anlamda özgürlük algısı benzeşmektedir:

Kesinlikle düşünüyorum. Kadınların ekonomik özgürlüğü varsa ailesi de arkasında destek oluyorsa kadın her zaman daha başarılıdır ve özgüvenlidir aslında (Aybüke, 34, Doktor).

Kadınların kazandıkları gelirleri onları özgürleştirdiğini kısmen düşünüyorum. Çünkü toplumumuzda çok farklı bir erkek kavramı var ortada. Kadına maddi açıdan kötü davranan, onu ezen, hor gören bir erkek toplumumuz var. Çoğunluğu da öyle maalesef. O yüzden de kadınların özgürleştirdiğine inanıyorum (Zeynep, 50, Doktor).

Evet özgürleştiriyor. Para her şeyi değiştiriyor. Herkes istediğini alabiliyor. Ve kadının evde söz söyleme hakkı artıyor (Fatma A, 46, Ev Hizmetlisi).

Çiğdem Kağıtçıbaşı'na göre, ailede karar alma süreçleri, eşler arasındaki rol paylaşımı ve iletişim, aile içindeki cinsiyet rollerinin ve kadının statüsünün göstergeleridir. Farklı ülke kadınları ile yapılan bir çalışmada: ''Kadınların karar sürecindeki yeri ve eşler arasındaki iletişim göstergelerindeki en düşük değerler Türkiye' de bulunmuştur'' ve rol paylaşımında en düşük değerlere yine Türkiye'de

rastlanmıştır. Türkiye’de kadının eğitim seviyesinin yetersizliği, piyasa şartlarının zorlukları, hem anne, eş olarak hem de çalışan bir kadın olarak hayat şartlarının getirdiği sıkıntılar sebebiyle kadın, maalesef ekonomik faaliyetlere istenilen düzeyde katılamamakta, bu durum kadının toplumsal statüsünü etkilerken aynı zamanda aile içi kararlarda etkili olmasını da engellemektedir (Kabaklı, 2003, 80). Bir katılımcının özellikle dile getirdiğine göre, kadının kazandığı gelir sadece kadının özgürlük alanlarını genişletmemekte aynı zamanda kadının aile içi kararlarda da söz söyleme hakkını güçlendirmektedir.

Diğer bir katılımcımız ise kadınların kazandıkları gelirleri ile kısmen özgür olduklarını dile getirmekte, bu durumu da mesleği veya statüsü ne olursa olsun kadınların özellikle de evli kadınların her zaman aileleri için fedakarlık yapmak zorunda kalmasına bağlamaktadır:

Genel olarak baktığımızda bence kadınlar ailesine destek olmak için çalışıyor. En azından benim açımdan öyle. Ama tabi bir özgürlük oluyor. Maddi yönden daha güçlü oluyorsun. Fakat yine de evine katkı hep ön planda. Tabi bu kazancına da bağlı. Ama kadın evliyse mutlaka fedakarlık yapar. Bu doktor da olsa aynı ev hanımı da olsa aynı (Neval, 38, Hizmetli).

Kendim ve çalışma hayatımdaki çalışma arkadaşlarımla genel düşünce yapısına baktığımda, kazanılan gelirle değil kişinin düşünce yapısı ve yaşam tarzı ile kendini özgürleştirdiğini söyleyebilirim. Ancak bekar çalışan arkadaşlarım ve çalışma hayatında beş yıl bulunduktan sonra evlenen yani kendi kazancını istediği şekilde yönlendirmeyi alışkanlık haline getiren arkadaşlar bu durumu bir özgürlük olarak algılıyorlar (Aişe, 29, Şehir ve Ulaşım Plancısı).

Birkaç katılımcımız ise, çalışan kadınların daha fazla tüketmesine sebep olan bu kazancın, bazen de kadın için gereksiz bir özgüvene sebep olduğunu dile getirmekte, hayatta tek amacın para kazanmak olmadığı, ancak paranın kadın içinde hayatı kolaylaştıran bir araç olduğu özellikle ifade edilmektedir:

Aslında özgürleştiriyor gibi gözükse de madde bağımlısı oluyorlar maalesef. Daha tüketici daha çok para harcama gibi şeylere yöneliyorlar. Ben kazanıyorum ben harcarım gibi bir düşünce oluyor. Bu özgürlük değil. Biraz daha hayatı kolaylaştıran bir durum sadece. O kadar. Zaten bir insanın hayatında sınırsız özgürlük olmamalıdır. Hayatta kurallar ve sınırlar olduğuna inanan biriyim (Fatma Ö, 53, Öğretmen).

Bence bu kadının bakış açısına göre değişir. Ama yine de özgürleştirir. Mesela boşanma sürecinde çalışan bir kadın elbette o süreci daha kolay atlatır. Kadın bence mesleğini seçerken kariyer planlaması yaparken çevresel şartları da düşünmelidir. İçinden çıkamayacağı işleri seçmemelidir. Çünkü kadın aslında çalışarak özgürleşirken bir taraftan da hayatın çarkında özgürlüğünü kaybetmektedir (Nilüfer, 47, Girişimci).

Ancak özgürlüğe daha soyut bir pencereden bakan birkaç katılımcımız için, kadınların çalışarak kendilerini özgür hissetmeleri zaman zaman eşler arasında sıkıntılara sebep olabilmekte, ekonomik anlamda ayakları üzerinde duran kadının özgüveni bazı erkekler için problemlere sebep olabilmektedir. Bu durumda erkeklerin kadınların çalışmasına daha önyargılı bakmasına yol açmaktadır. Çünkü kadının çalışması, ailede paranın kim tarafından kullanılacağı gibi bir sorunu da beraberinde getirmekte, kadının kazandığı parayı dilediği gibi harcaması her ailede mümkün olmamaktadır. Erkek egemen bir anlayışın devam ettiğini gösteren bu durum, kadının aslında çalışmasının ekonomik özgürlüğe sahip olması için yeterli olmadığını göstermektedir. Çünkü ataerkil zihniyet yapısına göre, kadın çalışsa da para üzerinde tasarruf hakkı erkeğe aittir. Bu da erkek için bir güç sembolüdür (Malkoç, 2009, 62):

Kadınlarımız çok salt bakıyorlar. Parayı güç olarak görüyorlar. O bir araç aslında. Yaşamımızı idame ettirebilmek için bir araç. Ama o aracı amaç haline getirenler var. Bu durum bazen aile huzurlarını da bozuyor. Farkında olmayarak çalışan kadın para kazandığı için bir

özgüveni oluyor. Eşine karşı tavrı çok farklı oluyor. Bu bizim her şeyimize ters. Dengeleri bozan bir durum. Böyle olunca çalışan kadına bakış değişiyor. Erkek de kadını çalışmasını istemiyor (Aytül, 52, Sanayici).

Bazı alanlarda evet ama genel anlamda bu bir özgürlük değil. Eğer maddi anlamda konuşacak olursak bir sonra yükümlülük olmaktadır (Şeyma, 30, Mimar).

Kadınları gelirleri onları özgürleştirmiyor biraz daha köleleştiriyor sanki (Neslihan, 44, Öğretmen).

Evet kesinlikle kadını özgürleştirdiğini düşünüyorum. Aslında özgürlük para ile ilgili bir mesele değildir. Kadın zihinsel olarak evinde özgür ise başa bir şeye ihtiyaç duymaz. Bu para bile olsa. Ancak her eş ideal değildir. Bazı erkekler evdeki huzura değil de paraya önem verirler. Kadının varlığını verdiği huzur yerine kadının tükettiği paraya önem verirler. İşte o zaman para kadına özgürlüğünü verir. Maalesef öyle (Kübra, 46, Diş Hekimi).

Daha önce belirtildiği gibi çalışma kavramı değişen yapısı ile modern dönemde bireylere para kazanmanın ötesinde bir değer kazandırmakta, çalışan kadının da toplumda bir prestij ve statü kazandığı bilinmektedir. Hal böyle olunca çalışan kadınların eşlerinden harçlık istemesi durumu kadınlar tarafından onur kırıcı bir davranış olarak görülmektedir. Bir katılımcımız da özellikle bu durumu dile getirmekte, kadının eşinden harçlık istemek zorunda kalmamasını özgürlük olarak kabul etmektedir:

Tabi ki özgürleştiriyor. Birşey yapmak için eşine elbette danışırsın sorarsın ama para istemezsin (Sündüz, 50, Anaokulu Öğretmeni).

Tabi ki özgürlüğe etkisi oluyor. Kadın çalışmak zorunda değil ama üretmek zorunda diyorum. Yani kendi ihtiyaçlarını karşılayacak, kendi

özel harcamalarını yapacak bilgi ve becerileri olmalı (Gülseren, 49, Sekreter).

4.3.3.2.Yuvaya Hizmet İbadettir

Kadının çalışma hayatında daha fazla yer edinmesi, geleneksel düşünce yapısındaki eve ekmek getiren kişinin erkek olması rolü ile çelişmektedir. Yine de cinsiyet ayrımcılığı sebebiyle, her iki tarafında çalışması durumunda, kadının gelirine ek bir gelir olarak bakılmasına ve asıl gelir getiren kişinin erkek olması gerektiği düşüncesini değiştirmemiştir (Önel, 2006, 24). Katılımcılara yöneltilen **”Sizce ailede eve ekmek getiren kişi erkek mi olmalıdır? Kadının çalışması gerekli midir?”** sorusuna alınan cevaplarda da bu düşüncenin yansımaları görmek mümkün olmaktadır. Soruya katılımcıların tamamına yakınının olumlu cevaplar verdiği görülmekte, evin geçiminden sorumlu olması gereken kişinin erkek olması düşüncesi ağırlık kazanmaktadır:

Evet erkek olmalıdır. Fitraten bu şekildedir zaten. Kadınların çalışması sadece maddi anlamda eve bir kişi daha ekmek getiriyor olarak görülmemeli. Aile içerisinde bu sorumluluk erkeğin olmalı, kadının çalışması isteğine bağlı olmalıdır. Kadın illa çalışmak zorunda değildir ama günümüze bu şekilde evrilmiştir (Şeyma, 30, Mimar).

Eğer gerekiyorsa, erkeğin getirdiği yetmiyorsa kadının çalışması gereklidir. Eve ekmek getiren erkekte olabilir kadın da. Eşit bence. Ama çalışmak kadının istediğine bırakılmalı (Dilek, 48, Esnaf).

Kadınların çalışması zorunlu değildir. Ama kendi istekleri dahilinde bu duruma karar vermelidir (Aişe, 29, Şehir ve Ulaşım Plancısı).

Ayrıca birkaç katılımcı hariç ortak bir kanaat olarak, kadının çalışmasının kendi isteğine bırakılması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu düşüncede olmayan birkaç katılımcı ise, hayat şartlarının artık kadının da çalışmasını zorunlu kıldığını ifade etmekte, erkeğe tek başına evin sorumluluğunu yüklemenin adil

olmadığını dile getirmektedir. Özellikle bir katılımcı cinsiyet ayrımcılığından daha önemli olanın evin devamlılığı olduğunu ifade etmekte ayrıca evin idame ettirilmesine kutsal bir değer atfetmektedir:

Eve ekmeği erkek getirmeli algısı yanlış bence. Çünkü bu işin kadını erkeği yok. Ortada bir ev bir yuva varsa oraya hizmet ibadettir. Bir evde erkek çalışıyor ve kadın çalışmıyorsa, erkek kadına bir konfor sunuyordur ve kadında bu konforu karşılık eşine elinden geldiğince daha fazla itina göstererek bir konfor sunuyordur. Ama kadında çalışmaya başlayınca artık erkeğe bir konfor sunmaya başlamıştır. Artık erkekte ev işlerinde ve çocuk bakımında ona yardım ederek bu konfora bir karşılık vermelidir. Algılarımızı yıkmalı ve yuvamıza kadınıyla erkeğiyle hizmet etmeliyiz (Gülseren, 49, Sekreter).

Katılımcılarımızın birkaçı özellikle bu noktada dini değerleri vurgulamakta, eve ekmek getirecek kişinin erkek olması gerektiğini dile getirirken, bunu dini dayanaklar ile gerekçelendirmekte, ayrıca bunun insan fıtratına daha uygun olduğunu ifade etmektedir. İslam bir insan birliği olması itibarıyla, aile içinde de bir düzenin hakim olmasını gerekli görmekte, bu da ailede bir otoritenin bulunmasını zorunlu kılmaktadır. İslam bu yetki ve sorumlulukları belirli şartlar dahilinde erkeğe vermektedir. Erkek ailesine bakmaktan ve iâşesini karşılamaktan sorumlu iken, kadın sadece çocuğunun eğitiminden sorumlu tutulmaktadır. Dolayısıyla İslam'ın cinsiyetleri birbirinden görev ve sorumlulukları noktasında hem ayırdığı hem de aile düzeninin devamlılığı için karşılıklı tamamladığı dikkati çekmektedir (Birekul, 2015, 121). Yani İslamiyette ailede kadının ve erkeğin işlevsel rolleri bulunmakta ve ailenin devamlılığı idealize edilmektedir:

Bence erkek bu sorumluluğu almalı. Bu erkek üzerine vaciptir. Benim inandığım inanç sistemine göre böyle. Ama kadınlar da çalışmalı. Çünkü yaşam şartları iki tarafı da çalışmayı gerekli hale getiriyor. Bence kadınlar zaten çalışmadıkları zamanda çocuklarına yeteri kadar vakit ayıramıyorlar. Kadının çocuğuna rehberlik edebilmesi için çalışma şartlarını bilmesi bence avantaj (Nilüfer, 47, Girişimci).

Ekmek erkeğin işi. Çünkü biz müslüman bireylersek herkes sorumluluğunu bilmelidir. Kadınların çalışması bence her ortamda gereklidir. Çünkü her şey kadınlarla güzel (Gülten, 47, Kuaför).

4.3.3.3.Mesleğime Aşgım

Özgürlük kavramı denilince akla ilk gelen kavramlardan biri olan ekonomi, özellikle kapitalist toplumlarda başat kurum olarak herşeyi belirlemektedir. Özellikle sanayileşme sonrası kadınların çalışma hayatına girmesi ile özgürlük kadınlar için de yükselen bir değer olarak varolmakta, neredeyse kadınlar toplum içerisinde ki statülerini yükseltebilmenin bir yolu olarak bütün zorluklarına rağmen çalışma hayatını tercih etmektedirler. **”Hiçbir ekonomik kaygınız olmasaydı yine de çalışmak ister miydiniz?”** sorusuna katılımcıların tamamına yakınının ”kesinlikle evet” cevabını verdiği görülmekte, sadece iki kişi ekonomik anlamda bir kaygısı olmasaydı çalışmak istemeyeceğini dile getirmektedir. Burada kadınların çalışma isteğindeki temel ayrımın çalışma şartları ve ailenin ekonomik seviyesi ile ilgili olduğu dikkati çekmektedir. Bu soruya olumsuz cevap veren, ev hizmetlisi olan ve bir hastanede hizmetli olarak çalışan iki kadındır. Ailenin maddi gücünün yetersizliği ile çalışma hayatına dahil olduğu anlaşılan katılımcılarımız, aslında aileye katkı sağlamak için kendilerini sorumlu hissetmektedir. Katılımcılarımız her ne kadar çalışan kadının ekonomik anlamda özgür olduğunu ve ailede söz hakkının arttığını ifade etseler de, eşlerin maddi durumu aileyi geçindirecek düzeyde olması durumunda ev kadını olmayı çalışan kadın olmaya tercih etmektedirler. Konu ile ilgili yapılan araştırmalar bakıldığında da, hizmet sektöründe çalışan kadınlarla işçi olarak çalışan kadınların daha çok aileye katkı sağlamak amacıyla çalıştıkları belirtilirken, orta ve üst sosyo ekonomik düzeydeki kadınlar için çalışmak, sadece para kazanmak amacı ile olmamakta, kadınlar yeteneklerini geliştirebilme ve sosyal ilişkilerini genişletme amacı ile çalışma hayatında olmayı tercih etmektedir (Çıtak, 2008, 124-125).

Kesinlikle hayır. Çünkü hayat benim için çocuklarımdan ibaret (Neval, 38, Hizmetli).

Çalışmazdım. Çalışmayı istemezdim. Okumuş olsaydım bir mesleğim olsaydı isteyebilirdim tabi (Fatma A, 46, Ev Hizmetlisi).

Tekçe'nin de belirttiği gibi (2005) kadının çalışma hayatında olmayı istemesindeki temel amaç, aileye maddi anlamda katkıda bulunabilmektedir. Ekonomik zorunluluklar dışında ise çoğu kadın çalışma hayatında olmayı tercih etmemektedir. Ancak günümüzde şartların biraz daha değiştiğini söylemek mümkündür. Artık kadınlar gerek ekonomik gerekse farklı sebeplerden çalışma hayatında bulunmaktadır (Çoşkun, 2019, 50). Çalışma hayatında olmayı her koşulda isteyen 19 katılımcının çoğunluğu da, ekonomik kaygılardan ötürü değil, mesleğine olan sevgisinden dolayı çalıştığını özellikle vurgulamakta, bazısı da çalışma hayatının getirmiş olduğu hareketli yaşamı arzulamaktadır. Ayrıca birkaç katılımcı çalışarak topluma insanlara faydalı olma hissini önemseydiğini dile getirmekte, çalışarak manevi anlamda kendini daha iyi hissetmektedir:

Ekonomik olarak bir problemim olmamasına rağmen yine de çalışıyorum ve çalışmayı isterdim. Çünkü çalışmak ve üretmek benim hayatımın bir parçasıdır (Betül, 36, Sanatçı- Akademisyen).

Ben sadece ekonomik kaygılardan değil, mesleğimi sevdiğim için ve insanlara faydalı olabilmek için çalışıyorum (Zeynep, 50, Doktor).

Evet. Çünkü ben gerçekten mesleğimi severek seçtim. Ve tasarım, üretim bir şekilde yapabilme yolunu bulurdum. Bu da beni çalışma hayatında tutar zaten (Şeyma, 30, Mimar).

Kesinlikle evet. Çünkü ben işime aşığım ve mutluyum mesleğimle (Gülten, 47, Kuaför).

Yaşam boyu insanların istediklerini elde edebilmesi ancak çalışmakla mümkün olabilmiştir. Bu nedenle çalışmak, hem yaşamın sürdürülmesi hem de kişiliğin gelişmesi için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır (Çolak, 2013, 28-29). Bu yüzden ki çalışma kavramı sadece ekonomik anlamda değerlendirmemelidir. Çalışmak, insanın nasıl yaşadığını, hayatını nasıl şekillendirdiği, kimlerle iletişime geçtiği gibi konular

üzerinde etkili olmakta, kadınlarda çalışma hayatının vermiş olduğu hazdan ve mutluluktan vazgeçmek istememektedir (Karali, 2016, 22):

Evet. Çalışma hayatı içerisinde bulunmayı isterdim. Çünkü başta da dediğim gibi çalışmak insanı zinde tutar, dinç tutar. Kendisini yenilemeye fırsat verir. Prensipli çalışmak zorunda bırakır. En azından benim karakterimdeki birisinin üretici olmanın hazzını yaşamaktan keyif aldığını düşünüyorum. Ayrıca çalıştığım sektör sağlık olduğu için insanlara fayda sağlamış olmak manevi doyum noktasında beni tatmin ediyor (Kübra, 46, Diş Hekimi).

Küçülen aile yapısı ve kadınların çalışma hayatına katılması, kadının aile içinde alınan kararlarda söz hakkı elde etmesine neden olmaktadır. Yani ailede ki ekonomik ilişkiler kadının statüsünü etkilemekte, evin ekonomisine katkı sağlayan kadın sorumlulukların paylaşımı ve aile içi roller noktasında erkekle eşit bir konuma gelmeye başlamaktadır. Ersöz'ün (1999) yönetici kadınlarla yapmış olduğu araştırmada da "çocuklarla ilgili kararların daha çok kimin tarafından verildiği" sorusuna kadınların %78.4'ü eşimle birlikte karar verimiz derken, %19,6'sı kendim karar veririm, %1.6'sı ise eşim karar verir yanıtını vermiştir. Yine katılımcılara yöneltilen "Ev içi kararların paylaşımı" sorusuna kadınların %88.9'u ev içi kararları eşi ile birlikte aldıklarını dile getirirken, %6.1'i kararları kendisinin aldığını, %3.9'u ise kararları eşlerinin verdiğini belirtmişlerdir. Sonuç olarak Koray'ın da ifade ettiği gibi, "çalışan kadınlar karar alma mekanizmalarına katılma gücü kazanmaktadırlar" (Önel, 2006, 45-46). Bu noktada araştırmamızda çalışan kadınların aile içindeki söz hakkını tespit edebilme adına katılımcılara yöneltilen "**Eviniz ile ilgili harcamalarda genellikle eşiniz ile birlikte mi karar verirsiniz?**" sorusuna kadınların tamamının olumlu cevap verdiği görülmekte, konu ile ilgili yapılan diğer araştırmalar ile benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Genelde ortak karar verimiz (Vesile, 35, Kuran Öğretmeni).

Evet. Birlikte karar verimiz (Fatma K, 29, Networker).

Büyük harcamalarda muhakkak ortak karar alırız ama kişisel olarak da çok rahat harcama yaptığım zamanlar mevcuttur (Rümeysa, 40, Bilgisayar Mühendisi).

Evet ortak kararlar alırız (Aişe, 29, Şehir ve Ulaşım Plancısı).

Evet. Harcamaları paylaşıyoruz (Neslihan, 44, Öğretmen).

Kadının aile içinde alınan kararlarda fikrinin alınmaması ve kadının yok sayılması eşler arasında ciddi sorunlara yol açabilmekte, bu durumda kalan ailelerde çatışma, huzursuzluk ve şiddet ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir aile ortamında büyüyen çocuklarında olumsuz yönde etkilenmesi kaçınılmaz olmakta, şiddetin yaşandığı bir aile ortamında yetişen bir çocuğunda evlilik hayatlarında bezer modelleri uygulamaları gayet mümkün olmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı nesillerin yetiştirilebilmesi, toplumun sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirebilmesi ve aile kurumunun devamlılığı için eşler arasındaki uyum son derece önemli olmaktadır. "Biz bir aileyiz" diyebilmenin ve birliktelik ruhunu yaşayabilmenin yolu, eşlerin birbirlerinin fikirlerine saygı duymasından ve ailenin menfaatlerinin bireysel menfaatlerin önüne konmasında geçmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışma kavramı, insan varlığının temelini oluşturur ve salt ekonomik bir olgu olarak değerlendirilemez. İnsanlığın varolması ile birlikte ortaya çıkmış olan çalışma kavramı, tarihin hiç bir döneminde amaçsız bir eylem olmamış, insan her zaman bir amaç doğrultusunda çalışmıştır ve halen çalışmaktadır. Ancak çalışma kavramının anlamı her dönemin kendi şartları ekseninde yeniden şekillenmiş, çalışma kavramını her toplum kendi bakış açısı ile yeniden yorumlamıştır. Örneğin sanayi öncesi dönemde ki çalışma kavramı ile sanayi sonrası çalışma kavramı arasında, hem anlam hem de işlev noktasında bir hayli fark bulunmaktadır. Sanayi öncesinde günlük ihtiyaçların karşılanması amacı ile gerçekleştirilen çalışma, sanayileşme sonrası insanın emeğinin karşılığında belirli bir ücret ödendiği bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani kapitalist toplumlarda ekonominin başat kurum olması ile çalışma kavramına bakış değişmiş, bu süreçten sonra çalışmak, tamamen ekonomik bir kavram olarak algılanmaya başlamıştır. Modern dönemde ise çalışmak, bireylere ekonomik bir gelir sağlamaktan daha fazlasını ifade etmekte, bireyin toplumsallaşmasında işlevsel bir rol oynamaktadır. Çalışma hayatı bireylere toplum içerisinde belirli bir saygınlık, statü ve bir kimlik kazandırmaktadır.

Dünya var olduğu günden itibaren kadınlar hep toplumun işleyen bir mekanizması olmuş, ücretsiz aile işçisi olarak en ağır yüklerin altına girmiştir. Sanayileşme ile birlikte keskin bir değişim ve dönüşüm süreci yaşayan toplumlar, bir çok alanda olduğu gibi kadınların da toplumsal konumlarında ciddi değişimlere sebep olmuştur. Sanayi devrimi ile kadınların çalışma hayatındaki konumu değişmiş, kadın bu süreçten sonra emeğinin karşılığını aldığı bir döneme girmiş, artık kadınlar için de çalışma hayatı hep yükselen bir değer olarak var olmuştur. Kadınların çalışması genel olarak toplumlarda özel olarak da ailelerde kadının statüsünü yükseltmiş, kadın hem sosyo-kültürel hem de ekonomik anlamda bir değer kazanmıştır.

Özgürlük kavramı da neredeyse bütün toplumlarda uğruna savaşılan bir değer olmuş, kadınların çalışarak elde edeceği gelirin onlara ekonomik anlamda bir özgürlük sağlayacağı düşüncesi kadınlar için çalışmayı daha da cazip hale

getirmiştir. Özgürlük çok boyutlu bir kavramdır. Dolayısıyla özgürlüğü tek bir boyuttan açıklamak mümkün değildir. Bu doğrultuda araştırmamızda sosyal- kültürel ve ekonomik özgürlük algılarına farklı başlıklar altında yer verilmiş, konu ile ilgili cevaplarda farklı başlıklar altında yorumlanmaya çalışılmıştır.

Yapılan alan araştırması sonucunda çalışan kadınlar için çalışmanın anlamının, üretmek, birilerine faydalı olmak ile eşdeğer olduğu görülmekte, kadınlar sosyalleşebilmenin ve kendini geliştirebilmenin bir aracı olarak çalışma hayatını önemsemektedir. Yine kadınlar çalışarak eşine bağımlı olmadan yaşamanın, eşinden harçlık istemek zorunda kalmamanın ve çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilmenin hazzını yaşamakta, bu noktada ekonomik anlamda kendilerini özgür hissetmektedirler. Kadınların çalışma şartları, gelir durumları veya eğitim seviyeleri bu algıyı değiştirmemekte, kadın az bir gelire sahip olsa da kendini ekonomik anlamda özgür hissetmektedir. Alınan cevaplar ile kadınların başkasına bağımlı olmadan kendi ayakları üzerinde durabilmesinin, özgürlük algısını besleyen temel duygu olduğu dikkati çekmektedir. Kadının çalışma motivasyonlarından birini oluşturan aileye katkı sağlamak ise, ancak eşlerin gelir seviyesinin düşük olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kadınların söylemlerinde annelik ve eşlik statüsünden farklı olarak kendilerine ait bir dünya yaratmanın arzusu dikkati çekmekte, kadın kendi kimliğini, mesleği ve ekonomik özgürlüğü üzerinden tanımlamayı arzu etmektedir.

Yine elde edilen verilere göre, çalışan kadınlar için çalışma kavramının sadece ekonomik bir anlamının olmadığı görülmekte, çalışma hayatı kadına sosyal hayatın birçok alanında özgürlük sağlayan bir mekanizma işlevi görmektedir. Kadınlar şartlar ne olursa olsun çalışmayı, kendilerini ifade etmede bir aracı ve topluma faydalı olduklarını hissettikleri bir alan olarak değerlendirmektedir. Kadınların bir çok şeyden fedakarlık yaparak çalışma hayatında var olmaları bütün kadınların ortak kanaatine göre, onları hem toplumda hem ailede daha özgüvenli kılan ve ayakları yere basan bireyler olabilme özelliği sağlayan bir değer olarak görülmekte, kadınlar her ne kadar çocukları ile ilgili zaman problemi yaşadıklarını ifade etseler de bu

durumun, eşleri ve çocukları ile ilişkilerini olumlayan bir şey olduğunu ifade etmektedir.

Ev kadınlarının ise çalışma hayatı ile ilgili görüşlerinde ortak bir kanaat göze çarpmakta, görüşme yapılan kadınların neredeyse tamamının çalışma hayatında olmayı istedikleri dikkati çekmektedir. Kadınların toplumda daha fazla değer göreceği, kendilerini daha işe yarar hissedecekleri ve ekonomik anlamda özgür olacakları düşüncesi ile çalışma hayatında olmayı istediklerini görülmektedir. Bu da aslında temelinde toplumda kadınların ev için de yapmış oldukları işlerin boş ve anlamsız olarak görülmesinden ve kadınların ev içinde yaptıkları işlerin değersizleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınların özellikle ev işlerini ve çocuklarını aksatmadan bir işte çalışabilme isteği, aslında kendilerinin de ev işlerini kadının görevi olarak kabul etmelerinden kaynaklanmakta, kadının bu düşünce şeklini besleyen şeyin ise yetiştirilme tarzı ve kültürel faktörlerle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Belki Konya dışında yapılacak bir araştırma da kadınların aynı konuya farklı bir bakış açısı ve düşünce ile yaklaşabileceği ön görülmektedir.

Ev kadınların birçoğu için ev kavramı, huzur, rahatlık ve aile olabilmeyi ifade ederken, bazıları için sadece sorumluluk anlamına gelmektedir. Esasında ev kavramını sorumluluk kavramı ile açıklamanın temeli, toplumsal cinsiyet algısının kadınların zihin dünyasını şekillendirmesine dayanmakta, bu düşünce şeklinin bir sonucu olarak da ev işleri, çocukların bakımı gibi görevler, halen kadının sorumluluğunda görülmektedir. Ailenin önemli motivasyon kaynaklarından biri olan çocuk yetiştirmek de birçok kadın için büyük önem arz etmekte, bazı kadınlar "ev" kavramına bu önem ile yaklaşmaktadır. Nihayetinde çocukların sağlıklı bireyler olarak yetiştirilmesi ve topluma kazandırılması da ancak mutlu ailelerde mümkün olmakta, eşlerin birbirleri ile uyumlu olduğu yuvalardan mutlu çocuklar çıkmaktadır.

Kadınların ev kadını olmalarında en büyük etkenlerden biri, özellikle üniversite mezunu birkaç katılımcının ifadesinde netlik kazanmakta, kadınlar eşleri istemediği için çalışma hayatına dahil olmamaktadır. Konya'nın geleneksel yapısı ve erkeklerin Konya kültürü ile yetiştirilmiş olması bu durumda elbette büyük bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak eşlerin gelir seviyesinin yüksek olması ve

ailede ek bir gelire ihtiyacın olmaması da kadınların çalışmasını engelleyen bir durum olarak görülmektedir. Özellikle birkaç katılımcının ifadesinde görüleceği üzere, Konya’da tutucu bir bakış açısının etkisiyle erkek çocuklarının eğitime kız çocuklarından daha fazla önem verildiği görülmektedir. Bu durumda Konya’da toplumsal cinsiyet algısını besleyen ataerkil bir düşünce şeklinin halen varlığını koruduğunu ispat etmektedir.

Netice itibariyle kadınların sosyal hayatta kendilerini var edebilmeleri, sosyal ilişkiler geliştirebilmeleri, ev işlerinden ve çalışma hayatından kalan zamanlarını istedikleri şekilde değerlendirebilmeleri, kadınların özgürlük algılarını şekillendirdiği görülmekte, kadınlar kendilerini ayırdıkları zaman diliminde kendi özgürlük alanlarını yaratarak motive olmaktadır. Bu motivasyonda kadının psikolojik olarak kendini daha iyi hissetmesine sebep olmakta ve karşılaştığı sıkıntıların üstesinde gelebilmesine de yardımcı olmaktadır. Hem çalışan hem de ev kadınlarının birçoğunu sosyal aktiviteye vakit ayırdığı görülmekte, sadece birkaçı çocukların sorumluluğunu ve çalışma saatlerinin fazlalığını bu tarz aktiviteler önünde bir engel olarak görmektedir. Özellikle kadınların dernek faaliyetlerine, sportif aktivitelere, akrabalık ve komşuluk ilişkilerine bir hayli önem verdikleri görülmektedir.

Yine ev kadınları gibi çalışan kadınların da ortak kanaati, eve ekmeği getiren kişinin erkek olması gerektiği yönünde olmakta, bu durumda Konya gibi muhafazakar düşüncenin baskın olduğu bir şehirde kadınların düşüncesinin de pek farklı olmadığını göstermektedir. Konu ile ilgili Konya dışında yapılacak bir araştırma da, elbette bu algının değişik formları ortaya çıkacak, kadınların ekonomik özgürlük algısı birçok noktada farklılık gösterecektir.

Ayrıca yine hem çalışan kadınlar hem de ev kadınlarının, Türk toplumunda kadınların hak ettiği değeri alamadığı yönünde ortak bir fikir beyan ettikleri görülmektedir. Katılımcılar kadınların çalışma hayatında olsa bile tam anlamıyla özgür olamadıklarını dile getirmekte, kadınların ataerkil değerlerin baskısı altına olduğu her fırsatta vurgulanmaktadır. Çünkü Türk toplumu gibi geleneksel değerlerin baskın olduğu toplumlarda kadınların özgürlük algısı, daha çok eşinin sosyal,

kültürel ve ekonomik şartlarına bağlı olarak şekillenmekte, kadının kendini özgür hissedebilmesi de eşinin sınırları ile bağlantılı olmaktadır.

Çalışan kadınların özellikle vurguladıkları nokta, çocukları ile geçirdikleri zamanın yetersiz olduğu ile ilgili olmakta, mesleki anlamda bir kariyeri olan ve ekonomik anlamda ayakları üzerinde durabilen kadınlar için bile ailenin en hassas konu olduğu dikkati çekmektedir. Ev kadınları ise, mesleki statü veya ekonomik özgürlük anlamında kendilerini yetersiz hissetmiş olsalar da çocukları ile geçirdikleri zamanın fazlalığını dile getirmekte ve onların her zaman yanında olabilmenin verdiği hazzı her fırsatta ifade ettikleri görülmektedir.

Görüldüğü üzere kadınların ortak kanaatine göre, aile en önemli kavram olarak varlık kazanmakta, kadınlar için en önemli şeyin ailenin devamlılığı olduğu dikkati çekmektedir. Her ne kadar kadınlar çalışma hayatına dahil olsalar bile önceliklerinin aile olduğu görülmekte, kadınlar iş ve aile arasında tercih yapma durumunda kalmaları halinde aileyi öncelemektedir. Dolayısıyla kadınların çalışma hayatına dahil olması ve ekonomik özgürlüğünü elde etmesi halinde boşanmaların artacağı ve aile kurumunun zarar göreceği düşüncesi, alınan cevaplar ile tersi bir durumu ortaya koymaktadır. Yani kadının çalışması aileden uzaklaşması anlamına gelmemektedir. Kadınlar için aileden sonra çalışma hayatının getirdiği sosyalleşme, statü ve bir kimlik edinmenin önemi dikkati çekmekte, sonrasında ise ekonomik özgürlüğün getirdiği rahat harcama ve hesap vermek zorunda kalmamanın kadınlar için çalışma hayatını daha cazip hale getirdiği görülmektedir.

Çalışan kadınlar ve ev kadınlarının düşüncelerinin ayrıştığı önemli bir noktanın, kadının çalışmasının gelişmişlik seviyesine yapacağı katkı konusu ile ilgili olduğu görülmektedir. Kadınların çalışma hayatında bulunmasının ülkenin gelişmişlik seviyesine katkı sağlayacağı düşüncesi özellikle çalışan kadınların ifadelerinde ortaya konmaktadır. Çalışan kadınların ortak kanaatine göre, çalışma hayatı kadının kendini geliştirmesine katkı sağlayacak, kadın para kazandığı bir toplumda daha fazla değer görecek, bu durumda ülkenin gelişmişlik seviyesine katkı sağlayacaktır. Ev kadınları ise kadının çalışmasının ülkenin gelişmişlik seviyesine katkı sağlamasından öte, konuyu aile kurumuna vereceği zarar noktasında

değerlendirmekte ayrıca kadın için çalışma hayatının ekstra bir külfet olacağı yönünde fikir bildirmektedir. Ev kadınları için bir ülkenin gelişmesine katkı sağlayacak en önemli şey, kadının eğitimi, kendini yetiştirmesi ve topluma faydalı bireyler yetiştirebilmesidir. Ev kadınlarının neredeyse tamamı kadının çalışmak zorunda olduğu bir toplumu değil, daha çok kadının kendini geliştirip hayatın içine dahil olduğu bir toplumu gelişmiş olarak değerlendirmektedir.

Son kertede araştırmanın en önemli bulgularından biri de, ataerkil değerlerin kadınların kimlik oluşumuna olan etkisidir. Ataerkil düşünce yapısı toplum tarafından sürekli olarak pekiştirilmekte, bu değerler de kadınların kişisel ve sosyal kimliklerini şekillendirmelerinde oldukça etkili olmaktadır. Hem çalışan kadınların hem de ev kadınlarının söylemlerinde bu değerlerin etkisi yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Örneğin, erkek çocuklarının eğitime kız çocuklarından daha fazla önem verilmesi ve kadınların çalışmasına eşlerin onay vermemesi gibi birçok olayın kadınlar tarafından normal görüldüğü dikkati çekmektedir. Ayrıca eve ekmek getiren kişinin erkek olması gerektiği düşüncesinin bütün kadınlar tarafından onay görmesi de ataerkil düşünce şeklinin kadınlar tarafından da kabullenildiğini göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu da, toplumsal cinsiyetçi bakış açısının kadının çalışma hayatına olan etkisidir. Gerek tarihi çalışmalarda gerekse antropolojik çalışmalarda ‘kadın’ olgusu biyolojik olmaktan ziyade sosyolojik bir olgu olarak kabul edilmekte, dolayısıyla da kadınların cinsiyet kimliğinin oluşumunda biyolojiden ziyade toplumsal ve kültürel değerler etkili olmaktadır. Türk toplumu gibi geleneksel değerlerin henüz anlamını yitirmediği toplumlarda da cinsiyetçi bir bakış açısının varlığı hem ailede hem de kamusal alanda yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Bu doğrultuda kadının ailedeki rol ve sorumluluklarının fazla olması da kadını birçok noktada kısıtlamakta, kadınlarda çoğu zaman sosyal hayattan ve kamusal hayattan uzak kalmaktadır.

Özetle yapılan alan araştırmasına göre; kadının ekonomik özgürlük algısını etkileyen faktörün, çalışma hayatına yüklediği anlamda gizli olduğu görülmektedir. Çünkü birçok kadın için çalışma hayatı, farklı anlamlara gelebilmektedir. Bazıları için statü anlamına gelen çalışma hayatı, bazıları için sosyalleşme fırsatı, bazıları için

ise bir kimlik edinmede aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışan kadının kendine ait bir gelirin olması veya çalışmayan kadının gelir düzeyi yüksek bir aileye sahip olması, ona her zaman ekonomik anlamda özgürlük duygusunu vermemektedir. Hem çalışan kadının hem de çalışmayan kadının ekonomik özgürlük algısını şekillendiren olgunun para kazanmaktan ziyade sosyal hayatta kendini varedebilme ve kimlik edinebilme düşüncesi ekseninde şekillendiği görülmektedir. Özellikle bu araştırmanın evreni olarak tanımlanan Konya'nın muhafazakar yapısının kadınların zihin dünyasını etkilediği gözlemlenmektedir. Ataerkil bir bakış açısının da etkisi sonucunda kadının kendini ispatlama duygusu ile çalışma hayatında bulunma isteği göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak, kadınların çalışma hayatına dahil olmasını tetikleyen duygu, ekonomik anlamda özgür olmaktan ziyade kendi değerli hissetme ve bir kimlik edinme isteğidir. Ancak kadınların eğitim seviyesi ve mesleki statüsü çalışma hayatına olan bakış açısını değiştirmektedir. Bunun yanı sıra kadınların çalışma hayatına bakış açısını şekillendiren diğer olgular ise sosyo-kültürel faktörler, cinsiyetçi bakış açısı ve içinde yaşadığımız şehrin kalıp yargılarıdır.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2007). Kadınların İkilemi: İş ve Aile Yaşamı. *Sosyoloji Dergisi* Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı (Hakemsiz).
- Ak, G. (2015). John Stuart Mill Düşününde Bireylerin Özgürlüğü. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Nişantaşı Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. Haziran.
- Akın, B. H. (2010). Türkiye'de İş Yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı*, Güz: 2010, Sayı:55, 21- 49.
- Akıncı, M., Yüce, G., Yılmaz, Ö. (2014). Ekonomik Özgürlüklerin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 82-90.
- Aksan, G. (2013). Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi. *Aile Sosyolojisi içinde*. Konya: Çizgi Yayınları..
- Aksu, A. (2019). *Çalışan Kadının ve Çalışmayan Kadının Sosyo-Kültürel Unsurlar Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, C. Coşkun. (2002). Yeni Dünya Düzeni Ve Global Değerler. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-dunya/dunya-duzeni.htm>. (Erişim Tarihi: 20.12.2019).
- Aktaş, Gül. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.30, Sayı:1. Haziran.
- Aktaş, Y. (1994). Çalışan Anne ve Çocuğu. *Yaşadıkça Eğitim içinde*. Sayı:36, Eylül/Ekim 1994.
- Aldemir, Çiğdem. (2016). *Kadının Görünmeyen Emeginin Görünür Kılınması: Ev İçi Emegın Ücretlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.

- Alıcı, G. (2008). *Ortaöğretim Kurumlarında Yönetici Pozisyonun Kadın İstihdamı ve Yaşanılan Sorunları İçeren Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Büro Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı.
- Alkan, K, S., Allmer, A. (2000). Mekanın DNA'sı: Toplumsal Cinsiyetin Mekansal Kalıplarının Sorgulanması. *Kadın/Woman* 2000,14 (1), 107-133.
- Alver, K. (2010). *Siteril Hayatlar*. Konya: Hece Yayınları.
- Avan, S. (2013). Liberalizmin Türkiye'deki Temel Hak Ve Özgürlüklere Yaklaşımı: *Liberal Düşünce Dergisi Örneği*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, M. A. Tecim, E. (2014). Türk Toplumunda Aile ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli. *Aile Sosyolojisi Yazıları*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Aydın, M. (2011). Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma. Ankara: Kadim Yayınları.
- Aydın, S. (2015). Değişen Türkiye'de Adalet Perspektifinden Ekonomi'de Kadın. TASAM Medeniyet İnşası Türkiye Vizyonu Kongresi.
- Bahadır, M. (2016). Antik Çağ'dan Günümüze Boş Zaman Üzerine Bir Değerlendirme. ETÜ, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, I/2, s: 103-116. Temmuz.
- Bahar, B. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Annelik Rolü: Elisabeth Badinter ve Eleştirel Annelik Teorisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı.
- Bahtiyar, E. (2019). *Ekonomik Özgürlükler ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği*. (Doktora Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uşak.
- Bal, H. (2014). *Hukuk Sosyolojisi*, 4.Baskı. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Başaran, E. (2013). *Ailenin İşleyişi Ya da Gerçekleştirimi*. Sistemantik Aile Sosyolojisi İçinde. Konya: Çizgi Yayınları.

- Başol, O. (2010). *Girişimci Kadın ve Erkeklerin Başarı Algısında ki Farklılıklar: Küçük Ölçekli İşletmelerde Bursa İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Bursa.
- Bauman, Z. (2018). *Özgürlük*. (çev: Kübra Eren). 3. Baskı. Ankara: Ayrıntı Yayınları. Ekim.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2 yıl: 4 cilt: IV. sayı: 8
- Beach, W. W. and T. Kane. (2008). "Methodology: Measuring the 10 Economic Freedoms". 2008 Index of Economic Freedom The Heritage Foundation. Washington DC. 39-41.
- Berktaş, F. (2015). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Birekul, M. (2013). Aile- Toplum İlişkisi. *Sistemik Aile Sosyolojisi içinde*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Birekul, M. (2014). Aile ve Dini Sosyalleşme. *Aile Sosyolojisi Yazıları içinde*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Birekul, M. (2015). Adalet- Eşitlik Dikotomisi Ve Toplumsal Bir Tip /Cinsiyet Olarak İlk Dönem İslam Toplumunda Kadın. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*. Sayı:01.
- Bolcan, A. E. (2006). *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadının Yeri ve Kadın İşsizliği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı.
- Bulgu, N., Koca, Arıtan, C., Aşçı, F. H. (2008). Gündelik Yaşam ve Fiziksel Aktivite. *Spor Bilimleri Dergisi*, 2007, 18 (4), 167-181.
- Butler, E. (2016). *Özgür Toplumun Temelleri*. (çev: Hakan Şahin). Ankara: Liberte Yayınları. Eylül.2. Baskı.
- Bülbül, K. (2011). Özgürlük Kavramı ve Modern İdeolojilerin Özgürlük Anlayışı. *Eskiye*, (20), 31-45.

- Can, İ. (2013). IX. Tarih, Toplum Ve Kültür Bağlamında Aile Ve Kadın. *Sistemantik Aile Sosyolojisi içinde*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Can, İ. (2014). Moderniteden Postmoderniteye Ailenin Ontolojisi Ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor mu?. *Aile Sosyolojisi Yazıları içinde*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Can, P. (2019). *Enformel Sektörde Ev Eksenli Çalışan Kadınlar İle Formel Sektörde Fabrikada Çalışan Kadınların Yaşam Deneyimlerine İlişkin Bir Karşılaştırma: Tekirdağ İli Çerkezköy Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler Bilim Dalı. İstanbul.
- Can, Tayfur. (2010). *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı ve Kadın İstihdamı Konusunda Yaşanan Sorunlar: Kahramanmaraş’ta Tekstil Sektöründe Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Kahramanmaraş.
- Can, Y. (2015). Ücretli Bir İşte Çalışmanın Kadının Sosyal Konumuna Etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:8, Yıl:2015, ss.13/26.
- Coşkun, Y. (2019). *Türkiye’de Yayınlanan Evlilik Programlarında Ekseninde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı. Konya.
- Çakıroğlu, M. (2008). Özgürlüğün Cinsiyeti. *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), Eylül-Aralık, S. 197- 200.
- Çapan, A. (2011). *Isaiah Berlin’in Özgürlük Düşüncesi: Negatif Özgürlük- Pozitif Özgürlük Ayrımı*. (Doktora Tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı. İstanbul.
- Çelik, B, H. (2015). *Kadın Emeginin Dişil Mesleklerdeki Yeri: Kuaför ve Güzellik Salonlarında Çalışan Kadınlar*. (Yüksek Lisans Tezi): İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
İstanbul.

Çelik, C. (2013). Din ve Komşuluk. *Sosyoloji Divanı Dergisi*. Yıl:1, Sayı: 2, Temmuz- Aralık.

Çelik, M. (2015). *Yükselen Ekonomilerde Ekonomik Özgürlük-Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Panel Veri Analizi (1995-2013)*. (Yüksek Lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Aydın.

Çıtak, A. (2008). *Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet, Cinsiyet Rolü ve Sosyoekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı. Ankara.

Çimen, L, K. (2012). Bir Faktör Olarak Eğitimin Kadının Aile İçindeki Kararlara Katılımı Üzerine Etkisi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 1(2), 78-90.

Çoban, H. (2013). *Kadınların İş Piyasasındaki Yeri ve Karşılaştıkları Sorunlar*. (Yüksek Lisans Tezi): Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Isparta.

Çolak, M. (2013). *Çalışma Kültürü Farklılıklarının Çalışma Davranışları Üzerine Etkileri: Türkiye ve Polonya Örneği*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı. İzmir.

Demez, G. (2012). Toplumsal Etkileşim ve Dayanışma Biçimi Olarak Akrabalık ve Yakın İlişkiler. *Değişen Toplumda Aile*. Ankara: Siyasal Kitabevi. Cilt: 93-114.

Demirbaş, G. (2012). *Kadınların Mekan Algısı ve Mekanı Kullanma Biçimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Edirne.

- Demirbaş, G. (2012). *Kadınların Mekan Algısı ve Mekanı Kullanma Biçimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Edirne.
- Dereli, S. (2015). *Sanayi Sonrası Toplumda Çalışma Olgusu ve Çalışma İlişkilerine Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Ankara.
- Dikkol, S. (2004). *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın Kimliğinin Dönüşümü*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı. Mersin.
- Dikkol, S. (2004). *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın Kimliğinin Dönüşümü*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı. Mersin.
- Doğramacı, E. (1989). *Türkiye’de Kadının Dünyası ve Bugünü*. Konya: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Döngel, E. (2010). *Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları*. ss:17 History Studies Volume 2/1.
- Dublen, Y. (2014). *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımını ve Belirleyicileri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Anabilim Dalı. İstanbul.
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (çev: Cenk Saraçoğlu). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- Duruoğlu, T. (2007). *Emek Piyasasında Cinsiyetçi Ücret Ayrımı: Bursa Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma*. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı:24, Kış- Bahar, 2007, s:61-76.
- Ekici, F, Y. (2014). *Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi*. *International Journal of Social*.

- Ekiz, İ. (2015). Sanayi Ötesi Toplumlarda Çalışmanın Metalaşması. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*. Bildiriler Kitabı III. Edebiyat- Tarih.14-17 Mayıs 2015. Kütahya.
- Ekmekçi, İ. S. (2013). John Locke'un Liberalizm Kuramı Üzerine. *TBB Dergisi*. 2013 (106).
- Engels, F. (1884). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. Ankara: Eriş Yayınları.
- Er, N. (2009). *Jean Jacques Rousseau Ve John Stuart Mill'de Özgürlük Problemi*. (Yüksek Lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Ankara.
- Er, N. (2009). *Jean Jacques Rousseau Ve John Stuart Mill'de Özgürlük Problemi*. (Yüksek Lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Ankara.
- Erdem, F. (2019). *Hannah Arendt'te Politik Özgürlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Mardin.
- Erdem, F. (2019). *Hannah Arendt'te Politik Özgürlük*. (Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Mardin.
- Erkan, R. (2010). Kentleşme ve Sosyal Değişme. 3. Baskı. Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Geçer, R. (2019). *Ev Kadını: Arada Kalmış Bir Kadın Tiplemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Konya.
- Gemrik, S. (2014). *Ekonomik Özgürlükler Üzerine Karşılaştırmalı Analiz*. (Doktora Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Zonguldak.
- Giddens, A. (2012). Sosyoloji. (çev: Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Gül, F. (2014). Varoluşçu Felsefenin Türk Düşünce Hayatındaki Yansımaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:18, s:27-32.
- Gül, F. Ünal., Ş, M. (2015). Modern Özne ve Modern Düzen Algısının Uzamı Olarak Kent. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:20, s:70-77, 2015.
- Güler, M, A. (2014). Çalışmanın Sonu Tartışmaları Ve Andre Gorz Üzerine Bir Değerlendirme. *VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu*. Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Günay, Ü. (2006). Kuramsal Yaklaşım Türk Sosyolojisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:21, Yıl : 2006/2 (509-542 s.), Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Gündüz, M. Yıldız, C. (2008). Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:7, Sayı: 25 (123-128).
- Halis, B. (2013). *Sosyal Değişim Sürecinde Çalışmanın Dönüşümü ve Sanal Çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Muğla.
- Haywood, A. (2013). Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş. 5 .Baskı, Ankara: Adres Yayıncılık.
- Işık, D. (2019). *Eğitimli Çalışan Kadının Çalışma Hayatında ve Aile Hayatındaki Ataerkil Örüntülerin Çalışma Algısına Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. İstanbul.
- İlbuğa, Uçar, E. (2018). Yeşim Ustaoglu Sinemasında Kadınların Karakterlerin Özgürlük Arayışları. *Selçuk İletişim*, 2018, 11 (2): 292-320.
- İnce, M. (2010). *Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği*. (Doktora Tezi Özeti). Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Afyon.

- İnci, G, C. (2015). *Türkiye de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Boşanmaların Kadın Emeline Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. İstanbul.
- Kabaklı, Ç, L. (2003). *Türk Ailesinden Karar Alma Mekanizmaları ve Kadının Rolü*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Kaplan, M. (2011). Kaplumbağa'nın Özgürlüğü. ''Kadınlar ve Ev İçi Emek''. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, cilt:17, sayı: 65,2011/1.
- Karababa, E, İ. (2015). *Cumhuriyetçi Siyaset Teorisinde Özgürlük Problemine Dair Yapılan Tartışmalar*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Muğla.
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi.B.F. Dergisi*, 2012, Cilt: XXXII, Sayı: 1, s: 231-260.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizm Kimliğinin Yapısal Dönüşümü. *Journal of Yasar University* 2010 17(5) 28862899.
- Karakaya, H. (2018). Görünmez Emek ve Ev Kadınları. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt:2, Sayı:1, 2018 /73.
- Karali, R. (2016). *Kadınların Çalışması, Çorum’da İmalat Sektöründe Çalışan Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadığı Sorunların Verimliliğe Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Çorum.
- Karan, D. (2014). *Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Sağlık Sektöründe Çalışan Kadınlara İlişkin Hukuki Düzenlemeler*. (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı. İstanbul.
- Karataş, C., Karataş, A. (2006). *Türkiye’de Kadın İşgücünün Durumu:Denizli Tekstil Sektöründe Kadın İşgücü Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Muğla.

- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*. Cilt, 1, Sayı, 1. Ocak.
- Kaya, G. (2009). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları (Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Örneği:1960-1980)*. (Doktora Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.
- Kazar, E, N. (2016). *Uluslararası Kuruluşlar Açısından Çalışma Hayatında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Politikaları ve Türkiye’de Çalışma Hayatına Yansımaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yalova.
- Kesgin, B., Yaman, Ö, M. (2013). Muhafazakarlığın Aile Vurgusu ve Toki Uygulamaları. *Sosyoloji Divanı Dergisi*, Sayı:2, Yıl:1, Temmuz- Aralık.
- Keskin, G. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Ev Hizmetinden Çalışan Kadınlar ve Sorunları: Gündelikçi Kadınlar Üzerine Nitel Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı. Sakarya.
- Kılıç, D., ÖZTÜRK, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 1, Mart 2014, s. 107-130.
- Kızıldağ, F. (2017). *Evli Kadınlarda Çalışmanın Toplumsal Cinsiyet Algılarına ve Aile İşlevselliklerine Etkileri*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı. İstanbul.
- Kocacık, F., Gökkaya, V. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt :6, Sayı: 1, 2005, s:195.-219.
- Koyuncu, A. (2009). Küresel Kentte Komşuluk. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Sayı:22, syf:23-42.
- Koyuncu, A. (2013). Gündelik Hayatta Komşuluk. *Sosyoloji Divanı Dergisi*. Yıl:1, Sayı:2, Temmuz-Aralık.

- Kurt, C. (2009). *Kant'ın Etik Görüşünde Özgürlük Kavramının Yeri*. (Yüksek Lisans Tezi): Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Mersin.
- Kutlar, A., Erdem, E., Aydın, F, F. (2012). Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: VII Sayı: I, 2012.
- Kuzgun, Y, S, Seher, A. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2004, Cilt: 37, Sayı: 1, 14-27
- Malkoç, H. (2009). *Kadının Statüsü İle İlgili Görüşlerin Din ve Sosyal Değişme Bağlamında Analizi (2000 sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kadına İlgili Fetvaları)*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı. Kahramanmaraş.
- Marx, K., Engels, F. (2012). Komünist Parti Manifestosu. (çev. Tolga Eraslan). İstanbul: Sis Yayınları. (Eserin orijinali 1848'de yayımlandı).
- Memiş, K. (2017). *Ulrich Beck'in Risk Toplumu Teorisi Bağlamında Güvenlik Ve Özgürlük İkilemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyoloji Anabilim Dalı. Afyon.
- Narman, G. (2006). *Kadının İş Yaşamına Katılımı ve Kadın Yöneticilik Modelleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Neuman, W. L. (2016). Toplumsal Araştırma Yöntemleri. (çev: Sedef Özge). İstanbul: Yayın Odası Yayınları. 1. Cilt.
- Önder, N. (2013). Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Temmuz-Eylül 2013, s: 35-61.
- Önel, N. (2006). *İş Aile Çatışmasının Çalışan Kadının Aile İçi İlişkileri Üzerine Etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyoloji Anabilim Dalı.

- Ören, K. Yüksel, H. (2012). Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. Cilt:1, Yıl:1, Sayı:1 (2012/1).
- Ören, K., Yüksel, H. (2012). HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi. Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 1 (2012/1).
- Özçatal, E, Ö. (2009). Tokat Emek Piyasasında Kadın İşgücünün Konumunun Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1: 54-74.
- Özçatal, E, Ö. (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Say: 1, ss. 21-39, Güz.
- Özensel, E. (2004). Türk Toplumunda Çocuğun Yetiştirilmesinde Annenin Rolü: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 2(6), 77-96.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İş/ Erkek İş. *Çalışma Ve Toplum*. 2009/2.
- Öztürk, M., Çetin, B, I. (2009). Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar. *Journal of Yasar University*, 3(11), 2661-2698
- Özyılmaz, A, M. (2016). *Türkiye’de Kadın Girişimci Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı. Nevşehir.
- Poloma, M, M. (2011). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. (çev: Hayriye Erbaş). Ankara:Palme Yayıncılık, Ocak,132-139.
- Ruth, A., Alison, Wolf. (2002). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. 5.Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Saltık, F, İ. (2006). *Bir Marjinal Grubun Özgürlük Anlayışı: Feministler*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Sambur, B. (2009). Türkiye’de Din Özgürlüğü, Laisizm ve Resmi İdeoloji. *Liberal Düşünce*, Cilt 14, Sayı.55, Yaz 2009. S:41-59.

- Sansizbaeva, R. (2004). *Çalışma Yaşamında Kadın ve Kazakistan'da Çalışan Kadınların Sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. İzmir.
- Slattey, M. (2017). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (çev: Ümit Tatlıcan- Gülhan Demiriz). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Şavluk, M. (2018). *Jean Jacques Rousseau Felsefesinde Adalet, Eşitlik ve Özgürlük Anlayışı*. (Yüksek Lisans Tezi). Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Felsefe Ve Din Anabilim Dalı. Felsefe Tarihi Bilim Dalı. Iğdır.
- Tansel, A. (2006). *Jean Paul Sartre'ın Felsefesinde Özgürlük, Sorumluluk ve Yabancılaşma Kavramları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü Sistemik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı. Ankara.
- Tansel, İ. D., Yıldırım, P. (2018). Araçsal Akla ve Pozitivizme Karşı Çıkan Bir Feminist Metodoloji. *Folklor/Edebiyat*, Cilt, 24, Sayı: 96, 2018/4.
- Tekin, F. (2013). *Ailede Akrabalık ve Soy. Sistemik Aile Sosyolojisi içinde*. Konya: Çizgi Yayınevi Kitabevi.
- Tekin, S. (2010). *Modern Dünyanın Özgürlük Yanılsaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Kütahya.
- Temiz, Y. (2018). *Thomes Hobbes'a Göre Devlet Birey ve Özgürlük*. (Yüksek lisans tezi). Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Tonay, G. (2019). *Çalışan Kadınların Annelik Tecrübeleri Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı. Konya.
- Ulutaş, E. (2013). *Ekonomik Ünite Olarak Aile. Sistemik Aile Sosyolojisi içinde*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Urhan, V. (2016). *Siyaset Felsefesinde Eşitlik, Adalet ve Özgürlük. Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı:26, Bahar, 2016.

- Uzun, C. (2019). *Marx ve Hegel'in Özgürlükler Kavramları Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.
- Ünal, S. (2014). Türk Kadınının Seçme ve Seçilme Hakkını Kazanması ve Basın. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/7 Summer 2014, p. 525-559, ANKARA-TURKEY.
- Yalçın, S. (2006). *Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:Türkiye Açısından Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı. Ankara.
- Yavuz, M. (2019). *Çalışan Kadınlarda Çalışmayan Kadınlara Göre Yaşam Doyumu ve Annelik Algıları*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Psikoloji Anabilim Dalı. İstanbul.
- Yenipazarlı, A. (2009). *Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi:Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi*. (Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi. Aydın.
- Yeter, E. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Özneliği ve Din. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 189-210.
- Yıldırım, G. (2019). *Üç Liberalizm Geleneğinde Devlet, Birey Ve Özgürlük Anlayışı*. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Trabzon.
- Yıldız, H. (2010). Çalışma Üzerine Sosyolojik Perspektif. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 130-161.
- Yiğit, G. (2014). *Siyaset Felsefesinde Hak, Adalet ve Özgürlük Üzerine: Locke ve Hayek Örnekleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Isparta.

İnternet Kaynakları (URL)

URL-1: www.tisk.org.tr.(2000). ”Çağdaş İş Merkezlerinde Kadın Gücünün Konumu: Bursa Örneği”. (Erişim Tarihi:20.01.2020).

URL2:<https://www.dogrulukpayi.com/bulten/2018-de-kadin-istatistikleri> (Erişim Tarihi:06.01.2020).

URL3: <http://www.belgeselab.com/evkadinlari/assets/articles/m01-tr-ev-kadinlari-figen-uzar.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2020).

EK-1**KATILIMCI LİSTESİ****ÇALIŞAN KADINLAR**

- 1-Kübra S. (47): Diş Hekimi (Ortak Olduğu Bir Diş Kliniği Var)
- 2-Şeyma S. (45): Mimar (Kamu)
- 3-Sündüz İ. (50): Anaokulu Öğretmeni (Kamu)
- 4-Aişe İ. (29): Şehir ve Ulaşım Planlancısı (Kamu)
- 5-Dilek S. (48): Esnaf (Kendine Ait Bir Mağazası Var)
- 6-Nilüfer C. (46): Girişimci (Kendine Ait Bir Eğitim Şirketi Var)
- 7-Fatma A. (45): Ev Hizmetlisi
- 8-Vesile C. (35): Kuran Öğretmeni
- 9-Aytül D. (51): Sanayici (Kendilerine Ait Bir Üretim Tesisleri Var)
- 10-Neslihan A. (44): Öğretmen (Kamu)
- 11-Gülseren G. (49): Sekreter (Bir Kadın Derneğinde Çalışıyor)
- 12-Gülten P. Y. (47): Kuaför (Kendine Ait Bir Kuaför Salonu Var)
- 13-Neval C. (38): Hizmetli (Bir Kamu Hastanesinde Hizmetli Olarak Çalışıyor)
- 14-Betül E. (36): Sanatçı- Akademisyen (Bir Üniversitede Öğretim Görevlisi ve Hattate)
- 15-Rümeysa Ö. (40): Bilgisayar Mühendisi(Kamu)
- 16-Zeynep A. (50): Doktor (Kamu Hastanesinde Kardiyolog)
- 17-Fatma K. (29): Networker (Home-Office Çalışıyor)

18-Aybüke A. (34):Doktor (Sağlık Müdürlüğünde Çalışıyor)

19-Nur İ. (57): Emekli Muhasebeci

20-Fatma Ö. (53): Öğretmen (Kamu’da Çalışıyor)

21-Gülçin A. (36): İngilizce Öğretmeni (Özel Sektörde Çalışıyor)

EV KADINLARI

1-Zahide U. (44 yaşında eşi Doktor)

2-Edibe O. (38 yaşında eşi Doktor)

3-Neslihan U. (39 yaşında eşi Makina mühendisi)

4-Meltem K. (46 yaşında eşi serbest meslek)

5-Zehranur P. (54 yaşında eşi emekli Makina Mühendisi)

6-Zeynep U. (50 yaşında eşi emekli Muhasebeci)

7-Münire Ö. (45 yaşında eşi emekli Hakem)

8-Aynur D. G. (27 yaşında eşi Subay)

9-Özlem K. (42 yaşında eşi serbest meslek)

10-Canan İ. (35 yaşında Gayri Menkul sektöründe)

11-Hasibe T. (45 yaşında eşi Eğitimci)

12-Zeynep M. (47 yaşında Diş Hekimi)

13-Senem Ç. (35 yaşında eşi serbest meslek)

14-Tülay K. (47 yaşında eşi İnşaat Sektöründe)

15-Hatice Y. (39 yaşında eşi işsiz)

16-Ayşe A. (45 yaşında Marangoz)

17-Binnaz D. (46 yaşında eşi emekli Aşçı)

18-Hatice Y. (40 yaşında eşi Muhasebeci)

19-Şerife A. (42 yaşında eşi Apartman Görevlisi)

20-Ayfer K. (46 yaşında eşi Esnaf)

EK-2**ÇALIŞAN KADINLARIN MÜLAKAT SORULARI****SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER**

1-Adınız Soyadınız?

2-Yaşınız?

4-Doğum Yerinizi?

5-Medeni Durumunuz?

6-Varsa Çocuk Sayısı?

7-Eğitim Düzeyiniz?

8-Herhangi bir yerde çalışıyor musunuz? (Özel sektör, kamu, işçi) 9-Aylık gelirinizi ne kadar? (1000-2000,2000-3000,3000-5000). 10-Eşinizin Eğitim Düzeyi Nedir?

11-Eşiniz Herhangi bir yerde çalışıyor mu?

12-Eşinizin aylık geliri ne kadar? (1000-2000,2000-3000,3000-5000). 13-Anne Babanızın Eğitim Seviyesi Nedir?

KÜLTÜREL ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI İLE İLGİLİ SORULAR

1-Çalışma hayatı sizin için ne anlam ifade ediyor?

2-Çalışmasaydınız hayatınızın farklı olacağını düşünüyor musunuz?

3-Kadınların Türk toplumundaki konumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? 4-Kadınların çalıştığı bir toplum gelişmiş bir toplum olarak değerlendirilebilir mi? 5-Sizce özgürlük nedir? Kadınların gerçek anlamda özgür olduklarını düşünüyor musunuz?

musunuz?

6-Kadınların çalışma hayatında bir takım ayrıcalıklara maruz kaldıklarını düşünüyor musunuz?

7- Kadın olmanızın çalışma hayatınızda size olumlu veya olumsuz bir etkisi var mı?

8-Bulunduğunuz çevre çalışan kadına nasıl bakıyor?

SOSYAL ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI İLE İLGİLİ SORULAR

1-Ev işlerinde eşiniz ve çocuklarınız size destek oluyorlar mı? Veya ev işlerinde size yardımcı olan bir yardımcınız var mı?

2-Akrabalarınız ve komşularınız ile ilişkileriniz nasıl? Onlara vakit ayırabiliyor musunuz?

46

3-Çalışma saatleriniz dışında herhangi bir sosyal bir aktiviteye vakit ayırabiliyor musunuz?

4-Çocuklarınız ile ilgili herhangi bir karar alırken eşinizin onayını ister misiniz? Ya da eşiniz sizin onayınızı almadan bir karar alır mı?

5-Çalışmanız aile hayatında problemlere yol açıyorsa sizin için öncelik işiniz mi yoksa aileniz mi olur?

6-Çalışan bir anne olmanızın çocuklarınızla ilişkinize olumlu veya olumsuz etkileri olduğuna inanıyor musunuz?

7-Kariyer planlamanızla hayatınızdan nelerden fedakarlık yapabilirsiniz?

8-Hiçbir ekonomik kaygınız olmasaydı yine de çalışma hayatı içerisinde bulunmak ister miydiniz? Cevap Evet ise neden?

EKONOMİK ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI İLE İLGİLİ SORULAR

1- Ailede ‘’eve ekmek getiren’’ kişi sizce erkek mi olmalıdır? Sizce kadınların çalışması gerekli midir?

2-Kadınların kazandıkları gelirlerinin onları özgürleştirdiğini düşünüyor musunuz?

3-Kazandığınız gelirle eşinize danışmadan yatırım yapar mısınız?

4-Eviniz ile ilgili harcamalarda genellikle eşinizle ortak mı karar verirsiniz?

5-Çalışma hayatında olmanızın sebebi aileye ekonomik katkı da bulunmak mıdır?

Yoksa çalışma hayatı sizi toplumda daha güvenli kıldığı için mi tercih ediyorsunuz?

6-Maaşınızın yüzde kaçlık kısmını kendi tercihiniz doğrultusunda kullanırsınız?

7-Maaşınızla ilgili kendiniz için kullandığınız alanlar (giyim, aksesuar ya da başka alanlar gibi) nelerdir?

EK-3**EV KADINLARININ MÜLAKAT SORULARI****SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER**

1-Adınız Soyadınız?

2-Yaşınız?

3-Doğum Yeriniz?

4-Medeni Durumunuz?

5-Varsa çocuk sayınız?

6-Eğitim seviyeniz?

7-Eşinizin eğitim seviyesi?

8-Eşinizin mesleği?

8-Eşinizin aylık geliri?

9-Kendinize ait bir geliriniz var mı?

10-Anne babanızın eğitim seviyesi?

KÜLTÜREL ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI İLE İLGİLİ SORULAR

1-Ev hayatı sizin için ne anlam ifade ediyor?

2-Ev kadınlığı sizce bir meslek mi?

3-Çalışma hayatında olmayı ister miydiniz? Herhangi bir işte çalışıyor olsaydınız hayatınız daha farklı olur muydu?

4-Ev kadını olmanızın sizce olumlu veya olumsuz tarafları neler?

5-Bulunduğunuz çevre ev kadınına nasıl bakıyor? Eğer siz çalışıyor olsaydınız ailenizin ve çevrenizin size bakışı nasıl olurdu?

6-Kadınların Türk toplumundaki konumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

7-Kadınların çalıştığı bir toplum gelişmiş bir toplum olarak değerlendirilebilir mi?

8-Sizce toplumda çalışan kadına ev kadınından daha fazla değer veriliyor mu? Evet ise neden?

9-Sizce özgürlük nedir? Kadınların gerçek anlamda özgür olduklarını düşünüyor musunuz?

SOSYAL ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI İLE İLGİLİ SORULAR

1-Ev işlerinde eşiniz ve çocuklarınız size destek oluyorlar mı? Veya ev işlerinde size yardımcı olan bir yardımcınız var mı?

2-Akrabalar ve komşularla ilişkileriniz nasıl? Onlara vakit ayırabiliyor musunuz?

3-Ev işleri dışında herhangi bir sosyal bir aktiviteye vakit ayırabiliyor musunuz?

4-Çocuklarınız ile ilgili herhangi bir karar alırken eşinizin onayını alır mısınız? Ya da eşiniz sizin onayınızı almadan herhangi bir karar alır mı?

5-Ev kadını olmanızın çocuklarınız ve eşiniz ile ilişkilerinize olumlu veya olumsuz etkileri olduğuna inanıyor musunuz?

EKONOMİK ANLAMDA ÖZGÜRLÜK ALGISI İLE İLGİLİ SORULAR

1-Ailede ‘‘eve ekmek getiren’’ kişi sizce erkek mi olmalıdır? Sizce kadınların çalışması gerekli midir?

2-Çalışan kadınların kazandıkları gelirlerin onları özgürleştirdiğini düşünüyor musunuz?

3-Ev kadını olmanızın sebebi kendi tercihiniz mi? Yoksa ekonomik anlamda bir kaygınızın bulunmaması mı? Varsa başka sebep?

4-Eviniz ile ilgili harcamalarda eşiniz ile ortak mı karar verirsiniz?

5-Eşinizin maaşı ile ilgili söz hakkınız olduğuna inanıyor musunuz?

6-Eşiniz şahsi harcamalarınız ile ilgili size müdahalede bulunur mu?

